magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 4 (205) APRILIE 1984

1
2
3
4
N
Y
T
H
K
I
55
60
70
80

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVIII

Nr. 4 (205)

aprilie 1984

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

23 AUGUST 1944-23 AUGUST 1984: 40 ANI DE LA REVOLUŢIA DE ELIBERARE NAŢIONALĂ ŞI SOCIALĂ, ANTIFASCISTĂ ŞI ANTIIMPERIALISTĂ

- **Marea demonstraţie din 1 Mai 1939:** *Mircea Muşat* — **2**
- **O necesitate istorică—alianţa tuturor forţelor patriotice:** *Gheorghe Zaharia* — **8**
- **Revolta unui întreg popor:** *V. Bobocescu* — **10**
- **„Acele zile zbuciumate ale lui August '44":** *Angela Mihalea* — **13**
- **1941. Sub urmărire** — Istoria literaturii române: *Liviu Călin* — **16**

Terra — mama tuturor: *Ion Popescu-Puţuri* — **20**

Rytonul de la Poroina şi semnificaţia lui: *Mihai Gramatopol, Gabriel Iliescu...* **22** • **Un document de la Radu I (1377-1383):** *Ion-Radu Mircea...* **24** • **1897— un român prin America:** *David B. Funderburk...* **26** • **Istoria românilor în Brazilia...** **32** • **Marea Unire în** Rassegna storica del Risorgimento... **32** • **Toponimele subcarpatice Ungureni şi semnificaţia lor:** *Emil Vrabie...* **33** • **Din scrisorile lui Jawaharlal Nehru către Indira Gandhi:** *Cristian Popişteanu...* **35** • **Cronici otomane despre români:** *Mustafa Ali Mehmet...* **37** • **„Autorul" orarului de vară:** *Jean Rabaut...* **40** • **Însemnări de la sfîrşit de veac:** *Gheorghe D. Palade...* **42** • **Overlord — capitolul secret:** *Stephen E. Ambrose, Eugen Preda...* **47** • **Prinţul de Canino — o enigmă elucidată?:** *Paula Gornescu, Gh. David...* **53** • **1942-1943. Berlinul văzut de la Ambasada Italiei:** *Leonardo Simoni, Florin Constantiniu...* **55** • **1834 — un proiect de „Republică unită română":** *Adrian Pop...* **61** • **Cărţi sosite la redacţie...** **31** • **Cîştigătorii concursului** Din cronicul Unirii... **34** • **Poşta** Magazin istoric... **62**

COPERTELE NOASTRE

①④ Civilizaţia indiană se regăseşte şi în impresionantele construcţii monumentale, printre care templul Minakshi, din oraşul Madurai. În imagine: detaliu din turnul de la intrare, construit în sec. XVII şi împodobit cu sculpturi inspirate din miturile şi legendele populare indiene (**Terra — mama tuturor, p. 20; Din scrisorile lui Jawaharlal Nehru către Indira Gandhi, p. 35**)

② Studierea mişcării şi evoluţiei aştrilor a constituit o preocupare importantă pentru numeroşi savanţi din evul mediu. Unul dintre cei mai mari astronomi ai lumii, danezul Tycho Brahe (sec. XVI), a fost şi un genial constructor de instrumente astronomice

③ Curgerea timpului a inspirat şi numeroşi pictori ai epocii. În imagine: luna mai, în viziunea fraţilor Limbourg, celebri miniaturişti flamanzi din sec. XV (**„Autorul" orarului de vară, p. 40**)

23 AUGUST

40 ani de la Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă

De la Comitetul Național Antifascist la Frontul Național Antihitlerist

În 1944 se împlineau 160 ani de la Revoluția condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Forțele patriotice, progresiste conduse de comuniști au acordat o atenție deosebită evenimentului istoric, a cărui evocare, în condițiile deosebit de grele de atunci, avea menirea să întărească și să dezvolte încrederea poporului în forțele sale proprii, să-l mobilizeze la luptă pentru salvarea patriei din grava situație în care se afla.

Printr-o fericită coincidență calendaristică, anul acesta întreaga noastră națiune sărbătorește patru decenii de la declanșarea Revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 și împlinirea a 200 ani de la marea ridicare la luptă din 1784. Sînt două momente cu amplă rezonanță ale istoriei românești. În perspectiva istoriei, 1784 a deschis seria marilor bătălii revoluționare pentru unitate și independență națională materializate prin Revoluțiile din 1821 și 1848, prin Unirea din 1859, Războiul din 1877-1878 pentru cucerirea independenței depline de stat și Unirea din 1918[1], tot atîtea etape ale devenirii noastre istorice, ale procesului legic, obiectiv de constituire și afirmare a statului modern al națiunii române.

Corolar al luptelor revoluționare ale poporului român, de lucrare asupra lui însuși, cum spunea Nicolae Bălcescu, Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 reprezintă un act de împlinire a tuturor idealurilor de dreptate și libertate pentru care s-au jertfit atîtea generații de înaintași, imprimînd, totodată, acel salt calitativ esențial al dezvoltării istorice a țării, prin care, sub conducerea Partidului Comunist Român — reprezentantul și moștenitorul celor mai înaintate tradiții de luptă și aspirații ale înaintașilor —, poporul a devenit chezașul și făuritorul propriei sale istorii. August 1944 este în același timp un corolar al întregului proces revoluționar declanșat în zorii erei moderne românești și piatră de hotar a epocii contemporane. El a descătușat uriașele energii creatoare ale națiunii noastre, dirijate magistral de Partidul Comunist Român, etapa deschisă de Congresul IX al partidului, cînd tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost ales în fruntea partidului și a poporului înscriindu-se drept cea mai fertilă și dinamică din întreaga istorie multimilenară a României.

În întîmpinarea istoricei aniversări a împlinirii celor 40 ani de la gloriosul August 1944 și a Congresului XIII al partidului, Magazin istoric va publica, începînd cu acest număr, articole și evocări, documente și mărturii care vor sublinia locul și semnificația istorică a Revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă în istoria națională și universală. Adăugîndu-se numeroaselor articole și studii apărute de-a lungul anilor în revista noastră[2], ele vor contribui la conturarea acelei imagini vii și cuprinzătoare a activității eroice desfășurată de Partidul Comunist Român în fruntea forțelor democratice, progresiste și patriotice pentru libertate și independență, pentru prosperitatea patriei.

MAREA DEMONSTRAȚIE DIN 1 MAI 1939

Conf. dr. MIRCEA MUȘAT

„Am intrat în mișcarea revoluționară în anii ascensiunii fascismului, în anii pregătirilor de război; deci de la început am participat activ la lupta împotriva războiului și a fascismului. Din această experiență, din ceea ce au însemnat fascismul și cel de-al doilea război mondial, trebuie să tragem toate învățămintele! Să facem totul pentru a nu se mai repeta, în nici o țară, dictatura fascistă, pentru a asigura libertățile democratice ale popoarelor, dreptul lor la dezvoltarea liberă, independentă, așa cum o doresc, fără nici un amestec din afară!"

Aceste cuvinte[3], rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu, exprimă un crez de viață, închinată, în rîndurile Partidului Comunist Român, luptei plină de sacrificii pentru apărarea

[1] În ultimul deceniu, aniversările acestor evenimente au prilejuit publicarea unor ample grupaje de articole sau consacrarea unor numere speciale. Vezi în acest sens *Magazin istoric*, nr. 1-6/1977, 1-6, 11-12/1978, 12/1983, 1/1984.

[2] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969, 8/1974, 8/1979, 8/1983.

[3] Semnificația învestiturii tovarășului Nicolae Ceaușescu în suprema magistratură a țării ca președinte al Republicii Socialiste România este relevată în articolele: *Președintele* și *Proeminentă personalitate a istoriei contemporane*, apărute în *Magazin istoric*, nr. 3/1984.

drepturilor şi libertăţilor democratice, a independenţei şi integrităţii patriei, pentru salvgardarea păcii şi securităţii tuturor popoarelor, grav ameninţate de hitlerism, fascism şi revizionism. „Dîrzenia revoluţionară, curajul şi neînfricarea cu care aţi acţionat încă din primii ani ai tinereţii în condiţiile extrem de grele ale ilegalităţii — se spune în Scrisoarea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., Consiliului de Stat şi Guvernului Republicii Socialiste România, adresată tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu prilejul zilei de naştere şi împlinirea a peste 50 de ani de activitate revoluţionară, în ianuarie 1984 — pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului, împotriva nedreptăţii şi exploatării, a fascismului şi războiului, pentru libertate şi pace, s-au înscris ca nepieritoare pagini luminoase în istoria partidului şi a patriei noastre".

În fruntea forţelor patriotice

În ianuarie 1933, în plină criză economică mondială, hitleriştii au acaparat puterea în Germania, dictatura nazistă trecînd imediat la acţiuni ce urmăreau expansiunea economică, politică şi teritorială, ameninţînd în acest fel pacea şi securitatea Europei, periclitînd existenţa, independenţa şi libertatea altor popoare. Germania hitleristă a devenit susţinătoarea făţişă a regimurilor fasciste şi dictatoriale existente în alte ţări (Ungaria, Italia, Bulgaria, Portugalia ş.a.) iar prin sprijinul material şi moral acordat unor partide şi organizaţii fasciste (cum a fost în România Garda de fier)[1] a desfăşurat o acţiune susţinută pentru destabilizarea vieţii politice din diferite ţări şi obţinerea unor poziţii dominante în economia şi orientarea lor politică.

Guvernul hitlerist n-a întîrziat să avertizeze România asupra dorinţei sale de a o vedea că-şi schimbă orientarea în viaţa internaţională. În primele luni ale anului 1933, ministrul român la Berlin, N. Petrescu-Comnen, a avut convorbiri cu Hitler şi alţi fruntaşi nazişti, în cursul cărora i s-a arătat că Germania era hotărîtă să imprime un nou curs relaţiilor sale cu alte state, făcîndu-i-se cunoscută dorinţa cercurilor hitleriste ca România „să-şi părăsească actualele alianţe şi să intre în orbita influenţei politice a Germaniei". Cel de-al III-lea Reich — campion al politicii expansioniste, revizioniste — reprezenta cel mai grav pericol pentru existenţa suverană şi independentă a României[2]. „Toate tratatele internaţionale — arăta N. Petrescu-Comnen, într-unul din rapoartele expediate la Bucureşti în acea perioadă — nu au nici un fel de importanţă pentru Germania, care persistă a fi

---

1-2 *Magazin istoric*, nr. 11/1982, 10/1983; 4/1979.

obsedată de ideea unui război viitor și care se pregătește în această direcțiune".

În aceste împrejurări, în care pericolul fascist și revizionist amenința direct interesele supreme ale poporului nostru, integritatea și suveranitatea patriei, P.C.R. s-a situat în fruntea forțelor patriotice naționale, desfășurînd largi acțiuni pentru unirea tuturor partidelor și organizațiilor politice și profesionale, a claselor și grupărilor sociale ale căror interese coincideau cu cele ale țării, ale democrației, într-un larg front popular de luptă pentru apărarea independenței și integrității patriei, pentru a bara calea fascismului și războiului. P.C.R. a reușit să strîngă în jurul său clasa muncitoare, masele țărănești, intelectualitatea progresistă, alte pături și categorii sociale, și-a lărgit contactele cu grupările și organizațiile democratice și a stabilit legături cu diferite fracțiuni ale forțelor politice burgheze, cu un mare număr de personalități politice. Organizațiile de masă legale constituite în acești ani de către P.C.R. au reprezentat un sprijin eficient în acțiunea sa asiduă pentru activizarea maselor, pentru ralierea pe o platformă comună de luptă a tuturor forțelor democratice, patriotice, antifasciste și antihitleriste.

O investigare atentă a surselor documentare principale asupra istoriei românești în anii existenței celui de-al III-lea Reich atestă cu prisosință și claritate că hitlerismul a fost asociat, de la început, celor mai grave primejdii, mortale, pentru existența poporului român, pentru independența, suveranitatea, libertatea și integritatea teritorială a statului național unitar realizat la 1 Decembrie 1918. Conștiința publică românească a înregistrat în anii 1933-1940 o sesizare lucidă a pericolului principal la adresa existenței statale libere a României. Documentele acelor ani dovedesc că de această realitate erau conștiente nu numai forțele revoluționare, democratice, progresiste; ea era percepută ca atare în rîndul majorității covîrșitoare a cercurilor conducătoare ale claselor dominante ale societății.

Contextul istoric românesc interbelic era marcat de evenimentele primului război mondial, în timpul căruia țara a avut imens de suferit de pe urma agresiunii și a ocupației armatelor imperialismului german. Memoria poporului român păstra încă vii urmele extrem de dureroase ale acelor ani. Tradiția luptei împotriva asupririi și aservirii țării de către imperialismul german se integrase fondului istoric al vieții noastre naționale, iar apariția unei noi amenințări din aceeași direcție dădea naștere unei reacții profunde și firești de împotrivire din partea unei țări și a unui popor greu încercate în a-și realiza idealul unității național-statale.

Din acest context izvora deci acea realitate istorică a politicii externe românești, orientată constant în anii interbelici împotriva revizionismului și a expansionismului, a ofensivelor puterilor fasciste care periclitau grav integritatea teritorială a statului național unitar român, orientare promovată de principalele partide și grupări politice ale claselor dominante, care, cu toate disensiunile dintre ele în politica internă, acționau împreună, indiferent de coloratura echipei guvernamentale, pentru pace, securitate colectivă în Europa și respectarea statu-quo-ului stabilit prin tratatele de pace de după primul război mondial.

Apel lucid la unitate

Este meritul istoric al Partidului Comunist Român că — sesizînd grava primejdie pe care fascismul o reprezenta pentru poporul nostru — a știut să mobilizeze toate forțele patriotice împotriva acestui pericol, găsind în fiecare etapă formele organizatorice și de acțiune propice în momentul istoric respectiv, concretizate în alianțe și fronturi comune de luptă împotriva fascismului și a războiului. Încă din vara anului 1932, din inițiativa P.C.R. a luat ființă Comitetul național antirăzboinic — organizație de masă care grupa muncitori, intelectuali, funcționari etc. În noile împrejurări create de venirea hitlerismului la putere și de intensificarea acțiunilor agenturii sale din țară, Garda de fier, Partidul Comunist Român a hotărît, în primăvara anului 1933, înființarea unei organizații de masă legale largi, care să continue, pe un plan superior, activitatea Comitetului național antirăzboinic, antrenînd mase tot mai importante de cetățeni la acțiuni antifasciste și antirăzboinice.

Pe baza unei hotărîri a conducerii partidului comunist, în aprilie 1933 s-a creat un comitet antifascist de inițiativă, sub a cărui îndrumare a început acțiunea de organizare a primelor comitete antifasciste locale. Rezultatele obținute au determinat conducerea partidului comunist să hotărască crearea, în iunie 1933, a Comitetului Național Antifascist[1], care reunea în rîndurile sale reprezentanți ai celor mai diverse clase și pături sociale — muncitori, profesori, scriitori, țărani, avocați, ziariști, studenți, artiști. În conducerea Comitetului Național Antifascist, Secretariatul C.C. al P.C.R. a trimis — ca reprezentant al tineretului revoluționar — pe tînărul comunist Nicolae Ceaușescu. În scurt timp, s-au constituit comitete locale, regionale antifasciste în București, Galați, Iași, Cluj, Craiova, Botoșani, Brăila, Rîmnicu Sărat, Ploiești, Constanța, Tîrgoviște, Buzău, Piatra Neamț, Deva, Pașcani ș.a. În fruntea acestora au fost alese personalități marcante ale vieții politice și cultural-științifice locale — oameni cu vederi progresiste, democratice. În prima jumătate a anului 1934 a luat ființă Comitetul antifascist al tineretului, care avea în frunte pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, alături de alți militanți. La începutul lunii iunie s-a organizat un comitet pentru coordonarea activității antifasciste în rîndurile femeilor, tineretului studios etc.

Principalele obiective stabilite de Comitetul Național Antifascist vizau stăvilirea ofensivei hitleriste, demascarea Gărzii de fier, apă-

[1] Ample evocări ale activității acestei organizații au fost publicate în *Magazin istoric*, nr. 7/1973 și 6/1983.

rarea independenței și suveranității României. „Față de creșterea pericolului fascist în România — se spunea în chemarea lansată de noua organizație în iulie 1933 —, facem apel la unirea forțelor muncitorești și intelectuale să formeze pretutindeni, în toate orașele, satele, fabricile, birourile și cartierele, comitete antifasciste, trimițînd adeziunile lor scrise la Comitetul Național format la București... Strîngînd în jurul acțiunii antifasciste pe toți cei care lucrează cu brațul sau cu mintea la orașe și sate, vom putea stăvili în România triumful unui curent care poartă în el germenul de distrugere a tot ce este izvor de muncă și gîndire".

Mărturiile acestei epoci de tumultuoase acțiuni antifasciste relevă proeminenta personalitate a militantului revoluționar, a înflăcăratului patriot Nicolae Ceaușescu. Înzestrat cu un deosebit spirit organizatoric, iradiind în jurul său încrederea nestrămutată în marile virtuți ale poporului, tînărul revoluționar a imprimat dinamism și hotărîre tovarășilor săi de luptă, remarcîndu-se prin spirit de inițiativă, o mare capacitate de analiză a fenomenelor politice și luciditate în aprecierea lor.

În vara anului 1934, cînd la Craiova se judeca procesul conducătorilor eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, Comitetul Național Antifascist și-a concentrat eforturile, alături de sindicatele muncitorești și alte organizații democratice, în direcția organizării unor acțiuni de solidaritate și de apărare a cauzei celor arestați. Prin eforturile conjugate ale Comitetului Național Antifascist, ale comitetelor sale regionale, județene sau locale, pe adresa Consiliului de Război al Corpului I armată din Craiova au fost trimise, pe cele mai diverse căi, proteste purtînd peste 10 000 semnături. Cu un asemenea prilej a fost arestat la Craiova tovarășul Nicolae Ceaușescu. Interogat de comisarul-șef al Direcției Generale a Poliției în legătură cu scopul sosirii sale la Craiova, tînărul revoluționar a răspuns răspicat că venise pentru „a face declarații în favoarea acuzaților", arătînd că „muncitorimea se solidarizează cu ei".

Comitetul Național Antifascist din România și-a adus o contribuție importantă la lupta contra fascismului pe plan internațional, manifestîndu-și solidaritatea, prin cele mai diverse mijloace, cu forțele antifasciste din Spania, Germania, Italia, Bulgaria, Ungaria, Franța ș.a.[1]. Reprezentanții mișcării antifasciste din România au luat parte la congresele antifasciste internaționale, contribuind substanțial la stabilirea liniilor tactice și strategice de luptă ale mișcării generale europene împotriva fascismului[2].

Deși existența Comitetului Național Antifascist a fost relativ scurtă, activitatea sa a avut o importanță deosebită pentru mișcarea antifascistă din țara noastră. Acțiunile organizate de partidul comunist prin intermediul Comitetului Național Antifascist, precum

[1-5] *Magazin istoric*, nr. 4/1971; 6/1969, 11/1970, 2/1972; 12/1969, 10/1979; 2/1976; 3/1969, 12/1971.

și al altor organizații de masă legale (Liga muncii, Blocul democratic, Frontul plugarilor, Frontul studențesc democratic ș.a.) au influențat în mod decisiv opinia publică, determinînd o vie activizare a oamenilor muncii în lupta antifascistă.

„Un singur front contra lui Hitler"

Amploarea luptei antifasciste a maselor populare — care demonstra că poporul român, în ansamblul său, ura fascismul și se opunea expansiunii lui pe plan internațional și ascensiunii lui spre putere în România s-a manifestat cu deosebită tărie în timpul acțiunilor și acordurilor de front unic muncitoresc și front popular antifascist, organizate și conduse de P.C.R. în anii care au urmat. Acordurile de la Băcia, București și Țebea[3] încheiate la sfîrșitul anului 1935 între organizații de masă legale conduse sau influențate de P.C.R. și Partidul Socialist au dat un nou impuls luptei antifasciste, pentru apărarea integrității teritoriale și independenței patriei. „Noi, comuniștii — se spunea într-un document al P.C.R. din noiembrie 1935, exprimînd starea de spirit a întregii clase muncitoare — sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independența României, dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist".

Acțiunile organizate de partidele și organizațiile clasei noastre muncitoare împotriva politicii statelor fasciste, pentru apărarea independenței au căpătat o amploare deosebită în cursul anului 1936, ca urmare directă a încordării situației internaționale prin intrarea trupelor germane în zona Renană (martie), a intervenției fasciste germano-italiene în Spania, a definitivării blocului militar agresiv „Axa Berlin-Roma", evenimente care amenințau direct pacea lumii, ființa națională și existența multor popoare. Între aceste acțiuni s-au înscris și cele prilejuite de pregătirea și victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara de la 18 februarie 1936[4], demonstrația antifascistă, antihitleristă din 13 martie 1936 din Capitală, demonstrațiile antifasciste de la 31 mai 1936 din Capitală[5] și din alte centre ale țării. În cadrul acestor mari demonstrații, la care au participat comuniști, socialiști, social-democrați, muncitori, țărani, intelectuali, reprezentanți ai forțelor democrat-populare, masele au militat împotriva fascismului, pentru respectarea libertăților democratice, pentru desființarea organizațiilor fasciste, pentru pace, împotriva politicii revanșarde și de revizuiri teritoriale, pentru o Românie liberă și independentă.

La 1 decembrie 1938, cu ocazia aniversării a 20 ani de la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și încheierea procesului de făurire a statului național unitar român, conducătorii organizațiilor profesionale ale clasei mun-

citoare au organizat întruniri muncitorești în numeroase orașe din țară, pentru a aniversa „acest fapt istoric, pentru a arăta însemnătatea lui și pentru a manifesta hotărîrea întregii muncitorimi de a apăra Unirea împotriva oricăror amenințări".

La începutul anului 1939, P.C.R. a adoptat o serie de măsuri în vederea intensificării activității antifasciste a maselor. Ziarul *Scînteia* a publicat articolul *24 ianuarie 1859-1939* în care, după ce arăta importanța unirii făurite la 1859, sublinia: „Astăzi, cînd independența națională a poporului român și unitatea României sînt din nou primejduite, amintirea luptelor duse pentru unire trebuie să îndemne la o luptă dîrză și hotărîtă contra dușmanilor din afară și a agenților lor dinăuntru".

Lichidarea Cehoslovaciei ca stat și amenințarea directă ce plana asupra României, în martie 1939, au sporit îngrijorarea poporului rom n. Manifestul C.C. al P.C.R., lansat la 17 martie 1939, glăsuia: „Trupele de asalt ale lui Hitler au invadat Cehoslovacia și se gă sc la granița țării noastre. Întreg poporul să se pună în stare de alarmă... Hitler vrea să ne răpească grîul, petrolul și teritoriul. El vrea să ne arunce în robie... Partidul Comunist Român declară: comuniștii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și a aliaților săi revizioniști. Impuneți guvernului să se unească cu acele forțe externe care sînt hotărîte să lupte contra agresorilor fasciști".

Apelurile P.C.R. au găsit un larg ecou în rîndul maselor muncitoare. Semnificativă, în această privință, este și scrisoarea adresată, în aprilie 1939, primului ministru Armand Călinescu de către meseriași, muncitori, agricultori și cărturari din Cluj, membri ai secțiunii maghiare a Frontului Renașterii Naționale, în care se arăta: „Socotim că în momentele de acum apărarea hotarelor României pe baza fraternității între poporul român și maghiar din țară, pe baza principiilor de libertate, a egalității de drepturi și a păcii interne, formează nu numai singura cale de urmat pentru înfăptuirea unei conviețuiri fericite a popoarelor de pe aceste meleaguri, dar este și aportul cel mai mare pe care l-am putea aduce independenței și libertății tuturor popoarelor din bazinul dunărean și confraților noștri din Ungaria... Convingerea noastră fermă este că față de pericolul comun, maghiarimea din țară trebuie să-și spună cuvîntul răspicat, clar și fără șovăire în interesul solidarității comune". În scrisoarea adresată de reprezentanții maghiarilor din București tot lui Armand Călinescu citim: „Protestăm contra încercărilor de a învenina sufletul conaționalilor noștri din Ardeal și cerem ca conducătorii oficiali ai maghiarimii să ia atitudine pe față contra oricărei propagande demagogice îndreptată contra statului român, ce nu poate avea decît un efect catastrofal pentru soarta populației maghiare".

„Muncitorimea: temeiul, baza și substanța națională"

Străbătînd un proces continuu de maturiz re și trebuind să depășească încă unele teze venite din afară, Partidul Comunist Român și-a extins tot mai mult influența în viața politică a țării, el reprezentînd forța principală a luptei împotriva pericolului fascist-hitlerist. Organism viu, puternic ancorat în realitățile țării, el și-a lărgit continuu contactele cu toate forțele potrivnice hitlerismului.

În lumina acestor coordonate ale activității P.C.R. și a celorlalte forțe revoluționare, a stării de spirit patriotice și antifasciste a maselor largi populare se evidențiază și legătura organică între amploarea și caracterul demonstrațiilor de la 1 Mai 1939[1] și întreaga muncă desfășurată de comuniști, de socialiști și social-democrați, pentru mobilizarea tuturor forțelor democratice și antifasciste la lupta împotriva tendințelor expansioniste și revizioniste ale statelor fasciste. Pornind de la tradiția și semnificația lui 1 Mai ca zi de luptă, partidul comunist a luat măsuri organizatorice pentru a asigura desfășurarea manifestațiilor la nivelul marilor răspunderi ce-i reveneau datorită pericolelor care planau asupra țării și a omenirii.

Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu — patriot și revoluționar înflăcărat, profund devotat clasei muncitoare, poporului, participant activ la luptele conduse de partid, revoluționarul care se remarcase prin înaltul spirit organizatoric și tenacitatea cu care a dezvăluit pericolul fascist — în primele rînduri ale organizatorilor marii demonstrații are o deosebită semnificație. Munca intensă desfășurată de militanții partidului în rîndul maselor muncitoare, legăturile tot mai puternice ale partidului cu acele forțe sociale interesate în apărarea libertăților democratice, a independenței, suveranității și integrității țării, în bararea ofensivei fasciste au dat posibilitate partidului comunist să se manifeste în fața țării și a Europei întregi ca forța politică de avangardă ce exprima aspirațiile întregului popor rom n. Mărturiile participanților, ca și acelea ale organelor aparatului de stat insistă asupra rolului hotărîtor pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu l-a avut în pregătirea și desfășurarea acțiunilor antifasciste care au culminat cu marea demonstrație de la 1 Mai 1939, în stabilirea orientării generale a luptei antifasciste a maselor populare. În viltoarea aprigelor bătălii antifasciste din acea perioadă, alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu, de alți militanți ai partidului, tovarășa Elena Petrescu-Ceaușescu s-a remarcat prin atitudinea fermă revoluționară, prin

[1] Vezi amplele evocări consacrate acestui eveniment în *Magazin istoric*, nr. 4/1974 și 4/1979.

bogata activitate politico-organizatorică desfășurată în rîndul muncitorimii din Capitală.

Manifestările patriotice, antihitleriste și antirăzboinice de la 1 Mai 1939 au constituit o victorie a partidului comunist, a politicii sale de front unic cu celelalte partide muncitorești și democratice. Caracterul profund patriotic, antihitlerist și antirăzboinic pe care organizatorii, în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, l-au imprimat demonstrațiilor din București și din alte centre ale țării a găsit un deosebit ecou în rîndul poporului. Ele au fost larg comentate în cele mai diverse pături ale opiniei publice din țară și au avut un larg ecou peste hotare. Ele au contribuit, în același timp, la creșterea prestigiului, a autorității de care Partidul Comunist Român se bucura în fața întregii națiuni. Ziarul *Timpul*, răspîndit în cercuri largi ale societății românești, aprecia astfel demonstrațiile muncitorești: „1 Mai 1939 a arătat odată mai mult că muncitorimea este ... temeiul, baza și substanța națională, chezășia prosperității ei în pace și apărătoarea ei atunci cînd patria o cere".

Demonstrația antifascistă de la 1 Mai 1939 — cea mai mare demonstrație din Europa acelui an îndreptată împotriva hitlerismului — a reprezentat poziția hotărît antifascistă a României. Ea se înscrie ca un serios semnal pe care România l-a adresat Europei, opiniei publice mondiale pentru unirea eforturilor în vederea împiedicării dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial de către Germania hitleristă.

În lupta hotărîtă împotriva pericolului hitlerist și a agenturii interne a acestuia, mișcarea legionară, un real și valoros combatant era tineretul animat de ideile patriotismului, democrației, antifascismului. Uniunea Tineretului Comunist, reorganizată sub conducerea și îndrumarea partidului comunist în toamna anului 1939, a fost în primele rînduri ale manifestațiilor pentru pace, independență, suveranitate și integritate teritorială a patriei. „Tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost acel eminent revoluționar care a știut să imprime Comisiilor de reorganizare ale U.T.C. din Capitală și din diferite regiuni ale țării spiritul de luptă corespunzător pentru a face din tineretul revoluționar ajutorul prețios al P.C.R. El a adus în această complexă activitate întreaga zestre a unei experiențe revoluționare de mulți ani, experiență ce culminase cu participarea sa nemijlocită la pregătirea, organizarea și desfășurarea marii demonstrații muncitorești de la 1 Mai 1939, în rîndurile căreia se aflaseră mulți tineri, inclusiv numeroși studenți"[1].

Puternica mișcare antifascistă și antihitleristă din România, al cărei promotor a fost Partidul Comunist Român, a profilat în opinia publică progresistă internațională imaginea unui popor profund atașat idealurilor de libertate și independență națională, demn de tradițiile sale glorioase.

În condițiile accentuării pericolului declanșării războiului de către Germania, pericol tot mai evident în urma politicii de cedare și compromis din anii 1939-1940 a marilor puteri occidentale, România a fost complet izolată pe plan extern, supusă unor grave amputări teritoriale și a avut de înfruntat asaltul forțelor de extremă dreaptă din interior și, în primul rînd, al Gărzii de fier propulsată de ofensivele hitleriste în cursa directă pentru acapararea puterii. Avertizînd poporul român asupra pericolului pe care îl reprezentau pregătirile războinice ale statelor fascisto-revizioniste și chemînd forțele democratice, înaintate ale societății românești la realizarea unui larg front patriotic, antifascist, antirăzboinic, antirevizionist, în măsură să salvgardeze libertatea, independența și integritatea teritorială a patriei, P.C.R. a condamnat cu vehemență Diktatul fascist de la Viena din august 1940[2], prin care partea de nord-vest a țării a fost anexată de Ungaria horthyistă. Poziția partidului a avut un puternic ecou în rîndul clasei muncitoare, al organizațiilor democratice, al unor personalități politice și al maselor largi populare, inclusiv din rîndul naționalităților conlocuitoare, ducînd la organizarea unor impresionante acțiuni de protest și, ulterior, la încheegarea unui șir de alianțe politice avînd printre obiectivele lor și pe acela al restabilirii drepturilor istorice ale poporului român asupra teritoriului răpit.

În anii grei ai dictaturii militaro-fasciste, poporul român, sub conducerea partidului comunist, a cărui poziție patriotică a fost marcată de numeroase și grele sacrificii, s-a desfășurat lupta dîrză împotriva războiului antisovietic, pentru sabotarea mașinii de război hitleriste, pentru răsturnarea regimului antonescian și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste. Situîndu-se în fruntea forțelor naționale, patriotice și democrate ale societății românești, P.C.R. a organizat și condus cu succes revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a deschis poporului român calea făuririi unei vieți noi, a preluării destinelor sale în propriile mîini, a lichidării exploatării și asupririi, a construirii României socialiste.

În perspectivă istorică, se poate aprecia că între viziunea care a dus la crearea Comitetului Național Antifascist, avînd ca obiectiv blocarea ascensiunii fascismului în viața politică românească, și aceea a alianțelor politice largi vizînd făurirea Frontului Național Antihitlerist pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea României din războiul hitlerist, lichidarea dominației germane asupra țării și alăturarea poporului român la coaliția antihitleristă, există o legătură de continuitate pînă la împlinire istorică.

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1979, articolul *O glorioasă aniversare revoluționară*, de Gheorghe Rădulescu.

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1975, 9-10/1980.

23 AUGUST

40 ani de la Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă

De la Comitetul Național Antifascist

la Frontul Național Antihitlerist

Partidul nostru a pornit de la faptul că răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din războiul antisovietic și participarea la lupta împotriva Germaniei fasciste constituiau o necesitate istorică națională, iar realizarea acestor obiective impunea colaborarea cu toți aceia care erau gata, într-o formă sau alta, să ia parte la această mare bătălie. În aceste împrejurări interne s-a pregătit și înfăptuit acțiunea istorică de la 23 August 1944, care marchează o cotitură epocală în viața poporului român, în dezvoltarea României.

NICOLAE CEAUȘESCU

O NECESITATE ISTORICĂ:

ALIANȚA TUTUROR FORȚELOR PATRIOTICE

Conf. dr. GHEORGHE ZAHARIA

Experiența dobîndită în perioada de după crearea Comitetului Național Antifascist în mobilizarea forțelor patriotice, progresiste la acțiuni antifasciste și antirevizioniste, împotriva expansiunii și dominației Germaniei naziste — a cărei expresie elocventă au fost marile demonstrații de la 1 Mai 1939 — și-a dovedit istoricește marea vitalitate și viabilitate. Noile condiții tragice din a doua jumătate a anului 1940 au dus la grele pierderi teritoriale, la anexarea de către Ungaria horthyistă a părții de nord-vest a României, urmată de instaurarea, în septembrie 1940, a regimului fascist-legionar și intrarea trupelor naziste în România. Rezistența antihitleristă s-a dezvoltat concomitent cu desfășurarea războiului hitlerist în care țara a fost împinsă împotriva voinței poporului român. Ea a fost, de asemenea, stimulată puternic de marile înfrîngeri înregistrate de coaliția puterilor fasciste pe fronturi și în spatele acestora.

Să derulăm, în continuare, filmul principalelor momente din rezistența antihitleristă a poporului român în perioada 1940-1944, așa cum s-au înscris ele în istorie.

Fermitate și luciditate

Forța politică ce s-a ridicat, de la început, cu toată fermitatea și consecvența la luptă pentru eliberarea țării de sub dominația Germaniei naziste a fost Partidul Comunist Român. Demascînd împrejurările instaurării dictaturii militaro-fasciste, caracterul și scopurile acesteia, P.C.R. arăta că Ion Antonescu și legionarii, odată veniți la putere, vor întrona o politică antinațională și antipopulară, în folosul imperialiștilor germani, interesați — cum sublinia *Scînteia* din 2 octombrie 1940 — „să-și asigure în România un regim politic care să se supună la toate cererile lor". În felul acesta, P.C.R. dovedea o linie politică izvorîtă din situația istorică reală și care nu ținea seama de o serie de orientări impuse din afară. În decembrie 1940, P.C.R. a adoptat o platformă intitulată *Drumul de salvare a poporului român*, urmată, în ianuarie 1941, de un alt document intitulat *Pentru pacea și independența națională a poporului român*, iar în februarie același an a emis un altul, intitulat *De la regimul legionar, la dictatura militară*. Ideea centrală în aceste trei documente fundamentale era lupta contra invaziei imperialismului nazist, a dictaturii fascisto-legionare, „pentru restabilirea independenței poporului român față de toate țările imperialiste", în acest scop P.C.R. declarîndu-se gata să colaboreze cu alte forțe politice.

După dezlănțuirea războiului hitlerist antisovietic, Partidul Comunist Român a definit sarcinile imediate ale clasei muncitoare în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român, caracteristica eforturilor sale din acei ani constituind-o politica de unire a tuturor forțelor care își manifestau adversitatea față de dictatura antonesciană și de „alianța" nefastă cu cel de-al III-lea Reich. Această orientare a fost concretizată în

Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941, în *Platforma-program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941*, intitulată *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*, în *Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942*, intitulată *Pieirea sau salvarea poporului român*, în *Hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943* privind constituirea Frontului Patriotic Antihitlerist, precum și în alte documente. Pornind de la interesele fundamentale ale poporului român, programul partidului comunist îmbina lupta pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și a dominației Germaniei hitleriste, ale cărei baionete constituiau principalul sprijin al regimului politic din România, cu lupta pentru restabilirea independenței și suveranității naționale. În acest sens, documentele amintite mai sus, după ce explicau caracterul național și internațional al luptei antihitleriste, anunțau măsurile preconizate care să ducă la încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, la eliberarea țării de sub dominația celui de-al III-lea Reich și alăturarea ei Națiunilor Unite, la formarea unui guvern cu participarea reprezentanților tuturor forțelor patriotice, la eliberarea părții de nord-vest a României, la arestarea și pedepsirea vinovaților de război și de crime împotriva umanității.

Pentru înfăptuirea acestor măsuri, documentele menționate subliniau necesitatea făuririi unui Front Național Antihitlerist, în care scop partidul comunist declara că era gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, personalitățile politice, cu toți patrioții români. Considerînd unitatea de acțiune a clasei muncitoare ca factor hotărîtor al luptei de eliberare, coloana vertebrală a unei alianțe patriotice antihitleriste pe plan național, conducerea Partidului Comunist Român a stabilit și menținut legături strînse cu conducerea Partidului Social-Democrat, în rîndul căreia unii din membrii săi manifestau tendințe de colaborare.

În lupta grea și eroică la care se angajase, Partidul Comunist Român s-a bazat pe forța clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare, a altor

categorii de oameni ai muncii care prin însăşi condiţia lor socială resimţeau cel mai greu efectele dezastrului spre care era împinsă ţara. În tot timpul dictaturii antonesciene şi al dominaţiei Germaniei naziste, P.C.R. s-a menţinut ca organizaţie politică centralizată, a condus organizaţii de masă (Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Patrioţilor, Apărarea Patriotică ş.a.) care au activat fără întrerupere, a influenţat opinia publică prin membrii săi ziarişti democraţi, cadre didactice din toate treptele de învăţămînt, alţi oameni de cultură. Sub conducerea sau sub îndrumarea P.C.R. au fost tipărite şi difuzate manifeste şi peste 25 gazete, editate la Bucureşti, Iaşi, Timişoara şi în alte centre, cu conţinut adecvat sarcinilor fundamentale ale perioadei[1]. Cel mai important mijloc de propagandă antihitleristă al comuniştilor, după încetarea apariţiei *Scînteii* (noiembrie 1940), a fost gazeta *România liberă*, al cărui prim număr a apărut la 28 ianuarie 1943, la Bucureşti. Concomitent, comuniştii şi alţi democraţi şi patrioţi români emigraţi în U.R.S.S. dispuneau de postul de radio *România liberă* şi de gazeta *Graiul liber* (aceasta destinată îndeosebi prizonierilor de război); emigranţii români din Franţa editau, la Paris, gazeta *La Roumanie libre*, organ al Comitetului Frontului Naţional Român din Franţa, care avea ca preşedinte pe savantul român de renume mondial Traian Vuia.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1969.

Nemulţumiri comune — poziţii divergente

Atitudinea diferitelor grupări burgheze şi a reprezentanţilor politici ai acestora a fost diferită, de la o perioadă la alta, parcurgînd un proces de evoluţie lentă, în strînsă legătură cu însăşi evoluţia crizei regimului antonescian — criză care s-a declanşat în anul 1942 —, cu creşterea stării de spirit antifasciste a populaţiei, cu înfrîngerile suferite pe front, cu adîncirea crizei blocului statelor fasciste. Perspectiva sumbră de hinterland agrar rezervată României de monopolurile germane în aşa-zisa „noua ordine europeană" a determinat pe conducătorii P.N.Ţ. şi P.N.L. să întreprindă unele acţiuni cu scopul de a menţine şi dezvolta în rîndurile adepţilor lor starea de spirit potrivnică imperialismului fascist german, năzuinţa de a elibera partea de nord-vest a României de sub ocupaţia Ungariei horthyiste. În acest scop, în toamna anului 1940 a fost înfiinţată Societatea „Pro Transilvania". În cadrul acestei organizaţii au găsit posibilitatea de a exprima sentimentele patriotice ale poporului, dorinţa lui de a-şi reîntregi pămîntul strămoşesc, personalităţi marcante ale vieţii politice şi culturale a ţării, cum erau dr. Petru Groza, prof. Ion Simionescu ş.a., fapt pentru care a ciaţia a fost desfiinţată la scurt timp după constituirea ei. La 8 noiembrie 1941, I. Maniu obiecta, într-un memoriu trimis lui I. Antonescu — devenit între timp mareşal — împotriva monopolizării comerţului exterior al României de către puterile Axei şi împotriva unor măsuri represive contra evreilor şi ţiganilor.

În privinţa participării României la războiul hitlerist, cercurile politice burgheze — excluzînd pe cele fasciste şi prohitleriste — au afişat atitudini diferenţiate. În timp ce grupările reprezentate de Ion Mihalache şi Gheorghe Brătianu au fost, timp îndelungat, pentru o participare pînă la capăt în războiul împotriva Uniunii Sovietice, altele, reprezentate de I. Maniu şi C.I.C. Brătianu, care nu credeau în victoria germană şi nu o doreau, dar sperau într-o măcinare reciprocă sovieto-germană pînă la ultima limită şi într-o victorie anglo-americană, au considerat că armata română nu trebuia să depăşească frontiera dinainte de sfîrşitul lunii iunie 1940. În acest sens, I. Maniu şi C.I.C. Brătianu au făcut lui I. Antonescu numeroase propuneri, începînd din toamna anului 1941, prin care îi atrăgeau atenţia asupra consecinţelor grave ce vor urma în cazul continuării operaţiilor militare în adîncimea terito-

Revolta unui întreg popor

În septembrie 1940, Nicolae Iorga redactează două scurte articole pentru a fi publicate în Neamul românesc, dar cenzura legionară opreşte apariţia lor şi documentele respective nu ajung la cunoştinţa opiniei publice. Iată cele mai semnificative pasaje din aceste articole, pe care le punem astfel în circuitul public.

Primul dintre cle se intitulează Rezultatul... şi se referă, ca şi cel de-al doilea, la caracterul Diktatului fascist de la Viena din august 1940 şi urma să apară în numărul din 24 septembrie al Neamului românesc. „Cei care au dat Ungariei un milion şi mai bine de români credeau poate că trecerea nedreaptă la un stat [Ungaria horthyistă], care n-avea în acea parte a Ardealului majoritatea populaţiei, va fi ceva asemănător cu schimburile de pămînturi din lumea creştină şi civilizată. Dar iacă odată s-a dovedit că mari greşeli fac diplomaţii şi oamenii politici cînd dispun, fără nici o cunoştinţă a lucrurilor şi a oamenilor, de ţinuturi care au ajuns să atîrne de voinţa lor.

Ce s-a petrecut acolo, la luarea în stăpînire de armata şi administraţia ungară, sub ochii lor şi fără nici o încercare de a opri, ba chiar cu binevoitorul lor concurs, întrece orice închipuire...

Statul român va face ce crede. Din partea noastră n-avem decît un sfat. A nu se clinti un fir de păr din capul unui cetăţean maghiar al României. E cea mai teribilă pedeapsă ce putem da chinuitorilor şi asasinilor".

Cel de-al doilea articol se intitula O altă orientare şi urma să apară în numărul din 25 septembrie: „Împrejurările interne despre care se va putea vorbi cu deplină perspectivă numai după multă vreme, dacă nu ne mulţumim cu simple iluzii, reţin întreaga atenţie a naţiei noastre... În judecata lumii, care nu ne cunoaşte destul pentru

riului sovietic[1]. După părerea lor, trupele române trebuiau să fie ținute în țară, reorganizate și întărite pentru a fi folosite în vederea redobîndirii părții nord-vestice a țării și pentru a reprima acțiunile revoluționare ale maselor, pe care le considerau inevitabile în întreaga Europă, la sfîrșitul războiului. Concomitent, liderii P.N.Ț. și P.N.L. au menținut legături prin radio cu reprezentanți ai puterilor occidentale, pe care îi informau asupra situației politice și militare a țării, pregătind terenul în perspectiva scontată de ei.

Deși opoziția cercurilor conducătoare ale P.N.Ț. și P.N.L. se limita doar la anumite aspecte ale politicii dictaturii antonesciene și nu viza înlăturarea acesteia, ea a influențat totuși evoluția crizei regimului antonescian, determinată de înmulțirea actelor de împotrivire față de război, a ciocnirilor dintre militarii români și germani, de apariția și adîncirea divergențelor dintre vîrfurile burgheziei și dictatura antonesciană, dintre aceasta și cercurile Palatului regal.

Întorsătura de pe fronturi

În rîndul factorilor care au adîncit criza regimului, un rol determinant l-a avut evoluția de ansamblu a situației politice și militare a celui de-al doilea război mondial. Hotărîtoare au fost crearea și menținerea coaliției antihitleriste. O puternică influență au avut răsunătoarele victorii obținute de Uniunea Sovietică. Purtînd pe umerii săi greul războiului împotriva fascismului, Uniunea Sovietică a dat cele mai mari jertfe în zdrobirea mașinii de război naziste. De mare importanță au fost, de asemenea, succesele repurtate de trupele aliate occidentale pe fronturile din Africa și din Mediterana, debarcarea în Sicilia, înlăturarea lui Mussolini, debarcarea forțelor aliaților în partea sudică a Italiei și, ulterior, deschiderea noului front în Franța.

Puternică a fost înrîurirea pe care a avut-o asupra desfășurării celui de-al doilea război mondial amplificarea rezistenței antifasciste în toate țările Europei.

Întorsătura defavorabilă Axei, intervenită în desfășurarea războiului și acceptarea în continuare de către Antonescu a diverselor cereri germane, amestecul comandamentelor germane în acțiunile de comandament ale marilor unități române au îndepărtat și mai mult corpul de generali și ofițeri superiori de mareșalul Antonescu, dîndu-și și ei seama de catastrofa spre care erau împinse armata și țara[2].

Totodată, între cercurile Palatului și dictatura militaro-fascistă se accentuaseră acele frictiuni și divergențe existente încă de la început, în legătură cu uzurparea de către I. Antonescu a celor mai importante prerogative regale, limitînd rolul regelui la unele aspecte protocolare. Treptat, cercurile Palatului au trecut la căutarea unor soluții de diferențiere. În acest scop, în mesajul de Anul nou 1944, regele și-a exprimat speranța pentru o pace imediată și justiție, bazată pe libertate și pe concordie. În jurul Palatului s-au grupat oameni politici, generali și ofițeri superiori, care, din diferite motive, erau nemulțumiți de regim și adversari ai „alianței" cu Germania.

Sub impulsul evenimentelor politice interne și externe, a presiunilor grupărilor burgheze nemulțumite, lovite în interesele lor economice de relațiile inegale cu Germania, I. Maniu și C.I.C. Brătianu și-au înmulțit memoriile și protestele către I. Antonescu, dar au continuat să se opună oricăror tendințe de dezvoltare a formelor active de rezistență care ar fi implicat acțiuni energice din partea populației, de a cărei ridicare la luptă armată se temeau.

Ei își ancoraseră speranțele în „Varianta balcanică"[3], referitoare la deschiderea unui nou front în Balcani și nu în Franța, variantă susținută cu tenacitate de primul ministru al Marii Britanii. Maniu a continuat să spere în realizarea

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1974; 3/1967.

[3] Vezi amănunte Eugen Preda: *Săritura de pisică*, București, 1976

---

a ne putea prețui, se rostesc cuvinte asupra prezentului și viitorului nostru, sentințe care ne dor!

Preocupările noastre de astăzi ating statul, care poate suferi multe schimbări, dar aceste dureri și jigniri ating trupul veșnic viu și în temeiurile sale neschimbate ale nației. Ea ne cheamă pe cei [de] de-asupra, a căror solidaritate s-a rupt tocmai acum, la rănile ei. Și de dînsele trebuie să ne ocupăm mai ales, făcînd să renască, din suferința de azi, speranțele de mîine".

Observațiile și aprecierile lui Nicolae Iorga își găseau deplină confirmare în atitudinea generală a poporului nostru, care a respins cu profundă indignare diktatul fascist de la Viena. **„Am lăsat întreg pămîntul Ardealului în sînge, sub domnia tiranică și abuzivă a administrației maghiare** — se spunea într-o telegramă pe care «Asociația românilor expulzați din Ardealul cedat prin verdictul de la Viena» o adresa la 22 octombrie 1940, unor personalități ale vieții politice și culturale din România. **Armata [horthyistă] ne-a ocupat toate averile, lustăpindu-se pe locuințele, birourile profesionale, mașinile noastre și întreaga avere a societăților comerciale române...**

Toată suflarea românească, de la cei mai umili țărani pînă la vlădicii noștri, este ținută sub o teroare barbară prin valul morții, al arestărilor, al percheziților în miez de noapte cu ridicarea familiilor, prin acțiunea bandelor organizate de leventiști, de gărzi cetățenești și gărzile foștilor luptători [organizații paramilitare fasciste], ce ziua și noaptea, prin omoruri și bătăi, spargeri de geamuri și perchezițiile ce le execută, răspîndesc groaza, producînd victime omenești, deteriorînd bunurile românești, toate acționînd după programul și cu ajutorul făți§ al armatei, al poliției și al jandarmeriei...

Intelectualii, comercianții, meseriașii și fruntașii țărani sînt expulzați cu mii, dezrădăcinîndu-i din mijlocul poporului lor, cu scopuri bine determinate".

V. BOBOCESCU

fie și parțială — a acestei variante, chiar și după respingerea ei de către I.V. Stalin și F.D. Roosevelt, la Conferința de la Teheran, din toamna anului 1943.

Continuînd pertractările cu dictatorul, I. Maniu și C.I.C. Brătianu au refuzat, timp îndelungat, colaborarea cu partidul comunist și cu alte forțe democratice de stînga. Aceasta a rezultat limpede din răspunsul dat de I. Maniu noului demers al partidului comunist, făcut prin Petre Constantinescu-Iași, în ianuarie 1943, cînd P.C.R. a propus ca la baza colaborării pe care o preconiza să fie puse principiile „Chartei Atlantice", pe temeiul cărora funcționa conlucrarea între U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie, subliniind că P.C.R. era gata să sprijine orice acțiune pentru retragerea armatei române de pe front. Făcînd din nou dovada unei profunde lipse de realism politic, I. Maniu a respins și aceste propuneri, declarînd că este pentru acțiuni paralele și nu pentru una comună. Refuzul lui I. Maniu și C.I.C. Brătianu de a colabora cu partidul comunist îngreuna stabilirea căii de salvare a țării.

O notă aparte făcea gruparea liberală de sub conducerea lui Gh. Tătărescu, care a și acționat, în cursul anului 1943, pe linia organizării unei așa-numite „Uniuni sacre" — o alianță de partide burgheze — în vederea scoaterii țării de sub autoritatea Germaniei; el a făcut demersuri la șeful guvernului cehoslovac din emigrație, Eduard Beneș, de a tatona pe lîngă guvernul U.R.S.S. posibilitatea începerii unor tratative în acest sens. Propunerile de colaborare făcute de Gh. Tătărescu au fost respinse de I. Maniu, acesta refuzînd orice discuție cu liderul liberal, pe care-l considera unul din principalii vinovați de amputările teritoriale din vara anului 1940.

Evantaiul alianțelor se lărgește

Existența unor poziții diferite în rîndul partidelor politice burgheze, cum era gruparea lui Gh. Tătărescu, la liberali, sau Gh. Pop și Gr. Niculescu-Buzești, la țărăniști, demonstra că, în pofida divergențelor de clasă și ideologice, situația începea să devină favorabilă coalizării forțelor ce se pronunțau pentru ieșirea României din „alianța" cu Germania. În acest scop, P.C.R. a stabilit contacte cu Gh. Tătărescu și cu cercurile Palatului, considerînd că aceste contacte erau utile, în vederea folosirii tuturor posibilităților pentru asigurarea succesului acțiunii de scoatere a țării din războiul hitlerist și de sub dominația celui de-al III-lea Reich. Regele, generalii și ofițerii superiori din anturajul său puteau contribui, îndeosebi, în direcția participării largi a armatei la înfăptuirea acestei acțiuni, ceea ce era de importanță capitală.

Fără a renunța la programul și concepțiile sale republicane, P.C.R. a stabilit legături cu Palatul. Acest mandat i-a fost încredințat lui Lucrețiu Pătrășcanu, care la începutul lunii septembrie 1943, a început dialogul cu cercurile Palatului prin mijlocirea lui I.B. Safianu, furnizor al Casei regale, patronul de fapt al unei societăți anonime comerciale în al cărei consiliu de administrație Pătrășcanu era membru. Adîncirea fricțiunilor și divergențelor dintre Antonescu și cercurile monarhice, transformarea lor în contradicții, odată cu desfășurarea evenimentelor politico-militare și consolidarea coaliției antihitleriste, au determinat aceste cercuri să accepte discuțiile cu reprezentantul partidului comunist.

Un prim succes în direcția făuririi unui front politic larg de eliberare a patriei l-a constituit crearea, în toamna anului 1943, a *Comitetului Frontului Patriotic Antihitlerist*. Răspunzînd apelului lansat de partidul comunist în iunie 1943, în lunile septembrie-octombrie același an s-au aliat cu el, în lupta pentru eliberarea patriei, partide și organizații patriotice ce se aflaseră anterior împreună cu comuniștii în luptele contra fascismului și a nazismului, ca Frontul Plugarilor și Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ); Uniunea Patrioților (organizație de masă antifascistă care avea aderenți din rîndurile intelectualilor și ale păturilor mijlocii); Partidul Socialist-Țărănesc. Inițial, a aderat și conducerea Partidului Social-Democrat, dar, după o lună, președintele său, Constantin Titel-Petrescu, a anunțat retragerea P.S.D. din comitet, pretextînd că fără P.N.Ț. și P.N.L. Frontul Patriotic nu ar putea avea eficiența necesară.

Crearea Frontului Patriotic Antihitlerist a constituit o etapă importantă în procesul de unire a forțelor rezistenței românești; existența lui atesta maturizarea condițiilor pentru ca lupta antihitleristă să ia cursul spre coordonarea tuturor acțiunilor și dezvoltarea lor, spre pregătirea efectivă a scoaterii țării de sub dominația Germaniei naziste.

Întreaga evoluție a situației interne și externe din toamna 1943-primăvara 1944 pe plan politic și militar demonstra că lupta de eliberare a poporului român intrase într-o etapă decisivă. Organele represive semnalau că în rîndurile muncitorilor din principalele întreprinderi bucureștene și din alte centre ale țării exista „o permanentă atmosferă de dușmănie împotriva actualului regim", precum și faptul că aceștia „ar privi cu ochi buni o răsturnare a actualei ordini sociale". Atitudini similare manifesta și țărănimea, greu lovită de calamitățile și ororile războiului, iar elementele cele mai valoroase din rîndurile intelectualității românești, continuînd tradiția progresistă, patriotică și umanistă a oamenilor de știință și cultură din țara noastră, au luat atitudine împotriva continuării războiului alături de Germania[1].

În rîndul militarilor români, a crescut starea de spirit potrivnică regimului și celui de-al III-lea Reich; în multe unități militare comuniștii și uteciștii au organizat grupuri antifasciste care au furnizat informații și armament forțelor din rezistență, au întreprins acțiuni de pregătire a întoarcerii armelor, la momentul hotărît, împotriva germanilor.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1967.

Inedit în cronica participării românilor

la Rezistența franceză

„ACELE ZILE ZBUCIUMATE ALE LUI AUGUST '44"

ANGELA MIHALEA,
Muzeul de istorie al R.S.R.

„Domnul Cernătescu, care vine cu această scrisoare, m-a ajutat mult în timpul Rezistenței. Cultivat, artist, pe ascuns, el mi-a fost un ajutor prețios. Și-a găsit, în sfîrșit, ocazia să-și arate ardoarea în serviciul Franței și al patriei sale".

Cu aceste rînduri, Elena Văcărescu îl recomanda pe compatriotul său Eugen Cernătescu cunoscutului om politic francez Edouard Herriot. Era în 1945, la scurtă vreme după ce Herriot se întorsese în patrie din lunga sa detenție într-unul din lagărele hitleriste din Germania.

Dar cine era E. Cernătescu și în ce împrejurări ajunsese el în Franța?

S-a născut la Craiova, în 24 decembrie 1897. Bunicul său, Petrache Cernătescu, a fost profesor de istorie la Colegiul „Sf. Sava" și participant activ la revoluția din 1848. Tatăl lui, medicul Ion Cernăteseu s-a numărat printre românii care au luptat pe baricadele Comunei din Paris (Magazin istoric, nr. 3/1971) iar după întoarcerea în țară, a participat la războiul de independență.

Urmînd pilda înaintașilor săi, în 1916, Eugen Cernătescu s-a înrolat ca voluntar în Regimentul 1 Dolj, de unde a fost transferat apoi în Regimentul 5 obuziere Tg. Jiu, cu care a participat la campaniile din 1916-1917, fiind rănit în timpul luptelor de la Cireșoaia din vara lui 1917.

După război, și-a desăvîrșit studiile în litere și drept, la Sorbona, în Franța. În septembrie 1941, cum reiese din adresa nr. 12 505, ce poartă data de 17 ale lunii amintite și prin care Serviciul circulației turistice se adresa poliției de frontieră solicitînd scutirea de timbru a pașaportului „ce se va elibera d-lui Eugen Cernătescu", aflăm că acesta urma să plece în Franța „ca delegat al Ministerului propagandei naționale la Tîrgul internațional de la Lyon".

Ipoteza unei Germanii infrinte

În toamna anului 1941, cînd E. Cernătescu ajungea în Franța, mișcarea de rezistență antihitleristă începuse să se facă simțită atît în nordul ocupat, cît și în sud. Tîrgul internațional organizat la Lyon într-o epocă în care Germania domina politic și militar aproape întreaga Europă, avea o puternică coloratură propagandistică imprimată de cercurile politice din Berlin. România a participat la manifestarea respectivă printr-un pavilion a cărui organizare a căzut în sarcina ministerelor economiei naționale și al propagandei. Cernătescu, care lucra ca șef de serviciu la Direcția presei, fusese trimis ca delegat al Ministerului propagandei la Tîrgul de la Lyon, știindu-se că are numeroase legături și prietenii în rîndul scriitorilor, muzicienilor și gazetarilor francezi stabilite încă în anii studenției. Era prieten cu scriitorii André Billy, André Warnod și André Demaison, cu compozitorul Léon Algazi și mulți alți reprezentanți ai artei și culturii franceze.

Încă din primele zile ale șederii sale în Franța, reluarea contactului cu vechii săi prieteni, atmosfera de ostilitate față de naziști l-au determinat pe E. Cernătescu să desfășoare o activitate conformă cu propriile sale convingeri, ceea ce l-a pus în evident dezacord cu șefii săi din țară și mai ales cu Gestapoul, care-l supraveghea îndeaproape.

Din documentele pe care le avem la-ndemînă, aflăm cum într-un termen destul de scurt, diplomatul român a stabilit intense contacte cu membri ai Rezistenței, acționînd ori de cîte ori a avut prilejul în

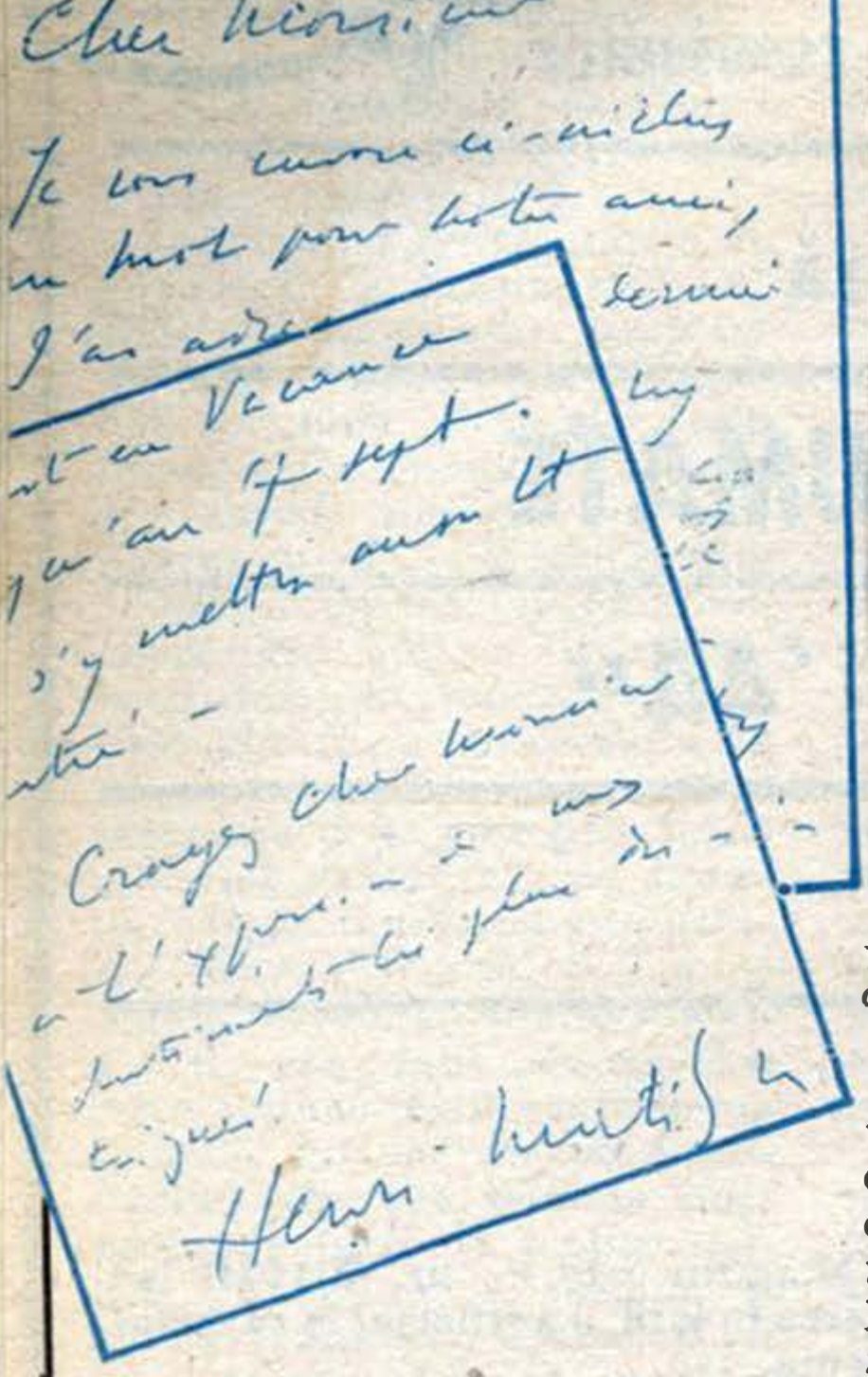

Henri Matisse îi scrie lui E. Cernătescu (28 august 1943)

sprijinul lor. El s-a alăturat multor alți români care au luptat în Rezistență — unii dintre ei (Nicolae Cristea, Olga Bancic, Francisc Boczor, Ion Călin, Iosif Clisci) căzînd eroic în confruntările cu naziștii[1]. Prevalîndu-se de imunitate diplomatică, E. Cernătescu a făcut posibilă transmiterea în Elveția a unor importante informații culese de membrii Rezistenței, iar de aici acestea ajungeau în Africa de Nord, unde se afla generalul de Gaulle.

Cu concursul consilierului de presă I. Dragu și al Elenei Văcărescu, el a determinat guvernul din București să accepte înființarea unui centru permanent de propagandă românească la Lyon. Prin adresa nr. 4 844 din 23 iunie 1942, E. Cernătescu a fost „detașat la serviciul de presă și propagandă de la Legația română din Vichy, cu atribuțiunea de secretar cultural pentru regiunea Lyon". În această cali-

[1] *Magazin istoric*, nr.8/1974, 1/1980.

Ie românească. Pictură de H. Matisse, aflată în Muzeul național de artă modernă din Paris

tate, el a organizat un amplu ciclu de conferințe și emisiuni de radio consacrate culturii românești. Un ecou deosebit l-a avut emisiunea dedicată zilei de 24 ianuarie 1943.

În februarie 1943, a fost inaugurată catedra de limba română de la Institutul mediteranean din Nisa, avînd și concursul Elenei Văcărescu. În această perioadă, contactele sale cu Rezistența din zona Lyon au devenit și mai strînse. Serviciul de informații al primarului Lyonului, Williers (deportat ulterior de naziști) a apelat în repetate rînduri la Cernătescu pentru a-i transporta corespondența în Elveția.

Atitudinea antinazistă a diplomatului român s-a exprimat în diverse împrejurări. Într-o scrisoare a consulului general al României la Lyon, Frederic Bouvet[2], din 7 aprilie 1943, Cernătescu era felicitat pentru refuzul de a participa la o expoziție (cu pronunțat caracter antisovietic) pe care Bouvet o considera „inoportună și care ar fi putut dăuna multă vreme propagandei românești". Presupun, scria consulul, că „ați fost tare bucuros că nu aveți prilejul să vă ocupați de

[2] În analele diplomației au fost cazuri mai numeroase cînd cetățeni din diferite țări au îndeplinit astfel de funcții pentru statul român.

această expoziție. Sînt convins că veți binevoi să dați încă o dată dovadă de același spirit de înțelegere pe care mi-a fost dat să-l apreciez în diferite ocazii de acest gen și îmi amintesc mereu ultimele dv. cuvinte în această privință: «Ar fi greșit dacă sferele înalte [politice] nu ar prevedea și inevitabila ipoteză a unei Germanii înfrînte și a unei Rusii învingătoare»".

În ciuda numeroaselor greutăți impuse de situația generală, el a găsit destui susținători printre intelectualii francezi.

Cu prietenie:

H. Matisse

Gestapoul îi urmărea fiecare mișcare, cerînd în cîteva rînduri rechemarea lui la București. O vreme a reușit să evite o astfel de situație: „Am fost nevoit — nota el în memoriul de activitate întocmit la întoarcerea sa din misiune, în 1945 — să uzez de aceeași circumspecțiune și față de nemți și față de ministrul propagandei în speță, pentru a putea să mă devotez numai unei misiuni valabile, aceea de a aduce o prezență românească..."

Activitatea sa întrunea aprecieri deosebite în rîndul intelectualilor francezi. Astfel, într-o scrisoare pe care Andry Farcy — conservatorul Muzeului de artă din Grenoble — i-o adresa la 7 iunie 1943, găsim cuvinte de caldă prețuire: „Păstrez cea mai bună amintire despre întîlnirile și conversațiile noastre privind prietenia atît de veche franco-română pe plan intelectual și artistic. A fost o mare plăcere să constat ce sens fericit al propagandei posedați dv. și totodată să văd emoționanta dv. simpatie pentru Franța noastră. Este rară înțelegerea atît de vie a ceea ce poate produce pentru o țară o acțiune de propagandă în spiritul cel mai înalt și servită de convingătorul dv. entuziasm".

În septembrie 1943, din inițiativa lui E. Cernătescu s-a organizat un turneu de concerte cu muzică românească și franceză în mai multe orașe din sud (Touvet, Lyon, Wienne etc.), fondurile fiind destinate ajutorării studenților francezi. La aceste concerte și-a dat concursul și Lola Bobescu.

Un aspect aparte al relațiilor stabilite de E. Cernătescu în rîndul artiștilor francezi ni-l dezvăluie corespondența primită de la pictorul H. Matisse. Cum se știe, cunoscutul nostru pictor Theodor Pallady, prieten și coleg cu Matisse, îi dăruise acestuia mai multe ii românești. La rîndul său, E. Cernătescu i-a oferit mai multe țesături populare care au servit marelui pictor francez la realizarea celebrelor pînze *Les jeunes filles en blouses roumaine* și *Dormeuses*. La 28 august 1943, Matisse îi scria lui Cernătescu:

„Dragă domnule,

Vă trimit această scrisoare cu un cuvînt pentru prietenul nostru [Pallady]. În 21 luna trecută, am trimis două lădițe pe adresa dv. la Vichy. Ele conțin un colet pentru muzeul din București și un altul pentru Pallady. Grație dv. totul va sosi foarte bine, drept pentru care vă sînt foarte recunoscător. Mă ocup de fotografiile pe care mi le-ați cerut.

Cu prietenie,
H. Matisse".

În 2 decembrie 1943, artistul revenea cu o altă scrisoare:

„Seria de fotografii pe care mi le-ați cerut este gata. Pot să vi le trimit, dar mai întîi vă scriu despre ele, căci s-ar putea să aveți ocazia să veniți în ținutul meu și astfel să vi le pot da. Totodată, dacă aș avea plăcerea să primesc vizita dv., aș putea să vă arăt frumoasele ii românești pe care le posed și pe care le-am adus de la Nisa.

Așteptînd plăcerea de a citi scrisoarea dv., vă rog să acceptați prietenia mea.

H. Matisse".

Prima dintre scrisori lasă să se înțeleagă intenția lui Matisse de a face o donație muzeului din București, fapt confirmat într-un raport întocmit de E. Cernătescu la 13 decembrie 1946, în care acesta din urmă arăta că era vorba despre o pînză care „a fost remarcată la ultima expoziție retrospectivă a lui H. Matisse (Paris 1945). Această pînză a apărut pe prima pagină a revistei de artă *Labyrinthe* datorită intervenției amicale a remarcabilului fotograf Brassai (român), precum și a comentariului abil al scriitorului Louis Parrot" (vezi *Temps present*, din 18 ianuarie 1946).

Nemulțumirea crescîndă a autorităților de ocupație hitleriste din Lyon (după debarcarea Aliaților în Africa de Nord, hitleriștii au ocupat întreaga Franță) a creat o atmosferă defavorabilă față de Cernătescu în conducerea Ministerului propagandei din București. Directorul personalului din amintita instituție îi scria la 12 august 1943: „Sînt alții mai mari ca mine cărora nu le ești agreabil și de ce, nici eu nu știu. Acum cîtva timp primisem ordin să te rechem în centrală. După multe peripeții, am reușit să înduplec pe cei mari să rămîi pe loc".

O imagine mai puțin cunoscută a Elenei Văcărescu, purtînd dedicația: „Dragului și curajosului nostru E. Cernătescu. Elena Văcărescu"

Supravegherea tot mai insistentă a Gestapoului și desele apeluri din București l-au determinat pe E. Cernătescu, la începutul anului 1944, să renunțe la funcția oficială pe care o deținea și să intre în Rezistență sub numele conspirativ de Eugenio Campagnoli. A activat în zonele Font Froide și Thurins, alături de inginerul francez Dounoyer (care avea să fie ucis de hitleriști) și de René Payet. Cernătescu a îndeplinit oficiul de interpret al Rezistenței pe lîngă Crucea Roșie Internațională și a servit ca translator în timpul interogatoriilor pe care organele de rezistență le-au luat prizonierilor germani. France Lapiere, soția medicului Lapiere din Thurins, în casa cărora a fost găzduit Cernătescu în anul 1944, îi scria la 28 octombrie 1949: „Mă gîndesc adesea la acele zile zbuciumate ale lui august '44, cînd eram împreună în casa noastră din Thurins. Urmăream cu bucurie sosirea americanilor care ne aduceau libertatea. Vă văd încă, cu domnul Payet, sosind cu bicicletele, fugind de Gestapoul care vă urmărea și îmi amintesc și acum ezitările mele de fiecare dată cînd trebuia să vă prezint sub noul dv. nume — Campagnoli. Mi-era așa de frică să nu încurc acest nume. Ne temeam mereu să nu-i vedem sosind pe nemți".

În 1945, E. Cernătescu s-a întors în țară. O parte din documentele și obiectele personale din timpul cît a stat în Franța a fost donată Muzeului de istorie a Olteniei din Craiova.

Asemeni altor numeroși fii ai poporului român, Eugen Cernătescu — azi pensionar — a înțeles să-și servească patria, binele și progresul, în acele momente de grea cumpănă. Este o pagină nouă, mai puțin cunoscută, a participării românilor la Rezistența antihitleristă din Franța.

23 AUGUST

40 ani de la Revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă

1941: Sub urmărire —

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE

LIVIU CĂLIN

Prietenia dintre Al. Rosetti și G. Călinescu a debutat cu totul neprevăzut, în acel moment cînd marele critic s-a decis să trimită manuscrisul Vieții lui Eminescu **Editurii „Cultura națională", al cărei director, cu prestigiul recunoscut în ambianța literară interbelică, era Al. Rosetti; se inaugura astfel o amiciție pe durata a peste trei decenii.**

Ca unul din faptele esențiale, la parcurgerea scrisorilor schimbate între cei doi oameni de cultură, se detașează rolul dinamic, de ferment și promotor entuziast, pînă la gestul hiperbolic, pe care Al. Rosetti l-a avut în tipărirea și susținerea operei călinesciene. Îndemnurile, inițiativele sale însumate luminează un exemplu rar de gust și intuiție sigură. Cînd profilul critic al celui ce avea să scrie Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent **nu apărea nimănui în contururi ferme, pentru Al. Rosetti, după lectura** Vieții lui Eminescu, **autorul inegalabilei monografii devenea în acea perioadă singurul talent înzestrat cu vocația de a realiza o întreprindere istoriografică fundamentală asupra literaturii române. Încă din 1932, el se grăbea să-și facă publică această convingere așa cum reiese din finalul recenziei la monografia** Eminescu **apărută sub egida Fundațiilor: „Suplețea de care a dat dovadă dl. Călinescu, inteligența și profunda sa înțelegere a faptelor și oamenilor, fac din d-sa bărbatul cel mai indicat pentru a ne da o istorie a literaturii române populată cu figuri, nu cu umbre".**

Un fapt evident este și acela că G. Călinescu a văzut în Al. Rosetti pe editorul de excepție, dublat de un cărturar format la școala valorilor perene. Avea deci în el un partener desăvîrșit de dialog, sensibil la actul de cultură în expresii înalte. Numai așa se și explică ecoul diverselor sugestii succedate de-a lungul anilor și în perioada de cristalizare a Istoriei literaturii române.

Un liant esențial al amiciției dintre ei a fost, fără îndoială, și comunitatea de vederi democratice, așa cum se percepe ea și din întreaga lor corespondență. Idealul umanist i-a găsit alături, solidari, în momente cruciale din istoria țării. Ostilitatea manifestată, dealtfel și public, față de nazism, chiar de la primele infiltrații ale acestuia în viața social-politică, urmată de oprobriul adus guvernului care a împins România în ultima conflagrație mondială au sporit încrederea reciprocă în triumful ideilor democratice.

Sentimentul adînc patriotic aureolează corespondența lor, atît de pilduitoare pentru noi cei de astăzi, ca și pentru generațiile viitoare, sporind în timp admirația față de două personalități intrate definitiv în conștiința culturii românești.

Acum aproape un deceniu, istorisind — cu o modestie ce merge pînă la estomparea propriei contribuții — în paginile revistei Magazin istoric **împrejurările în care s-a născut și s-a lansat acel document de mare răsunet, memoriul academicienilor și universitarilor români adresat dictatorului Ion Antonescu, în aprilie 1944, document ce ilustra de fapt curajul patriotic al covîrșitoarei majorități a intelectualității românești ostilă hitlerismului și fascismului, Alexandru Rosetti amintea atunci și ceea ce el numea „povestea editării operei fundamentale scrisă de George Călinescu"[1]. Îl citez:** *„De-a lungul anilor am socotit ca o primă îndatorire să nu mă rup de viața poporului, să-i cunosc frămîntările și năzuințele. Așa am ajuns în anii războiului la legătura mea cu partidul comunist. Ea s-a produs prin intermediul mai multor bărbați eminenți, cu care mă întîlneam din cînd în cînd în diverse locuri, cîte o dată chiar la Universitate, în cancelaria catedrei mele. Împreună cu ei am luat hotărîrea de a întreprinde diferite acțiuni pentru ieșirea României din război.*

Din momentul înscăunării dictaturii militaro-fasciste, legionarii duceau o activitate zgomotoasă prin facultăți.

Dar poate că e mai bine, pentru a da o imagine a vremurilor de atunci, să povestesc naș-

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1974.

terea, sau mai exact povestea editării operei fundamentale scrisă de George Călinescu.

Într-una din zile [în 1934] Călinescu mi-a spus că scrie o istorie a literaturii române. Nu mi-am putut închipui atunci că un singur om va fi în stare, într-un timp record, să elaboreze monumentul pe care mi l-a adus mai tîrziu şi mi l-a pus pe masă. Era un manuscris imens, vreo mie de pagini. Am citit cartea cu pasiune şi am pus-o imediat sub tipar. În timpul acesta (cartea s-a tipărit foarte repede) am fost îndepărtat de la Fundaţia pentru Literatură de Ion Antonescu, şi înlocuit cu profesorul D. Caracostea. Acesta ne-a denunţat organelor de poliţie, agenţii ei căutînd cartea în toate părţile. Dar lucrarea s-a epuizat în cîteva zile".

Acum, după apariţia corespondenţei lui G. Călinescu către Al. Rosetti (Editura „Eminescu", 1977), prin bunăvoinţa doamnei Alice Vera Călinescu avem în faţa noastră şi o mare parte din scrisorile lui Al. Rosetti către G. Călinescu. Încredinţăm cîteva dintre ele[1] acestor pagini cu convingerea că ele aduc argumentul viu, de atitudine, care să completeze relatarea istorică de acum zece ani a acad. Al. Rosetti. Şi, totodată, ca o nouă dovadă că publicarea în 1941 a Istoriei literaturii române, **are, pe lîngă virtuţile neegalate, devenite tradiţie culturală, o precizie de coloratură politică prin care se integrează mişcării de rezistenţă antihitleristă şi antifascistă din ţara noastră. Doi intelectuali patrioţi, democraţi, antifascişti, loviţi de represiunile doctrinei militare fasciste, şi-au adus şi ei contribuţia în rîndul luptătorilor care au pus capăt acelor ani întunecaţi din istoria poporului român.**

Iată acum cele cîteva scrisori inedite referitoare la editarea Istoriei literaturii române **prin dejucarea manevrelor teroarei antonesciene. Precizăm că am respectat întocmai originalul epistolelor. Acolo unde s-a simţit nevoia explicării unor evenimente, momente şi personaje am redactat note de subsol.**

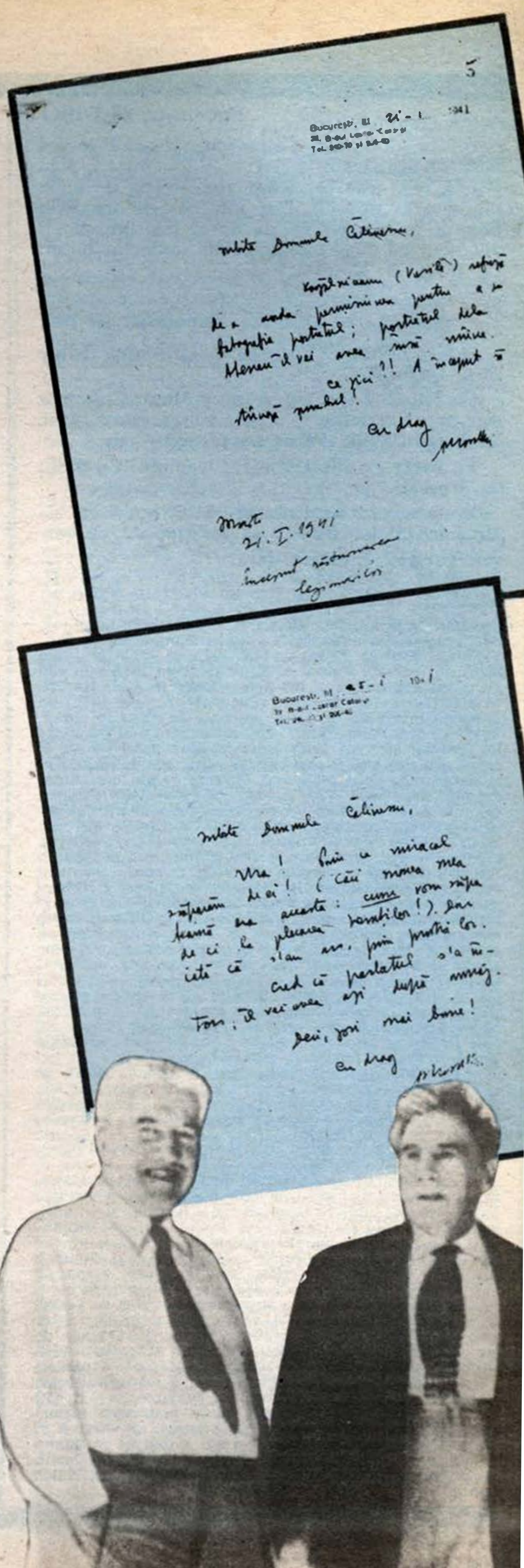

București, 21-1-1941

Iubite domnule Călinescu, Kogălniceanu (Vasile) refuză de a acorda permisiunea pentru a se fotografia portretul[2]; portretul de la Ateneu[3] îl vei avea însă mîine. Ce zici?! A început să strîngă şurubul![4] Cu drag, A. Rosetti.

[1] Toate cele 61 scrisori ale lui Al. Rosetti văd în aceste zile lumina tiparului la Editura „Eminescu".

[2] Se referă, probabil, la portretul lui M. Kogălniceanu executat de Şt. Ionescu-Valbudea (1856-1918), aflat astăzi la „Muzeul de artă al R.S.R.".

[3] Se referă la portretul lui Mihail Kogălniceanu din fresca de la Ateneul Român.

[4] Pe plic „*D-lui G. Călinescu. În mînă*". După lectura scrisorii, G. Călinescu şi-a notat în colţul din stînga al scrisorii, cu cerneală neagră: „*Marţi 21-I-1941 începul răsturnarea legionarilor*". E vorba deci de reprimarea rebeliunii legionare. Atît Al. Rosetti cît şi G. Călinescu au trecut prin momente grele după ce, în repetate rînduri, condamnaseră mişcarea legionară, îndeosebi în perioada imediat următoare asasinării lui Armand Călinescu. Fiind prevenit de o eventuală descindere a

Editor şi autor: Al. Rosetti şi G. Călinescu

București, 25-1-1941

Iubite domnule Călinescu, Ura! Prin ce miracol scăpărăm de ei! (Căci marea mea teamă era aceasta: **cum** vom scăpa de ei la plecarea nemților!). Dar iată că s-au ars, prin prostia lor[1]. Cred că pachetul s-a întors[2]; îl vei avea azi după amiază. Deci, zori mai bune! Cu drag, A. Rosetti.

București, 27-1-41

Iubite domnule Călinescu, Scrisoarea d-tale m-a încîntat.

Cu Ist. Lit.: trebuie să ne grăbim. Cine mai știe ce va fi mîine![3]. Apoi: acum, cenzura ne va fi favorabilă. Mîine poate nu!

La toate pozele trebuiesc legende! Cu drag, A. Rosetti.

Prefața este eminentisimă! Propun ca ultima frază[4] (se pare...) să fie tipărită cu versale drepte. Lipsește data.

R.

---

legionarilor la locuința sa din strada Dionisie Lupu, 56, Al. Rosetti și-a evacuat familia la Cîmpulung Musc l. Primise, dealtfel, avertismente scrise și orale în urma refuzului categoric de a accepta puncr a în biroul său de lucru a portretului lui Zelea Codreanu. Al. Rosetti ne-a relatat cu ani în urmă (Căciulați, 8 iulie 1963) un moment revelator care s-a petrecut în vara lui 1940. Transcriem întocmai amintirea consemnată cu fidelitate în jurnalul nostru: *„Mergeam deseori după masă la biroul meu: nu știu dacă ți-am spus asta, era la etajul IV, la mansardă, lîngă biblioteca Pîrvan. Cînd am intrat, era prin mai-iunie 1940, ce văd? Pe peretele din dreapta, chiar în față, spre uimirea mea am observat un tablou: căpitanul și dedesubt, imaginează-ți, o candelă aprinsă. Peste cîtva timp a venit unul Ș[...], nenorocitul, era asistent, și l-am întrebat, arătîndu-i tabloul infam: «..., ce-i asta?» Nu știu dacă mi-a răspuns ceva cînd, ce crezi, am auzit pe culoar pași milităroși, poc-poc, poc-poc. Au intrat patru indivizi în ținută verde, ca a pădurarului pe care l-am întîlnit la pod acum, cînd să intrăm în pădure. Intră, merg pînă în dreptul tabloului, au cîntat cîntecul lor, au salutat și duși au fost. «Ce-i porcăria asta Ș[...]?», am strigat la nenorocit care, auzi ce mi-a răspuns, dobitocul «că are mandat de la Sima». «Ce mandat?». «Să veniți la noi, domnule profesor». «Bine Ș[...], tu ești nebun, nu știi care sînt părerile mele. Cum îndrăznești, cum vii tu să-mi propui asta. Ieși afară». Îndată ce a plecat, am scos tabloul și l-am făcut bucăți. Candela, am azvîrlit-o seara, tîrziu, pe fereastră, tocmai în bulevard"*.

[1] Pe plic: *„D-lui G. Călinescu. În mînă"*. Deci, ca și scrisoarea precedentă, pentru a evita poșta publică, a fost trimisă prin comisionar și se referă la reprimarea rebeliunii legionare, atît timp cît stăruia credința autorului în înfrîngerea nazismului.

[2] Se referă la pachetul cu corecturile la *Istoria literaturii* ieșite tipografiei.

[3] Al. Rosetti fusese prevenit de la cenzură, în ianuarie 1941, unde mai activau încă funcționari cunoscuți. Într-o scrisoare din 16 ianuarie 1941, îi scria lui G. Călinescu: *„Comisia (= Găzdaru) a decis că nu sînt «demn» de a mai preda cursuri (non docere!), ci numai că pot dirija un institut științific"*. (Precizăm că Dimitrie Găzdaru, profesor universitar, prezida atunci o comisie instituită de Ministerul educației naționale pentru îndepărtarea din învățămîntul superior a cadrelor cu vederi antilegionare antinaziste. Al. Rosetti se număra printre aceștia și funcționa ca profesor titular la catedra de limbă română a Facultății de litere din București. Membru al Gărzii de fier, Dimitrie Găzdaru a părăsit țara imediat după 23 August 1944, desfășurînd peste hotare o constantă activitate de denigrare a patriei.)

[4] Al. Rosetti își amintește că în manuscris ultima frază începea cu *„Se pare"*, G. Călinescu modificînd în corectură cu *„Și"*. Tot în corectură a indicat ca finalul *„Nuse și în Moldova oameni"*, cuvintele lui Miron Costin să fie imprimate cu literă aldină. G. Călinescu a datat semnificativ prefața: 24 ianuarie 1941.

București, 3-2-41

Iubite domnule Călinescu, Sînt profund mișcat de scrisorea d-tale[5]. Dar e vorba numai de o încurcătură, pe care sper să o putem lămuri în curînd. În toate cazurile, nu sînt înlocuit.

Deci, înainte! Aștept corecturile. Cu drag — cu mult drag, A. Rosetti.

București, 13-2-41

Iubite domnule Călinescu, (Răspuns bunelor d-tale gînduri din 11-2).

Ba e ceva cu K K pro• ![6] (poate nu am fost explicit!). Dar nu ce vedeai. Și nici ce vroia el. Adică: nu m-a înlocuit! Văzînd că nu mă poate scoate, azi de dimineață... mi-a telefonat! A venit la Fundație, pe la 12. O scenă de un burlesc de abia verosimil!

— Că e trimes de g-ralul...Averescu[7]... Că are o misiune... Că e „delegatul" g-ralului! etc.

---

[5] Al Rosetti a răspuns cu promptitudine scrisorii lui G. Călinescu, în care criticul nc aparc profund impresionat de scurta știre apărută în *Universul* de unde se putea deduce numirea lui D. Caracostea în funcția de director al Editurii Fundațiilor. Reproduc m textul scrisorii lui G. Călinescu din 8 februarie 1941: *„Iubite domnule Rosetti, cu o vie consternare am citit azi în Universul numirea lui Caracostea. Sentimentul meu de adevăr și de valoare a suferit o mare atingere. Sînt mîhnit. Canalii neoștenite, care atunci cînd pier țara nu se gîndesc decît la posturi! Ura oamenilor obscuri și înfipți în secol pentru valorile durabile! Aici pare o inițiativă academică (Radu Rosetti!!, Caracostea, Crainic etc.).*

Iubite domnule Rosetti, crede-mă că nu-ți scriu decît împins de cea mai dezinteresată afecțiune. O fundație fără d-ta este zero și nici nu voi mai avea de a face cu ea. Nu trebuie să fii întristat. Carierele astea de 2 luni nu țin și sunt convins că se va întîmpla și miracolul al doilea pe care ți-l tot prezic. Puțină suferință e utilă pentru a face încoarcerea dreptății mai justificată. Cînd presa va fi liberă și peste tot unde îmi este permis voi spune despre d-ta tot binele pe care-l gîndesc: om incomparabil, editor mare, un noroc pentru epoca noastră. Alții vor fi acomodați, vei vedea că eu nu. Vei avea oricînd în mine un prieten capabil să ridice cuvîntul pentru d-ta, oricare ar fi consecințele. Deocamdată te rog să nu te lași pradă unei excesive mizantropii și să ai încredere. Pe dată ce-mi va fi posibil să te văd (cred că în vreo două săptămîni voi scăpa de o muncă pentru care, de altfel, nu mai am nici un interes, căci o făceam și pentru plăcerea ca d-ta să citești în corecturi), te voi vedea. Cu toată dragostea, G. Călinescu".

În ceea ce-l privește pe cel menționați mai sus, Radu R. Rosetti (1877-1949), general, a fost numit ministru al Educației naționale la 30 ianuarie 1941. A fost ales membru al Academiei române în 1934 (24 mai). Între 1904-1906, profesor de tactică militară la Școala de geniu. A participat la războiul din 1916-1918 fiind rănit în timpul luptelor de la Mărăști. Autor a numeroase lucrări consacrate istoriei militare a poporului român, lui Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu. Nu a avut o atitudine ostilă nici față de Al. Rosetti și nici față de G. Călinescu. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 7-8/1979.

Dumitru Caracostea (1879-1965), critic și istoric literar. Academician, profesor universitar la București, întemeietorul școlii istorico-geografice în folcloristica românească.

Nichifor Crainic (1882-1972), poet, eseist și gazetar cu activitate pronazistă. În 1941 era ministrul propagandei.

[6] Desenează un bust pentru Cacaprostea, cum fusese poreclit D. Caracostea de N. Iorga.

[7] Substituire onomastică pentru a-l numi pe Ion Antonescu, care, așa cum ne-a relatat cîndva Al. Rosetti (28 aprilie 1959), a refuzat categoric orice sprijin material pentru Editura Fundațiilor: *„L-am găsit încrîncenat. Venise de curînd la putere și prea puțin îl interesa problema. Parcă-l văd ridicîndu-se milităros în picioare și îndreptîndu-se spre mine, cu mîinile la spate: «Adresați-vă cui v-ați adresat și pînă acum, domnule profesor», mi-a spus destul de tăios. «Eu n-am bani!» M-a lăsat mut. Cînd am revenit, după vreo lună, era în toane mai bune, însă ineficient. Pînă la urmă am intrat la Regele Mihai și s-a rezolvat"*.

În fine, nu știe nici el ce e și ce vrea!

Ne vom lămuri în curînd. Va rămîne, poate, ca simplu salariat în papuci, plutind veșnic în stratosferă și venind, din cînd în cînd, să ne ție cîte o predică plîngăreață!

În definitiv... „le meilleur homme du monde"!

Am dispus să se dea cărțile lui Ivașcu[1]. Dar să scrie!

Altfel, multe,... cînd ne vom vedea! Cu drag te îmbrățișează, A. Rosetti.

La Imprimerie, am cerut cea mai mare grabă pentru cartea d-tale. Se va face!

R.

București, 21-2-41

Iubite domnule Călinescu, Cartea d-tale are (circa) 950 de pagini. Sînt de părere să facem 1 singur volum, masiv.

Multe avantaje. Printre altele, impresia monumentală. (Firește, dacă menții 2 vol., vom face așa.) (De aceea, am tăiat pe I de pe foaia de titlu!.)

Dar presto, mio caro, presto (cu corecturile!)!

Cu... „prostul": propun un nou cognomen: Lebandy[2]! căci se dă drept „reprezentant" al g-ralului (care?), și merge de la unul la altul, să culeagă date! Apoi, le încurcă pe toate (cf. o veche caricatură a lui Crăiniceanu — g-ralul! — ,în *Furnica*. Legenda.

„— Ce aveți în buzunarul drept, d-le g-ral?
— Ordine.
— Dar în cel stîng?
— Contraordine.
— Dar în cap?
— Dezordine!")

K K pro*

Nu știu cum se va sfîrși această pantalonadă. Pînă una alta, „vrea" revista. (Et qui encore?!)

Te voi ține la curent! Cu drag, A. Rosetti.

Offensivă de pace tedescă. Le procédé est gros!

Ai dreptate: guvern de generali — ideal!

R.

București, 4-7-41

Iubite domnule Călinescu, Am primit rîndurile d-tale atît de interesante. Am telefonat la drogheria Merișanu[3] și ți-am dat întîlnire pentru ieri, la ora 5 (la mine acasă). Văzînd că nu vii, am telefonat din nou acolo, și mi s-a spus că, doamna netrecînd pe la drogherie, nu ai putut fi anunțat!

Acum, plec pe cîteva zile la Cîmpulung. Îți telefonez la întoarcere. Cu bine, A. Rosetti.

---

[1] G. Ivașcu lucra atunci în redacția săptămînalului *Vremea*, unde cărțile Fundațiilor erau regulat recenzate.

[2] Cognomen gallizat pentru D. Caracostea.

[3] G. Călinescu, în acea eroadă, evita discuțiile telefonice. De comun acord cu Al. Rosetti, scrisorile erau trimise prin oameni de încredere la drogheria Merișanu, care se afla în apropierea locuinței lui G. Călinescu. Soția criticului, d-na Alice Vera Călinescu, trecea să ridice scrisorile, înștiințată telefonic de proprietara drogheriei menționate.

București, 3-9-41

Iubite domnule Călinescu, Nu am răspuns la prima scrisoare, pentru că tot speram să-l văd pe g-ral [Rosetti], ca să-l întreb ce face cu d-ta[4]. Dar am fost amînat; azi, aflu că a plecat la Chișinău. Între timp, a intervenit „chestiunea" K.K. Este evident că individul s-a servit de primul prilej, pentru a se debarasa de mine. În răspunsul la adresa mea — pe care ai citit-o —, individul se apără de a fi semnat „bunul de imprimat". Dar, firește, în scrisoarea mea, vorbeam de „imprimarea" unei părți din carte, care s-a făcut sub obladuirea sa! Eu, concertat cu Herescu? (Cu nihil!)[5]. Ciudată prostie! E adevărat că numitul a pus punctul pe i; dar independent de mine.

Toată povestea e sinistră. Dar, ce să faci! Să răbdăm, așteptînd zile mai bune (acceptasem, cu un provizorat, „consilieratul general", ce-mi fusese oferit de Consiliul Fundațiilor. Postul prezenta un singur avantaj, dar mare: de a mă scuti de mobilizare. Acum, va trebui să navighez, pînă la pace!)!

Ne putem vedea oricînd — propun la mine acasă. Telefonează-mi spre a fixa ziua și ora. Cu drag, A. Rosetti.

Ca un epilog emoționant al întregii bătălii, amintim doar că G. Călinescu l-a vizitat pe editorul său în după-amiaza unei zile de septembrie, cînd i-a oferit *Istoria literaturii* cu următoarea dedicație: „Domnului Al. Rosetti, iubit complice la această carte, 10 septembrie 1941".

---

[4] Scrisoare care nu s-a păstrat în nici una din arhive. E de presupus că apropiindu-se începerea anului universitar, G. Călin cu îi solicita lui Al. Rosetti intervenția pe lîngă ministru, g-ralul Radu R. Rosetti, pentru soluționarea titularizării în postul de conferențiar universitar.

[5] Presupunerea unei înțelegeri între N. I. Herescu secretar general al Uniunii Fundațiilor Regale și Al. Rosetti, înlocuit în aprilie-mai 1941 de la conducerea Fundației pentru literatură și artă, își găsește explicația într-o intervenție a celui dintîi apărută în presă, sub titlul *În jurul unei discuții literare* (*Timpul*, an. V, nr. 1 548, 30 august 1941, p. 2). N.I. Herescu, neliniștit de vehemența reacțiilor critice îm diat după apariția *Istoriei literaturii române*, considerată „o infamie", reacții inițiate de presa legionară (*Chemarea vremii*, *Unirea*, *Porunca vremii*), face publică desolidarizarea sa de apariția cărții. În intervenție, N.I. Herescu s-a ferit să-l facă răspunzător în exclusivitate pe Al. Rosetti, stîrnind suspiciunea lui G. Călinescu. În ziarul *Timpul* (an V, nr. 1564, septembrie 1941, p. 9), apare *O lămurire a noii Direcții Generale a Uniunii Fundațiilor*, în care se spune între altele: „Contractul pentru publicarea acestei cărți s-a semnat la 16 august 1940 între autor și d. Alexandru Rosetti, în calitate de director al Fundației pentru literatură și artă; textul a fost citit și aprobat de fostul director al Fundației pentru literatură și artă, care a deținut funcția pînă la 20 mai 1941; pentru întregul text al acestei lucrări, bunurile de tipar au fost date la tipografie de d. Alexandru Rosetti pînă la data de 20 aprilie 1941, după cum se constată din adresa oficială a Monitorului Oficial și Imprimeriile Statului, unde se păstrează documentele"; Din cele expuse rezulta că noua Direcție generală nu se considera întru nimic răspunzătoare pentru publicații a căror inițiativă, contract, control și tipărire aparțineau „trecutului". Într-o scrisoare publicată tot în *Timpul*, la 17 septembrie 1941, Al. Rosetti punca pe noii titulari ai direcției Fundației în fața propriilor răspunderi.

TERRA — MAMA TUTUROR

ION POPESCU-PUȚURI

Cu milcnii în urmă, omenirea a simțit nevoia organică să-și motiveze preocupările, să-și justifice gesturile, să dea un sens vieții, făurindu-și credințe, zei, religii. În numele acestora, oamenii munceau, trăiau, iubeau, luptau. Dar indiferent de structura, de conținutul lor, de haina pe care o îmbrăcau aceste plăsmuiri mitologice, esențială rămînea capacitatea oamenilor de a conserva tot ceea ce era mai important pentru a supraviețui pe pămînt, de a se apăra împotriva a tot ceea ce ar fi putut secătui resursele lor de existență, de perpetuare a vieții pe pămînt. de perenitate prin muncă și creație.

Astfel, una din legendele consemnate de vechea mitologie, spune că în Asia Centrală s-ar fi aflat în timpurile străvechi un puternic regat *Ye-ta*, după numele regelui care-l stăpînea și a cărui capitală, *Kholan*, era înzestrată cu clădiri monumentale; în centrul orașului se găsea o uriașă statuie din piatră reprezentîndu-l pe zeul *Pichamen*. Acest regat, a fost condus de nenumărați regi, ce pretindeau că ar fi descins în mod miraculos din zeul Pichamen, și care au asigurat regatului o necontenită înflorire.

Iată însă că unul dintre acești regi—se spune mai departe în legendă — ar fi ajuns la o vîrstă înaintată fără a avea moștenitori. De aceea, și-a trimis curtenii să-l roage pe zeul Pichamen să-i hărăzească un urmaș. După multe rugăminți, fruntea statuii s-a despicat în două și din ea a ieșit un copil, care, dus la curte, a provocat o mare bucurie, atît regelui cît și întregului popor. El a fost declarat moștenitorul tronului. Dar bucuria a fost de scurtă durată, deoarece copilul nu voia să mănînce nimic, și lumea se temea că nu va trăi..

Copilul — născut dintr-un zeu, ca toți regii Ye-ta —, a fost adus în fața statuii zeului, însoțit de rugăciuni fierbinți să hrănească pe prințul moștenitor. Și iată că — deodată — crusta pămîntului s-a ridicat, luînd formă de mamelă, din care a țîșnit, după cum narează mitologia, un rîu din apa căruia copilul divin a început să bea, crescînd și devenind curînd un prinț desăvîrșit, curajos, demn întru totul de numele și puterea zeului, căruia, mai tîrziu, i-a construit un templu măreț, pentru a-l cinsti ca pe strămoșul său.

Acest copil divin — spune mai departe legenda — a pus temelia unei mari dinastii și a creat cea mai prolifică religie a antichității, care s-a întins peste toată Asia.

Ca semn de prețuire și recunoștință, țara regelui Ye-ta a luat numele de *„Kustana"*, adică *„Mamela pămîntului"* de la ridicătura aceea formată din crusta solului, din care s-a alăptat prințul moștenitor pînă a devenit mare, *„stana"* în limba sanscrită a regatului însemnînd mamelă. Ca toate miturile originare ale omenirii și această străveche legendă tinde să dea o explicație — firește potrivit gradului de cunoștințe și concepției vremii — unor fenomene și realități înconjurătoare. Mamela pămîntului din mitologia asiatică exprimă *legătura ființei umane cu pămîntul, din care-și trage, în ultimă instanță, viața.*

Subcontinentului indian, udat de la o margine la alta de marele fluviu *Indus*, locuitorii săi i-au dat și lui — pămîntul care-i hrănea. avînd și el forma unei *stana* cu sfîrcul în jos —, numele de *Indus-Stan* sau *Hindustan*. Numeroase popoare și țări a căror denumire este terminată în *stan:* Hindustan, Kurdistan, Afganistan, Belouchistan, Pakistan etc. etc., își subliniază prin nume apartenența la aceeași civilizație originară.

Dar legenda nu s-a limitat doar la această arie geografică. O zeiță a alăptării găsim și în mitologia latinilor, în spațiul geografic al Italiei de mai tîrziu. Conform tradiției făurite aici, fiica unui rege ar fi visat că soarele a coborît din cer pe sînii ei, tînăra rămînînd însărcinată. Zeița alăptării, metamorfozată, conform „minunilor" din epocă, în lupoaică a luat copilul frumoasei prințese și l-a alăptat pînă a devenit mare, frumos și puternic, mai puternic decît toți muritorii din vremea lui. Această minune s-ar fi întîmplat cu multe sute de ani înaintea erei noastre. Locul unde s-a născut „Fiul soarelui" a primit numele de „Rhuma" — adică „mamelă".

După alte sute de ani, în această Rhuma, vor apare doi gemeni, născuți și ei în mod miraculos, care vor fi hrăniți tot de zeița alăptării, metamorfozată din nou în lupoaică. Aceștia vor fi Romulus și Remus, întemeietorii *Romei — Cetatea eternă*.

Cu timpul, mitologia popoarelor de pretutindeni a adăugat alți zei, sfinți etc., care, cu toții, în reprezentările ce-i personalizează au ochii îndreptați spre cer, unde vor să-și aibă culcușul de veci pentru a nu îngreuna pămîntul cu ceea ce nu este al lui. Căci pămîntul, care de milenii a fost „Mamela lumii", trebuie să rămînă curat, hrănind binevoitor oameni, și animale, și păsări, și tot ce e viețuitoare pe scoarța lui.

Nu cu mult timp în urmă, un înțelept scriitor al vremii noastre, William Golding, laureatul premiului Nobel pentru literatură pe anul 1983, a implorat omenirea să aibă grijă de „mama Pămînt", care este „o bijuterie în spațiu". „Spus pe șleau, sîntem confruntați cu două probleme: fie să ne aruncăm noi înșine de pe suprafața pămîntului, fie să degradăm fertilitatea Terrei bit cu bit, pînă la ruinare". În încheiere, Golding a declarat „Avem nevoie de mai mult umanism, de mai multă grijă, de mai multă dragoste".

Evident, dincolo de alegorie, dincolo de încărcătura legendară trebuie căutate sensurile, învățătura pe care o atare alcătuire vrea să o transmită peste generații și milenii „Mamela pămîntului, mamela lumii, lupoaica Rhuma", reprezintă de milenii simbolul vieții, care în condițiile lumii de astăzi trebuie înțeleasă în toată semnificația și profunzimea sa. Această filozofie, profund umană, veche de milenii, care oglindește grija de a hrăni milioanele de oameni, pentru a fi sănătoși, robuști, puternici — filozofie dătătoare de viață și încredere în viitor —, pe care o moștenim, trebuie continuată.

Ca să se poată obține o hrană bună, sănătoasă, pămîntul trebuie apărat, el în primul rînd, trebuie ferit de otrăvuri nimicitoare de viață, de boala experiențelor nucleare, cruțat de războaiele atomice care pun în pericol chiar existența planetei. O lume mai dreaptă, mai bună, înseamnă în primul rînd un pămînt sănătos, cu ape și aer sănătos, înseamnă o hrană curată din mamela lumii pentru toți fiii ei, pentru toți locuitorii planetei. La urma urmei, fie sărac, fie bogat, indiferent din ce sistem social face parte, omul va apela tot la sînul naturii pentru a se hrăni și natura îi va da ceea ce, la rîndul ei, a primit. Ea este aceea care va influența fondul de sănătate și nu ne poate fi indiferent dacă prin produsele necesare subzistenței va întreține vitalitatea, capacitatea mereu creatoare a omului sau va împînzi planeta cu schizofrenici, dezechilibrați, oameni născuți într-o vreme de tensiune nervoasă, de nesiguranță, de un pustiitor război mai mult sau mai puțin local, de experiențe făcute pe crusta pămîntului poluat și traumatizat pînă la saturare de fel de fel de experiențe nucleare, de gîndul păgîn, nimicitor, al stingerii a tot ceea ce adat cîndva viață vieții — pămîntul.

Cine dorește cu adevărat binele generației de astăzi și al celor viitoare nu trebuie să stea pasiv față de pericolul care amenință umanitatea, întreaga noastră planetă.

Nu este de mirare că forțe din ce în ce mai numeroase și influente din întreaga lume își ridică glasul pentru a opri cursa înarmărilor, în primul rînd a celor nucleare pentru a spune un *Nu!* hotărît amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare, pentru o lume fără arme nucleare, fără războaie nimicitoare, pentru o lume a păcii pe planetă.

Adînci și multiple rezonanțe în opinia publică mondială au avut și au vibrantele apeluri la rațiune și luciditate adresate de președintele țării noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cónducătorilor U.R.S.S. și S.U.A., popoarelor lumii, parlamentelor și parlamentarilor din statele participante la Conferința pentru securitate și cooperare în Europa, prin care cheamă să se facă totul, pînă nu este prea tîrziu, pînă cînd nu vor cădea bombele care ar pulveriza întregul pămînt, distrugînd tot ce a făurit natura pentru noi, ca și geniul uman și civilizația umanității, ferind planeta noastră de astfel de pericole și de coșmarul lor.

În concepția președintelui țării noastre, remarcabil și neobosit militant cu valoroase și prestigioase inițiative pe tărîmul asigurării păcii în lume, în concepția forurilor conducătoare ale României socialiste este puternic reliefată convingerea că stă în puterea popoarelor ca, prin acțiuni unite, să împiedice evoluția periculoasă a evenimentelor și să determine oprirea cursei aberante a înarmărilor nucleare și a oricăror înarmări, pentru trecerea la măsuri practice de dezarmare și în primul rînd de dezarmare nucleară, pentru asigurarea unui viitor de pace, destindere și liniște popoarelor europene și întregii lumi.

Omenirea nu are, într-adevăr, nevoie de arme nucleare și de nici un fel de arme, ci de pace, pentru că numai în pace planeta noastre — Terrei, mama tuturor — i se poate crea climatul necesar în care, la rîndul ei, să ne asigure o hrană abundentă și sănătoasă, ferită de alterări și infestări contrare pînă și celei mai simple filozofii a bunului-simț. O filozofie ușor de înțeles și de respectat chiar și de cei mai neștiutori dintre pămînteni.

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din mormintele adormiţilor din Cîmpia muntenă, ca şi din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

RYTONUL DE LA POROINA...

MIHAI GRAMATOPOL

S-au împlinit o sută de ani de cînd rytonul de la Poroina judeţul Mehedinţi, a intrat (în anul 1883) în colecţia fostului Muzeu de antichităţi. Dar şi astăzi acest excepţional produs al măiestriei toreuţilor antici (aflat acum în colecţia Muzeului de istorie a R.S. România) continuă să suscite discuţii atît în privinţa originii şi datei la care a fost realizat, cît şi a semnificaţiei reprezentărilor aflate pe el.

Cei dintîi care l-a analizat, atribuindu-l populaţiilor migratoare, a fost Alexandru Odobescu, în monumentala sa operă Tezaurul de la Pietroasa. **Ulterior, savantul american de origine rusă, Mihail Ivanovici Rostovtzeff şi Vasile Pârvan l-âu atribuit şi ei neamurilor de stepă: sarmaţilor — cei dintîi, sciţilor — cei de-al doilea. În ultimele decenii, cercetătorii au emis ipoteza apartenenţei acestei piese la toreutica geto-dacică.**

Datarea — în lipsa unui context arheologic precis (piesa fiind găsită în mîlul de pe marginea Dunării) — a oscilat şi ea între 100 î.e.n. (Ecaterina Dunăreanu-Vulpe) şi 300 î.e.n. (Dumitru Berciu). În sfîrşit, mult dezbătut a fost şi modul de execuţie a rytonului. Pe toţi cei care au studiat piesa, i-a frapat discrepanţa între perfecţiunea artistică cu care a fost realizată decoraţia zoomorfă (capul de taur) şi reprezentările omeneşti, aflate în partea superioară a rytonului, realizate la un nivel artizanal. S-au emis mai multe ipoteze.: fie că meşterul ar fi fost specializat exclusiv în executarea figurilor de animale, fie că rytonul ar fi fost realizat de doi meşteri diferiţi, în epoci diferite, fie că ar fi fost lucrat în acelaşi timp şi în acelaşi atelier, dar de doi meşteri cu calificări diferite.

Mai înainte de a intra în unele detalii privind particularităţile acestei piese se impun cîteva precizări: rytonurile sînt recipiente pentru băut, utilizate şi în ceremoniile cu caracter religios, a căror formă imită, de regulă, o protomă (un bot) de animal, cel mai adesea de bovideu sau de cervideu; apar însă şi alte reprezentări, inclusiv umane (cum este cazul unuia din rytonurile de la Peretu[1]). În lumea dacilor, şi în general a tracilor, se cunosc asemenea piese fie ca obiecte în sine, fie reliefate pe alte produse de orfevrărie (pe coiful de la Băiceni, de pildă). Dealtfel, chiar personajele din partea superioară a rytonului în discuţie ţin în mînă cîte un astfel de obiect.

Piesa găsită la Poroina are însă o deosebită semnificaţie pentru nivelul artistic atins de meşterii antici. Aceştia manifestau predilecţie pentru reprezentările policrome, chiar statuile de marmură greceşti fiind viu colorate. Pentru a conferi podoabelor de aur un fast sporit, utilizau pietre semipreţioase şi (mai rar) email

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1983.

de diverse culori. Procedeul prezenta însă o seamă de inconveniente: pietrele cădeau deseori din montura lor, iar emailul — după o vreme — devenea mat. Sesizînd că prin realizarea contrastului între umbră şi lumină se poate dobîndi un efect coloristic sugestiv, unii dintre meşteri au reuşit ca prin simpla adîncire a unor detalii anatomice şi fina lor cizelare să obţină efecte cromatice deosebite. Aşa au procedat şi cei ce au lucrat obiectul la care ne referim. De pildă, ochii taurului, deşi bătuţi în aceeaşi foiţă de argint cu restul piesei sînt atît de perfect conturaţi încît globurile oculare par, efectiv, implantate.

De asemenea, la montarea coarnelor (deşi acestea nu s-au păstrat) artistul a adoptat o soluţie originală. El nu le-a sudat de restul piesei, ci le-a prins cu ajutorul unor pliuri circulare (un fel de filet) realizate prin baterea extrem de migăloasă a metalului. Lucrarea este atît de desăvîrşită, încît unii cercetători au considerat că taurul rytonului de la Poroina nici n-ar fi avut coarne!

La fel ca alte realizări de acest gen — de la Panaghiurişte, de pildă — piesa în discuţie reprezintă o comandă a unui principe get, executată parţial într-un atelier elen. Parţial, deoarece imaginile antropomorfe ne arată că ea a fost ulterior prelucrată — cu alt gen de măiestrie — şi în mediul getic. Partea superioară a rytonului (pe care se află două grupe de cîte două personaje feminine) a fost iniţial lisă (netedă) şi înfăţişează o scenă inspirată din unele ritualuri specifice lumii getodacice. Utilizarea foiţei de aur aplicată peste argintul din care este alcătuit rytonul reprezintă un procedeu specific toreuticii geto-dacice, de natură să creeze un efect cromatic deosebit.

Scena din registrul superior al rytonului oferă preţioase indicii şi în ce priveşte datarea piesei. Cum spuneam, personajele figurate pe această zonă ţin în mînă, la rîndul lor, cîte un ryton. Decoraţia acestora — caneluri longitudinale — ne arată că vasul datează de la sfîrşitul sec. IV, începutul sec. III î.e.n., perioadă în care se utiliza un astfel de motiv decorativ.

Realizat la finele sec. IV î.e.n. sau începutul celui următor, rytonul de la Poroina ne arată că puterea principilor geţi a continuat să se manifeste şi în această perioadă. Relatările autorilor antici despre ospăţul oferit de Dromichete, regelui Lisimah, la care macedonenii ar fi fost serviţi în vase de aur şi argint — ceea ce relevă atît bogăţia şi tăria formaţiunilor politice geto-dacice, cît şi gradul ridicat de civilizaţie de la curtea unor căpetenii din acea vreme — capătă astfel un temei în plus. În sfîrşit, inovaţiile tehnice adoptate de meşterii executanţi (inovaţii care în perioada ulterioară vor fi aplicate şi pe alte piese de orfevrărie), ilustrează înalta calificare a toreuţilor acelei vremi, deosebitul lor simţ artistic.

...ŞI SEMNIFICAŢIA LUI

Dr. GABRIEL ILIESCU

S-au făcut diferite supoziţii cu privire la semnificaţia reprezentărilor antropomorfe aflate pe rytonul de la Poroina. Este vorba — cum se ştie — de patru personaje: două figurate şezînd, purtînd în mîini cîte un ryton şi o fială sau situlă, două în picioare. S-a spus că ar fi vorba de principi cărora le sînt prezentate omagii; s-a considerat că personajele în picioare ar reprezenta preoţi, oficiind un ritual. S-a arătat, în sfîrşit, că ar fi vorba de un singur grup de două personaje, dublat din nevoia de a se respecta simetria.

Desigur, în absenţa unor informaţii detaliate asupra mitologiei geto-dacilor este greu de făcut afirmaţii riguroase. Totuşi, faptul că avem de-a face cu divinităţi, pare în afară de orice îndoială. Exemplul cel mai elocvent îl constituie cele şapte rytonuri din tezaurul de la Panaghiurişte (R.P. Bulgaria) — toate executate în atelierul elenistic de la Lampsakos — şi care înfăţişează teme mitologice specifice lumii tracice. Pentru a înlătura orice dubiu cu privire la personajul reprezentat pe respectivele rytonuri, meşterul antic a incrustat şi numele lor în greceşte. Aşadar, nu avem motive să ne îndoim că pe un ryton din lumea getodacilor nu ar apărea tot personaje mitologice.

Dar care anume?

Comparînd reprezentările de pe rytonul de la Poroina cu cele aflate pe alte piese reprezentative ale orfevrăriei dacice (fibula de la Coada Malului; falerele de la Herăstrău) ca şi cu diferite reprezentări de pe efigii monetare, consider că personajele reprezintă cuplul fraţilor divini Apollo şi Artemis. „Străvechea divinitate feminină preindoeu-

(Continuare în p. 25)

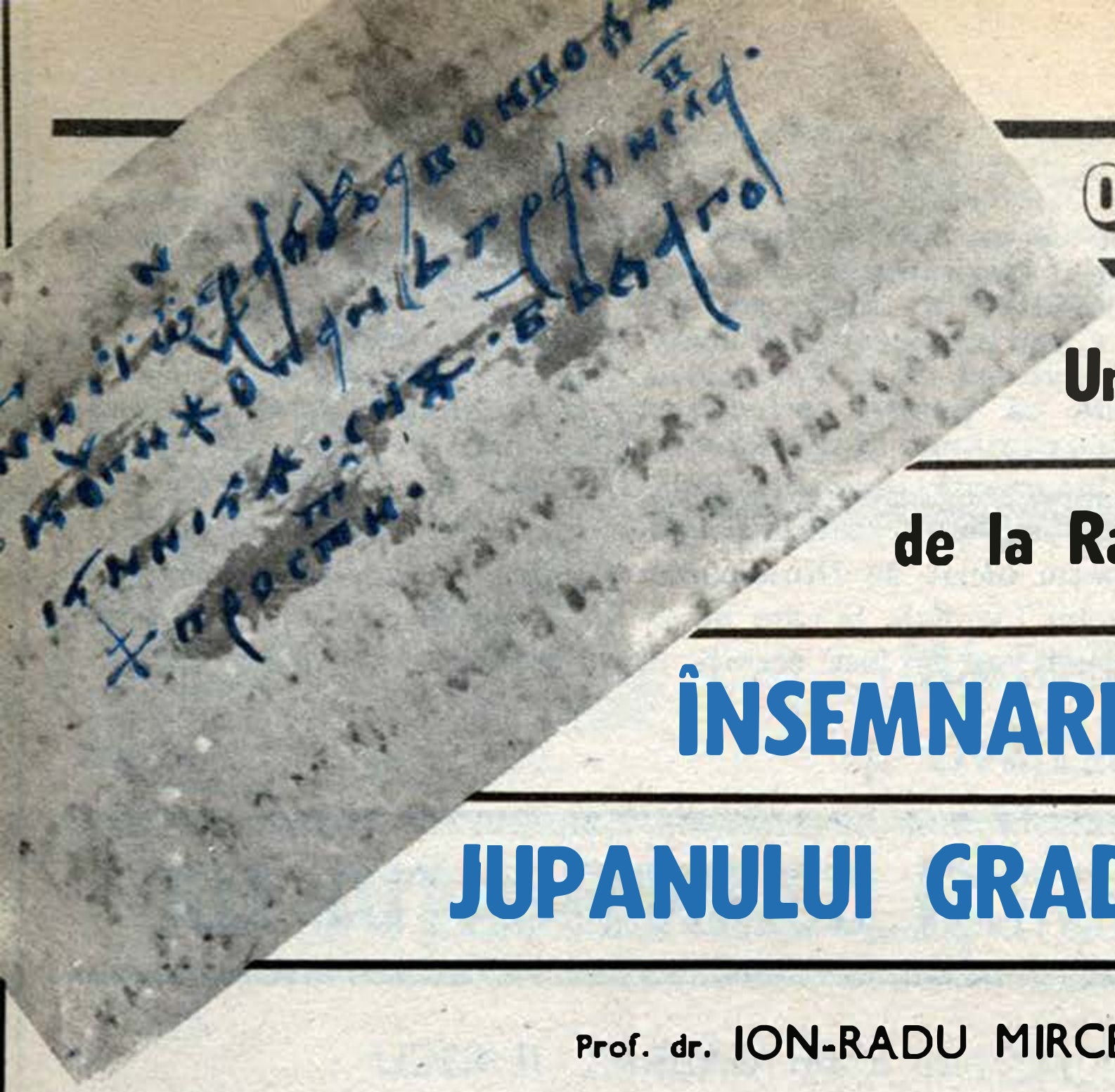

Un document de la Radu I (1377-1383)

ÎNSEMNAREA JUPANULUI GRADISLAV

Prof. dr. ION-RADU MIRCEA

Puţine informaţii privind secolul XIV în istoria ţărilor române au ajuns pînă la noi. Majoritatea datelor de care dispunem asupra acestui secol provin din cronici care s-au redactat tîrziu şi, ca atare, informaţiile nu sînt întotdeauna precise. Orice nou document privind această îndepărtată epocă a istoriei noastre se impune, aşadar, relevat, el fiind de natură să arunce noi lumini asupra începuturilor vieţii statale în ţările române. Este şi cazul documentului pe care-l prezentăm în continuare, care — chiar dacă este vorba de o simplă însemnare făcută pe o carte — aduce importante lămuriri asupra unei perioade foarte puţin cunoscute.

Despre ce este vorba?

Cercetînd în 1963 fondul de manuscrise aflat la biblioteca mănăstirii Neamţ, pasionatul cercetător al vechilor noastre arhive, Ion Iufu, remarca existenţa, la finele manuscrisului cu nr. 147, a unei scurte însemnări în slavonă cu următorul conţinut: „În zilele lui Ioan Radu voievod, a cumpărat jupan Gradislav cartea aceasta, Dumnezeu să-l ierte". Semnalînd această însemnare, Ion Iufu l-a identificat pe Ioan Radul voievod cu Radu I Basarab, domn al Ţării Româneşti între 1377 şi 1383, fără însă a furniza elementele ce l-au determinat la această încheiere şi fără să publice fotocopia însemnării. Pornind pe urmele semnalării sale am analizat, la rîndul meu, însemnarea, ajungînd la concluzia că I. Iufu a avut dreptate şi că, după toate probabilităţile, ne găsim în faţa unei ştiri contemporane domniei lui Radu I Basarab — singurul document autentic ce ni s-a păstrat din vremea sa. Pentru a ajunge însă la această concluzie, am apelat la indiciile furnizate de diferite ştiinţe auxiliare ale istoriei, deoarece nici însemnarea, nici cartea (o culegere de învăţăminte şi povestiri de edificare morală şi de asceză) nu poartă o anumită dată. De asemenea, nici criptograma de la sfîrşitul manuscrisului, care în traducere sună „Siluan a legat cartea aceasta", nu oferă indicii de datare.

Ca atare, a fost necesară analiza grafică (ştiut fiind că modul de a desena literele diferă de la o epocă la alta), a limbii (pentru sesizarea anumitor particularităţi specifice unei anume perioade), a hîrtiei (deoarece filigranele folosite într-o anumită vreme pot furniza indicii preţioase pentru datare).

Mai întîi, ce informaţii ne oferă analiza filigranelor? Prin compararea lor (manuscrisul a fost scris pe hîrtie din diverse surse, avînd feluri te filigrane) cu diferite mărci de fabricanţi de hîrtie, am ajuns la concluzia că primul dintre filigrane (fruct de smochin) ar putea data din perioada 1347-1380, un altul (arbaleta) de pe la 1341, iar ultimul (arbore în cruce) între 1357 şi 1399. Făcînd aşadar o medie, manuscrisul a fost copiat în secolul XIV, a doua jumătate, nu mai tîrziu de 1380.

Datarea manuscrisului nu constituie însă un indiciu ferm și în ceea ce privește anul achiziționării lui. Cartea putea fi cumpărată imediat după realizare, dar și la un timp mai îndelungat, de unul dintre boierii numeroșilor Radu (doisprezece, în total) care au domnit în Țara Românească.

Un indiciu în acest sens îl putea oferi numele cumpărătorului — jupan Gradislav. Acest nume nu apare în documente sau în alte texte, afară de un singur caz, și acela incert. Într-un act de la Mircea cel Bătrîn din 1392 (păstrat doar în copie) se întîlnește în sfatul domnesc un egumen Gradislav, care în altă copie figurează ca „Vladislav". Admițînd că numele Gradislav a fost redat corect, ar fi deci posibil ca egumenul din vremea lui Mircea cel Bătrîn (domn între 1386 și 1418) să fie unul și același cu jupanul din însemnarea de pe manuscris. Dealtfel, era plauzibil ca un egumen să fi avut anterior preocupări de ascеză și cărturărești — știința de carte fiind, la acea epocă, mai răspîndită în rîndul clerului.

În felul acesta aria domnitorilor cu numele Radu, în timpul cărora ar fi putut trăi un boier Gradislav, se restrînge considerabil: singurii voievozi purtînd acest nume au fost Radu I Basarab (1377-1383), fiul lui Vlaicu și tată al lui Dan I și Mircea cel Bătrîn și Radu II Prasnaglava (1421-1427), fiu natural al lui Mircea cel Bătrîn.

Aici intervine însă cel de-al treilea element ajutător: particularitățile stilistice și de grafie. De la Radu I nu s-a păstrat nici un document. De la Radu Prasnaglava s-au păstrat însă două acte interne și patru acte externe, toate scrise în slavonește. Analiza lor denotă că scrierea și limba de cancelarie erau bine fixate și ele nu corespund cu particularitățile pe care le oferă însemnarea lui Gradislav. Așa, de pildă, litera D suprapusă nu apare în nici unul din cele șase acte păstrate, ortografia de pe manuscris vădește și ea anumite provincialisme *(voivoda* în loc de *voievoda)*. Nu vom intra într-o analiză gramaticală și paleografică detaliată a textului, care nu-și are rostul aici. Concluzia este însă că însemnarea nu putea fi făcută în vremea lui Radu II. Deci, singurul voievod Radu în timpul căruia cartea putea intra în posesia unui jupan Gradislav a fost Radu I.

Dacă identificarea lui „Ioan Radul voivod" — așa cum am propus-o în rîndurile de mai sus și cum toate indiciile o arată — cu Radu I Basarab este corectă, atunci ne aflăm în fața unui document extrem de prețios nu atît prin conținutul său, cît prin luminile pe care le aruncă asupra unei întregi perioade, mai puțin cunoscute de istoriografia noastră.

Mai întîi, o precizare de ordin statistic. Însemnarea în cauză este unul dintre cele mai vechi documente ale Țării Românești păstrate și singurul act scris provenit din vremea lui Radu I Basarab. Despre domnia acestuia (care a generat atîtea controverse, prin confuzia ce s-a făcut între el și legendarul Negru Vodă) ne-au rămas doar știri indirecte în documente ulterioare privind posesiunile mănăstirii Tismana și monede emise în „haraghia" lui.

Dar documentul este important mai cu seamă prin semnificația sa culturală. Cum arătam, adnotarea este făcută pe o culegere de învățăminte și povestiri morale, care a fost realizată pentru un dregător de la curtea primilor Basarabi — ceea ce este de natură să furnizeze noi elemente privind evoluția culturală la finele veacului XIV. Apariția școlii de copiști de la Tismana, care va înflori încă din primele decenii ale sec. XV sub Nicodim, precum și avîntul pe care-l vor cunoaște copierea și minierea manuscriselor în Moldova lui Alexandru cel Bun, își au așadar originea și în nivelul cultural superior de la curțile domnești și a marilor boieri din această perioadă.

Astfel, documentul prezentat la pagina anterioară în facsimil (desenat, căci ștersăturile ulterioare și amestecul de cerneală roșie — chinovar — îl fac destul de greu lizibil) este credem una din valoroasele mărturii ale veacului XIV.

...ȘI SEMNIFICAȚIA LUI

(Urmare din p. 23)

ropeană... adorată la Dunăre și în Rodopi sub numele de Artemis Basiliti = Diana Regina nu se găsește reprezentată iconic în adevăratul ei aspect decît pe monumentele iraniene... sau la Poroina-Mehedinți", scria Vasile Pârvan în *Getica*. Opinia că pe ryton ar fi reprezentată Artemis este susținută de altminteri și de alți cercetători, între care prof. Dumitru Berciu.

Dealtfel, nu este singurul caz în care pe piese getodacice din aur și argint sînt reprezentate scene mitologice. Pe coiful de la Băiceni[1], pe unul din obrăzare apare un personaj ținînd în mînă un ryton. Pe una din cnemidele tezaurului de la Agighiol[2] se vede, de asemenea, un personaj călare, înarmat cu un arc — imagine ce ar putea fi una din ipostazele cavalerului trac. Cercetarea aprofundată a semnificației acestor piese rămîne o problemă deschisă pentru viitor, după cum tot de viitor rămîne și deslușirea originii rytonurilor în sud-estul Europei.

În general, se consideră că ele ar fi fost preluate de lumea greco-tracă, de la perși. În realitate însă originea lor este mult mai veche, trebuind căutată spre mijlocul mileniului II î.e.n. Între descoperirile de artă hitită datînd din sec. XIV-XIII î.e.n. au fost găsite splendide rytonuri din argint, dintre care două în formă de protome de cerb și taur par adevărate replici ale rytonului de la Poroina. Un arc peste milenii și continente, căruia istoricii, arheologii sînt chemați să-i deslușească tainele.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1983; 9/1983.

1897: UN ROMÂN PRIN AMERICA

Prof. dr. DAVID B. FUNDERBURK,
Universitatea Campbell, Buies Creek-North Caroline, S.U.A.

Între 5 mai şi 28 iunie 1897 (stil nou), la Washington, capitala Statelor Unite ale Americii, s-au desfăşurat lucrările congresului Uniunii Poştale Universale, congres la care România a fost reprezentată de directorul general al Poştelor, Telegrafelor şi Telefoanelor din acea vreme, inginerul Constantin Chiru.

Interesul faţă de această întîlnire, manifestat atît de către gazde (participanţii fiind întîmpinaţi cu onoruri oficiale şi primiţi de importanţi reprezentanţi ai administraţiei, inclusiv de preşedintele S.U.A.), cît şi de către delegaţi era firesc. Deşi, în majoritatea ţărilor, serviciile poştale aveau o existenţă de secole, totuşi reglementarea internaţională a transporturilor poştale, a taxelor şi a numeroaselor alte aspecte legate de buna funcţionare a unor atare servicii nu datau decît de cîteva decenii. Mai precis, din 1874, o dată cu înfiinţarea — în urma congresului de la Berna (15 septembrie-9 octombrie) — a Uniunii Poştale Universale, România numărîndu-se printre membrii fondatori ai acestui organism internaţional.

Atenţia acordată de guvernul român acestei reuniuni internaţionale — evidentă prin trimiterea şefului acestui resort la congres — era o manifestare a dorinţei autorităţilor române de a consolida şi în această direcţie independenţa de stat, cucerită cu două decenii în urmă, în 1877. Principatele române Moldova şi Ţara Românească căpătaseră dreptul de a-şi organiza singure serviciile de comunicaţii încă din 1856, după Tratatul de la Paris. În bună măsură însă, expediţia şi distribuţia corespondenţelor din şi pentru străinătate rămăsese în mîna unor agenţii străine, deşi transportul şi întreţinerea curierilor speciali se făceau pe cheltuiala statului român. În ciuda eforturilor depuse de cercu-

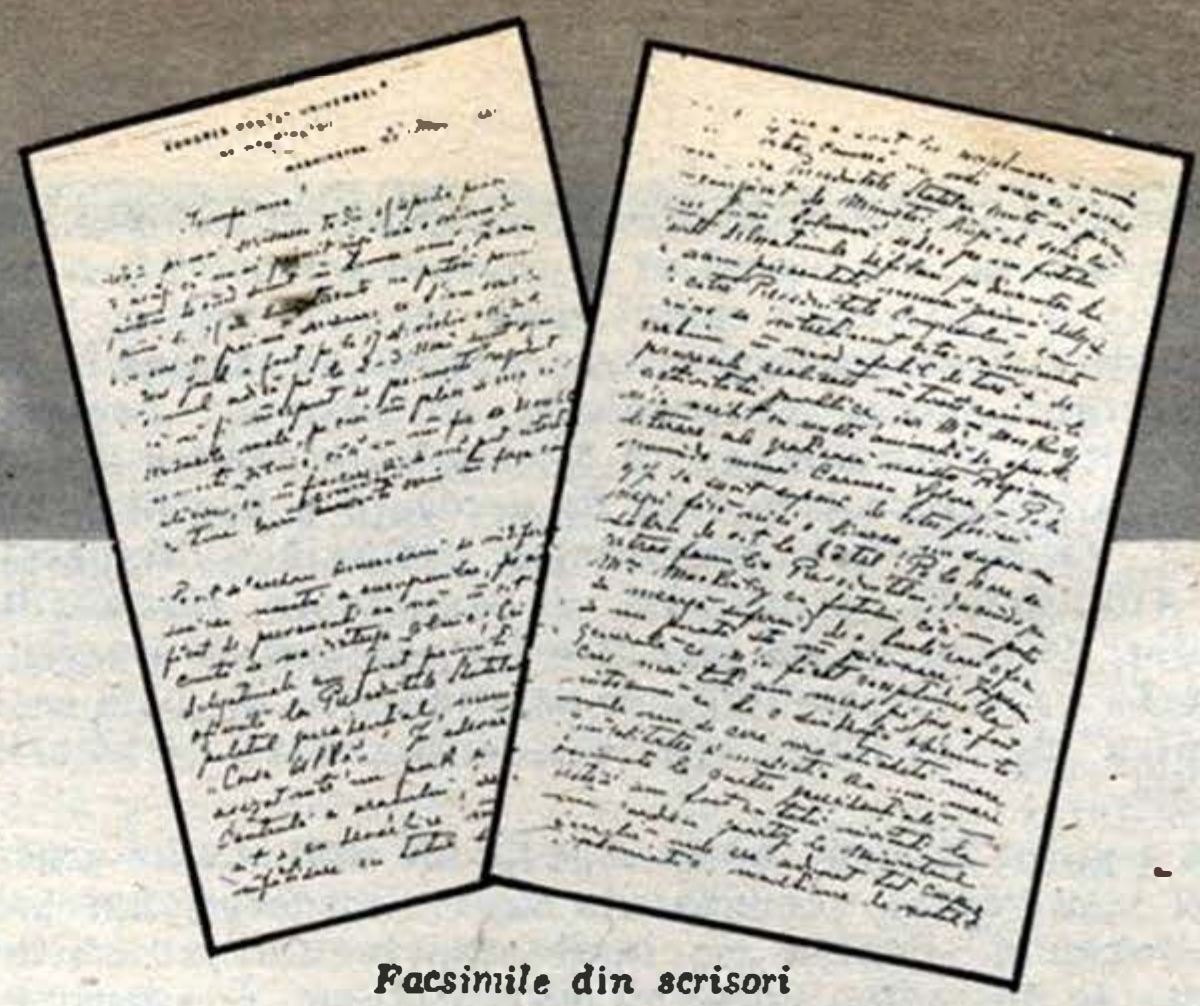

Facsimile din scrisori

rile politice româneşti, această situaţie a durat pînă în iulie 1868, cînd, în urma intervenţiilor directorului de atunci al Poştelor, Ioan Făicolanu, guvernul austriac şi-a retras agenţii din România. Cu începere de la 1 aprilie 1869, Poşta română a preluat singură întregul serviciu internaţional. Este deci explicabilă activitatea vie, susţinută de reprezentanţii României în cadrul Uniunii Poştale Universale — for în care vedeau încă un prilej de afirmare a independenţei dobîndite cu atîtea lupte şi sacrificii.

Directorul din 1897 al P.T.T. din România, inginerul Constantin Chiru, s-a născut în 1848, la Giurgiu. După studii în ţară, apoi în Austro-Ungaria şi în Germania (a absolvit Şcoala politehnică din Stuttgart), a deţinut diferite funcţii în Ministerul Lucrărilor Publice. În 1895, a fost numit director general al P.T.T.R., calitate în care a desfăşurat o susţinută activitate pentru extinderea reţelei telefonice în multe zone rurale ale României. Preşedinte al Consiliului de administraţie al Societăţii „Electrica" şi unul dintre fondatorii Societăţii petroliere „Astra română", Constantin Chiru a activat şi pe tărîm politic, ca deputat şi senator (liberal) de Dîmboviţa. A avut şi preocupări ştiinţifice, devenind membru al Societăţii române de geografie şi a primit, pentru lucrările sale, premiul „Gheorghe Lazăr" al Academiei române.

În timpul congresului poştal de la Washington, C. Chiru a fost unul dintre cei mai activi delegaţi — aşa cum reiese şi din corespondenţa purtată aproape zilnic cu soţia sa[1].

Interesul particular al celor 49 scrisori trimise soţiei sale în timpul şederii în Statele Unite constă, pe lîngă informaţiile pe care ni le transmite cu privire la desfăşurarea lucrărilor importantei reuniuni internaţionale, şi în faptul că ele ne prezintă o imagine relevantă a societăţii americane de la sfîrşitul secolului trecut, aşa cum a fost văzută ea de un înalt funcţionar de stat din Bucureştii de atunci — oraş care rivaliza în sud-estul Europei cu rafinamentul societăţii pariziene de la sfîrşitul secolului.

Modul de viaţă american, al unei societăţi republicane, democratice, cu o activitate trepidantă, măsurată la tot pasul de obţinerea unui randament cît mai mare, în muncă şi în profit, cu etichete şi ceremonii simplificate la maximum — inclusiv în recepţiile la cei mai înalt nivel — i-au părut, în mod firesc, străine lui Chiru. Pe măsură însă ce şederea lui s-a prelungit — a stat în S.U.A. aproape trei luni — această impresie s-a

---

[1] În 1976, ca bursier IREX în România, am avut posibilitatea să studiez — prin amabilitatea dr. Paul Cernovodeanu, de la Institutul de istorie „N. Iorga" — arhiva lui Constantin Chiru, aflată în posesia nepotului său Petre V. Chiru. Această arhivă cuprindea corespondenţa trimisă din S.U.A. soţiei sale, jurnalul activităţii depuse ca delegat în cadrul lucrărilor congresului poştal, numeroase fotografii din acea perioadă, diverse documente, tăieturi din ziare ş.a. O altă parte a arhivei lui C. Chiru, privind călătoria în S.U.A., constînd mai ales din documente oficiale, a fost donată de fiul său, Vasile C. Chiru, încă de acum cinci decenii fostului muzeu Al. Saint-Georges, iar astăzi se află la Biblioteca centrală de stat din Bucureşti. Recent, întreaga arhivă Chiru — inclusiv corespondenţa folosită în acest articol — a intrat în posesia B.C.S., fiind astfel reîntregită — *n.a.*

atenuat: mîncarea ce i s-a părut la început imposibilă, a devenit „foarte bună şi gustoasă"; costul vieţii pe care, iniţial, l-a apreciat ca foarte ridicat, l-a îngăduit, spre sfîrşit să rămînă în posesia unei importante sume economisite. Impresionat neplăcut de urbanistica New Yorkului sau a St. Louisului, Chiru a admirat, în schimb, arhitectura inundată de verdeaţă a Washingtonului; i-a plăcut, de asemenea, frumuseţea naturală a Niagarei şi a plajelor Atlanticului. Contrariat de insistenţa jurnaliştilor, a fotografilor, de reclama pe care şi-o fac oamenii de afaceri, delegatul român a fost impresionat, pe de altă parte, de grija americanilor pentru monumentele istorice, ca şi pentru sărbătorile lor tradiţionale.

Chiru a putut înţelege unele aspecte ale universului american, dar altele i-au rămas necunoscute sau le-a recepţionat printr-o optică deformată. Pentru un înalt reprezentant al oficialităţii româneşti, de formaţie universitară germană, o anumită simplitate a moravurilor americane, ca şi înaltul grad de emancipare a femeilor l-au surprins, iar spiritul întreprinzător în afaceri al americanilor şi dinamismul comportării lor l-au depăşit. De aceea, nu s-a simţit bine în oraşe ce puisau de viaţă trepidantă — ca New York —, ci a preferat paşnicul şi mai bucolicul Washington de la sfîrşitul secolului trecut.

Adăugîndu-se mărturiilor marelui număr de călători străini — din toate colţurile lumii — ce au vizitat S.U.A. la sfîrşitul secolului XIX[1], scrisorile lui Constantin Chiru — pe care le reproducem pentru întîia oară acum în Magazin istoric **— se impun cititorului prin individualitatea autorului lor ca şi prin specificul observaţiilor sale. Cercetarea mea a urmărit tocmai valorificarea unui punct de vedere inedit asupra vieţii din capitala federală a Republicii noastre la finele veacului trecut, provenind de la un observator dintr-o ţară din sud-estul Europei, aflată atunci în plin proces de modernizare a instituţiilor şi economiei, ţară ce s-a manifestat activ în cadrul reuniunii poştale internaţionale*.**

Vineri 18/30 aprilie 1897... Iată-mă la New York, unde am ajuns ieri, joi, după-amiază, în perfectă şi deplină sănătate. Voiajul pe Ocean nu numai că nu mi-a pricinuit nici un rău, ci, dimpotrivă, a influenţat în modul cel mai folositor asupra întregului meu organism; pot zice că am făcut o cură prelungită odihnindu-mi mintea şi corpul şi aspirînd aerul sănătos salutariu al Oceanului... Deşi trebuia să plecăm pe dată la Washington, dar s-a hotărît de Administraţia americană să rămînem aici pînă duminică spre a vizita serviciul poştal, iar apoi să pornim cu toţii, cu un tren special la Washington, unde marţi va avea loc deschiderea Congresului.

Ieri am fost conduşi în lungul şi latul oraşului, unde în toate părţile nu se mişcă lumea decît prin drumurile de fier cu aburi care circulă prin toate uliţele, unele mai drepte ca altele, dar nu îndestul de largi. Casele au aerul a fi de carton (aşa sînt de simple, subţiri şi înalte); hotelul nostru are 14 etaje[2]; ieri am numărat etajele la o casă de comerţ, care are 22 etaje. Totul este gigantic, dar fără gust; fără şarmul oraşelor europeneşti, nu vezi aici o verdeaţă, nici o plantaţie, nici o construcţiune arhitectonică, ci numai nişte pereţi drepţi, subţiri. Totul cu un caracter provizoriu şi cu scopul de cîştig; banii constituie idealul american; nu se mişcă şi nu trăiesc decît pentru bani.

Mîncările lor şi întreaga lor viaţă este cu totul diferită de a noastră: la 7 sau 8 dimineaţa îi vezi pe toţi că încep să mănînce întîi fructe (mere, portocale), apoi fripturi, cărnuri roşii[3] şi după aceea cafea cu lapte. Eu unul îmi ţin obiceiul meu, renunţ la toate mîncările lor, mărginindu-mă la cafea cu lapte, iar la prînz mănînc ce îmi place fără să mă lăcomesc şi să ies din obiceiurile traiului meu.

20/1 aprilie 1897 [*corect, 19 aprilie/1 mai*]... Viaţa aici este foarte scumpă: o cameră modestă în al 7-lea [etaj] o plătesc cu 5 dolari, adică 27 franci; pentru mîncare 20-30 franci pe zi. Alte cheltuieli nu am, căci nu mă duc pe la teatruri, iar trăsuri nu întrebuinţez, umblînd numai pe jos şi cu drumul de fier care costă cîte 5 cenţi, pe orice lungime ai merge. Noroc că mîine seară plec la Washington, unde am aflat că viaţa este cu mult mai ieftină...

[*Washington*] *aprilie 22/4 mai.* Ieri seară [luni] am sosit în deplină sănătate şi imediat ce am intrat în hotel [„The Arlington", renumit hotel din Washington] ţi-am trimis o scurtă telegramă anunţîndu-te

---

[1] În rîndul acestora se numără şi o serie de români: în 1880, colonelul Sergiu Volnescu (1843-1899), autorul lucrării *O preumblare prin West-Point*, Bucureşti, 1882; în 1889, medicul oftalmolog Nicolae Manolescu (1850-1910): *Cascadele Niagara*, Bucureşti, 1889; în 1891 geologul şi naturalistul Gregoriu Ştefănescu (1838-1911): *O excursie pe riul Potomac*, Bucureşti, 1892; în 1893, gimnastul şi folcloristul Gheorghe Moceanu (1838-1909): *Călătoriile mele prin Europa, Asia, Africa şi America*, ed. III, Bucureşti, 1899; în 1899, industriaşul Basil C. Assan (1860-1917), *Călătorie în jurul Lumii*, Bucureşti, 1899. Cf. Paul Cernovodeanu, *The Image of the United States of America as viewed by the Romanian in the 19-th century* (Imaginea S.U.A. văzută de români în sec. XIX), în *Revue roumaine d'histoire*, XVII (1978), nr. 1; Cornelia Bodea, *Romanian-American Academic relations in the past* (Relaţii academice româno-americane în trecut), în R.R.H., XVIII (1979), nr. 4; Stelian Popescu-Boteni, *Relaţiile între România şi S.U.A. pînă în 1914*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980 — *n.a.*

* *Nota redacţiei:* deoarece scrisorile au o succesiune aproape cotidiană, ceea ce le face să semene cu un adevărat jurnal, le-am retranscris sub formă de însemnări zilnice. De aceea, am păstrat din cuprinsul lor data şi pasajele interesante, renunţînd la formulele ce se repetau de la o misivă la alta. Întreruperile le-am marcat cu trei puncte. Excepţînd unele particularităţi stilistice, am adaptat textul normelor ortografice uzuale.

[2] Hotelul „The Waldorf", de pe 5-th Avenue, ulterior denumit „Waldorf Astoria", hotel celebru din New York; a găzduit numeroase personalităţi politice, culturale şi financiare din lumea întreagă.

[3] Faimoasele „beef-steak"-uri (biftecuri), muşchi de vacă în sînge.

de sosire; călătoria din New York aici am făcut-o în cele mai bune și agreabile condițiuni, fiind în societatea tuturor delegațiunilor europene, cărora ni s-a pus la dispoziție un tren special, care, cu o iuțeală vertiginoasă (85-90 kilometri pe oră), pe un parcurs de 6 1/2 ore ne-a adus în

Imagine dintr-o centrală telefonică americană din veacul trecut

În pg 26-27: *New York la sfîrșitul veacului trecut: un oraș zgomotos, cu clădiri înalte și fără verdeață*

Washington fără a opri la nici o stațiune... Ajuns în Washington am făcut seara o mică plimbare prin oraș, care prin multele plantații și nenumăratele grădini diferă cu totul de New York. Străzile sînt largi de peste 30 metri, toate asfaltate, plantații pe ambele laturi, casele nu au decît 3-4 etaje, fiecare din ele cu o grădină în față, iar palatele mari, administrative, sînt înconjurate toate cu grădini croite și întreținute în cele mai perfecte condițiuni; pe cîtă vreme în New York este cu totul contrariu, înălțimile colosale ale caselor de 15-25 etaje și frecvența [aglomerația] considerabilă, unde pe fiecare stradă drumul de fier merge deasupra, iar dedesubt tramvaie electrice și omnibuzuri toate pe aceiași stradă, pe care se mai adaugă trăsurile de lux și camioanele, face ca toate împreună să producă un zgomot asurzitor și puțin plăcut, pe cîtă vreme în Washington, unde comerțul nu este atît de dezvoltat și unde sînt mai mulți proprietari, funcționari, militari, parlament și congresuri, viața pare a fi cu mult mai agreabilă și mai liniștită.

În hotelul din care îți scriu, nu am avut șansa de a avea o cameră mai spațioasă; mi s-a promis însă că peste 2-3 zile, mi se va da una cu mult mai bună; plătesc pe zi 3 dolari (17 franci) împreună cu mîncarea și serviciul. Mîncarea lor, deși este foarte îngrijită și abondentă... nu-mi place mult și nu pot să mă deprind cu obiceiul de a începe cu fructele și a isprăvi cu cafeaua cu lapte...

La dineul de seară, cea mai multă lume vine în haine de gală, bărbații în frac, cravată albă, iar doamnele în toalete foarte luxoase și decoltate. Pentru ei este cea mai mare petrecere și un fel de sărbătoare... damele au clubul lor, sexul frumos este foarte răsfățat, ele toată ziua se plimbă cînd pe bicyclă [bicicletă], cînd cu trăsuri, cînd călări, iar la dineu apar în toalete luxoase.

Pe cît bărbații muncesc de mult, pe atît fiicele Albionului [termen impropriu, Albion fiind denumirea dată Marii Britanii. Chiru avea în vedere, probabil, pe descendentele de pură origine britanică, alcătuind un fel de aristocrație a S.U.A.] se plimbă și petrec precum găsesc ele mai bine. Moralitatea este însă în gradul cel mai înalt; pe cît le place libertatea, pe atît sînt de oneste, corecte și bine crescute. Moravurile din Lumea Nouă sînt cu totul diferite de cele ale lumii vechi[1].

La plimbare, cu „bicyclul"

---

[1] Iată comentariile suplimentare pe această temă dintr-o altă scrisoare a lui C. Chiru expediată la 15 mai 1897 cumnatului său (prin soție), Constantin Budișteanu:

„Moravurile cari le văz în Lumea Nouă, mai cu seamă între ce privește viața casnică, nu numai că mă surprind, dar pînă la un punct le găsesc exagerate. Femeia americană este considerată ca o ființă cu mult mai presus de bărbat, de aceea ele sînt foarte voluntare și cu totul emancipate; ele, deși de o corectitudine și onestitate moralitate exemplară, dar sînt atît de răsfățate de întreaga

7 mai... La 9 1/2 dimineaţa am mers la Congres unde s-a discutat în Comisiune cu mare ardoare o propunere a Germaniei, la care am luat şi eu parte. Apoi a venit la ordinea zilei o propunere a României asupra probelor de grîne, propunere ce o pregătisem bine, pe care am dezvoltat-o în mod satisfăcător şi am avut şansa să o fac să treacă, fiind susţinută cu multă bunăvoinţă şi de alte delegaţiuni ale ţărilor exportatoare de grîne, astfel că începutul mi-a fost foarte favorabil şi mult satisfăcător... Pe la orele 4 am mers să vizitez Capitoliul, care este o construcţiune colosală de mare, monumentală şi de o frumuseţe rară.

Este aşezat pe o colină înaltă, predominînd întregul oraş; marele rîu Potomac curge în apropierea Capitoliului, care este înconjurat pe o suprafaţă de peste 20 hectare de un parc din cele mai frumoase.

9 mai... Am mers la Congres, unde şedinţa s-a deschis la ora 10 precis; am avut deosebita şansă ca propunerea românească să treacă cu mare majoritate, precum nu mai puţin am avut şansa ca să izbutesc în combaterea propunerilor ce se hotărîse de către Comisiunea noastră de la Direcţia din Bucureşti ca să le combat. Şedinţa de azi a durat pînă la ora 3 după amiazi... Viaţa aici deşi este foarte scumpă, dar totuşi nu cheltuiesc mai mult decît mi s-a dat diurna. Doream să fac ceva cheltuieli, dar trebuie să-ţi spun că tot ce este ceva mai bun este importat din Europa şi astfel că costă de 2-3 ori mai scump.

Singurele obiecte ce se pot lua după aici sînt bibelourile lucrate în argint, mai cu seamă linguriţe pe care se incrustează monumentele cele mai remarcabile şi faptele mari naţionale americane. Am cumpărat şi eu cîteva linguriţe de acelea şi altele mici. A trebuit să fac 100 cărţi de vizită simple (litografiate), care la noi se plătesc 3-4 franci; aici le-am plătit 3 dolari, adică 17 franci; am cumpărat 50 plicuri ordinare pentru pusul cărţilor de vizită, pe care le-am plătit 75 cenţi, adică vreo 4 franci. Vinul îl plătesc cu un preţ aproape de necrezut cu vreo 10 franci o sticluţă mică de 1/2 litru şi aceasta fiindcă americanii nu beau nici vin, nici bere la masă, ci numai apă cu gheaţă.

Este adevărat că nici eu nu beau vin des, doar din cînd în cînd cu apă; astfel că sticluţa îmi ţine cîte 5-6 mese. Necunoştinţa limbii îmi face mari piedici, cînd intru în vreo prăvălie; mă înţeleg numai prin semne; tot astfel şi la masă. Este straniu că aici nimeni, pot zice absolut nimeni, nu vorbeşte nici franţuzeşte, nici nemţeşte. Am învăţat vreo 2-3 cuvinte [englezeşti], dar nici pe acelea nu pot să le pronunţ bine, de aceea este bine ca orice om în tinereţea lui să înveţe oricîte limbi, că nu strică şi îi prinde bine.

15 mai... Astăzi după terminarea Congresului, pe la orele 2, am plecat cu toţii pe rîul Potomac cu un vapor special spre a vizita la depărtare de 1 1/2 oră de oraş, mormîntul şi locuinţa lui George Washington, fostul preşedinte al Statelor Unite şi întemeietorul oraşului Washington, precum chiar al Statelor Americii de Nord... Vechea locuinţă se păstrează de către guvern cu o religiositate ce merită toată lauda; mormîntul atît al lui cît şi al soţiei, înconjurate de o plantaţiune rară, sînt în marmoră, lucrate simplu şi închise cu un grilaj; ajungînd înaintea grilajului, toată lumea (cei indigeni, şi am făcut şi noi ca ei) ne-am luat pălăriile, unul din delegaţii noştri (englez) a avut ideea fericită să aducă cu el o coroană pe care a depus-o la mormînt, ţinînd şi un mic discurs, care a avut efectul să entuziasmeze pe americani, răspunzînd şi ei (doi) cu mult sentiment şi foarte mişcaţi.

De la mormînt am mers vreo 200 metri la casa cu două etaje unde a locuit Washington cu familia lui; totul în casă se păstrează astfel cum era în momentul cînd a încetat el din viaţă; este în adevăr vrednic de văzut mobilierul şi toate obiectele de detaliu ale menajului, astfel cum existau pe atunci. Cu acea ocazie s-a format şi un grup mare, fotografiindu-ne cu toţii (aici oriunde te duci, orice mişcare faci, nu te poţi scăpa de fotograf şi de reporterii de jurnale), atît unii cît şi alţii ne-au plictisit pe toţi cu rugăciuni şi cu scrisori ca să le dăm audienţe. Unul din fotografi a mers pînă acolo că şi-a înfiinţat atelierul chiar într-una din sălile Congresului şi cum prindea vreunul din noi, vrînd-nevrînd (pe mine m-a luat aproape pe sus) îl fotografiază. În curînd îţi voi trimite o fotografie a mea din vreo 4-5 poze [adică, poziţii] care aproape fără voia mea mi le-a luat.

17 mai... Lucrările Congresului se urmează cu multă activitate [intensitate] căci mai toţi membrii delegaţi doresc să plece cu o oră mai înainte, astfel că pe la 20 iunie (stil nou) lucrările vor fi complet gata. Noi am şi regulat din vreme ca la 22 sau 24 iunie să putem pleca din New York cu acelaşi pachebot (Lahn) cu care am venit şi de care am fost foarte mulţumit... Ploile din zilele din urmă au răcorit atmosfera, astfel că nu suferim acum de căldurile tropicale din această localitate, călduri foarte dezagreabile după cum ni se afirmă de către orăşeni... Miercuri, adică poimîine, vom avea o recepţie la preşedintele Statelor Unite şi despre care te voi întreţine cu cîteva rînduri spre a-ţi descrie obiceiurile Casei prezidenţiale. M-am obişnuit întru atîta cu viaţa şi moravurile pe care le găsesc bune, încît nu întîmpin cea mai mică contrarietate, căci mie îmi place liniştea şi viaţa regulată, mîncarea o găsesc foarte bună şi

---

societate bărbătească încît nu au cea mai mică preocupare de casă, de menaşiu sau de copii... De dimineaţă pînă seara ele nu-şi văd decît de distracţiunile lor, unele mai excentrice ca altele (faţă de obicciurile noastre). Dimineaţa le vezi mai pe toate pe bicycle în costumuri ciudate, alergînd prin toate stradele; peste cîteva ore, le vezi la pare, mînînd caii sau călare; mai tîrziu se duc la clubul damelor, iar pe la 7 ore vin la hotelurl în toaletele cele mai elegante, cu bărbaţii în frac, îşi iau prînzul, apoi [merg] la teatre sau concerte. Un asemenea trai se succede în fiecare zi, regulat".

culcatul devreme, precum este aici obiceiul, nu-mi displace deloc.

18 mai... În momentul acesta viu de la dentist, care m-a ținut cu gura căscată de la 2 1/2 pînă la 6 1/2, lucrînd cu o energie de nedescris, care însă nu a întrecut răbdarea mea; în schimbul atîtor enervări, am acum în fine în gura mea o dantură lucrată în modul cel mai artistic...

Ca să dăm timp imprimării proceselor verbale și protocolului, vom pleca vineri la Baltimore, spre a face o excursie pînă luni dimineața și a vedea multe lucruri frumoase. Am făcut propagandă pe lîngă mai mulți delegați, ca să cerem a ne duce să vedem cum se exploatează fermele agricole aici și despre care se scriu multe laude prin cărți și reviste. Sînt vesel că stăruința și propaganda mea a izbutit pe deplin, căci chiar astăzi ni s-a făcut cunoscut, că după întoarcerea de la prima excursiune, vom face o a doua excursiune mai lungă, care va dura vreo 10 zile, cu mergerea în California și cu acea ocazie vom vedea de aproape trei mari ferme agricole, unde vom fi găzduiți și primiți de către acei mari proprietari care s-au oferit ei singuri să ne primească și găzduiască cu onorurile cuvenite nouă. Voi lua note cît mai detaliate și care sînt sigur că îmi vor prinde bine în descrierea fermelor și sistemului de muncă american.

În fiecare zi primesc scrisori de la diferiții fabricanți mari din New York, Baltimore, Chicago și de aici, prin care mă invită să le vizitez fabricele; ei au aflat despre noi toți, prin jurnalele americane... care au mania de reportagii și care în fiecare număr vorbesc cînd de un delegat, cînd de un altul. Un jurnal de aici anunță că în curînd va da cititorilor lui portretul meu și biografia, spunînd mai multe lucruri bune la adresa mea... Cînd va apare acel număr (care cred că îmi va cădea în mînă) ți-l voi trimite și ție.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● DOCUMENTE ALE UNIRII. 1600-1918 *(sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; volum întocmit de colonel* Constantin Căzănișteanu — *coordonator, colonel dr.* Vasile Alexandrescu, Mircea Coclu, *locotenent-major* Mircea Dogaru, Maria Georgescu, Serglu Iosipescu, Alexandru Marcu, Dumitru Preda, *dr.* Dorina N. Rusu).

Editura militară, București, 1984, 504 pp., 29 lei: *310 mărturii documentare din perioada 1593-7 decembrie 1919, evocînd eroicele și glorioasele lupte ale românilor pentru realizarea statului național unitar și independent.*

● MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE, SERIA IV, TOMUL VI.

Editura Academiei, București, 1983, 183 pp., 16 lei: *activitatea desfășurată în anul 1981 în cadrul acestei secții academice.*

● DOCUMENTE TURCEȘTI PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI. VOL. II *(întocmit de* Mustafa A. Mehmet).

Editura Academiei, București, 1983, 350 pp., 48 lei: *281 documente din perioada 1774-1791.*

● Z. Ornea — OPERA LUI C. DOBROGEANU-GHEREA.

Editura Cartea românească, București, 1983, 512 pp., 20,50 lei: *după monografia consacrată vieții, iată acum pe cea dedicată operei gînditorului și militantului socialist român, analizată în componentele ei fundamentale — teorie și critică literară, doctrină socio-politică și sociologie.*

● *Colonel dr.* Cristian M. Vlădescu — ARMATA ROMANĂ ÎN DACIA INFERIOR.

Editura militară, București, 1983, 304 pp., 20,50 lei: *sinteză a rezultatelor unor îndelungate și amănunțite investigații arheologice.*

● UTAZÀSOK A TÖRÖK BIRODALOMBAN *(ediție de* Binder Pál).

Editura Kriterion, București, 1983, 282 pp., 12 lei: *însemnări de călătorie din Imperiul otoman, din sec. XVI-XVII.*

● George Giuglea — CUVINTE ROMÂNEȘTI ȘI ROMANICE *(ediție de* Florența Sădeanu).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 384 pp., 23.50 lei: *studii de istoria limbii, etimologie și toponimie.*

● Goya — DEZASTRELE RĂZBOIULUI *(ediție de* Alexandru Cernatoni; *seria „Cabinetul de stampe").*

Editura Meridiane, București, 1984, 180 pp. 55 lei: *originală incursiune în geneza gravurilor și desenelor celebrului pictor spaniol, întemeiată pe o primă critică românească a bibliografiei lor și însoțită de peste 100 reproduceri artistice.*

● Antonie Plămădeală — NUME ȘI FAPTE ÎN ISTORIA CULTURII ROMÂNEȘTI.

București, 1983, 120 pp.: *file de vibrante evocări închinate unor cărturari patrioți — Mitrofan, Chesarie, Filotei și Dionisie Romano—, care au trăit și activat în sec. XVII-XIX la Buzău.*

● SPIRITUALITATE ȘI ISTORIE LA ÎNTORSURA CARPAȚILOR *(sub îngrijirea dr.* Antonie Plămădeală).

Buzău, 1983, vol. I — 420 pp., vol II — 412 pp.: *contribuții la cunoașterea trecutului cultural și spiritual din zona Buzăului, Vrancei și Brăilei, semnate, între alții, de V. Cândea, I. Coman, V. Drăguț, A. Fochi, M. Păcurariu, C. Preda, D. Stăniloaie, N. Stoicescu, V. Teodorescu.*

● Alexandru Bădăuță — PRIVELIȘTI ROMÂNEȘTI.

Editura Sport-Turism, București, 1983, 176 pp., 8,25 lei: *pagini din istoricul turismului din țara noastră.*

Istoria românilor în Brazilia

Dintre membrii delegației istoricilor brazilieni participanți la al XV-lea Congres internațional de științe istorice, care s-a desfășurat la București între 10 și 17 august 1980, am cunoscut două distinse profesoare universitare: Celia Freire d'Aquino Fonseca, de la Universitatea din Rio de Janeiro, și Maria da Gloria Albes Portal, de la Universitatea din Sao Paulo.

Iată, pe scurt, cîteva dintre gîndurile lor împărtășite cititorilor revistei noastre, legate de reuniunea de la București, de mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu adresat congresului, de interesul pentru istoria românilor.

Prof. Maria da Gloria Albes Portal: Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu a fost impresionant. El face apel la cooperare și independență, insistînd asupra principiului politic al independenței naționale.

Cunosc lupta poporului român pentru unitate și independență națională. Despre aceasta am scris și în ziaru O Estado de São Paulo, publicație de cea mai mare circulație în Brazilia. Subliniez ideea președintelui Nicolae Ceaușescu că unitatea poporului român este opera întregii națiuni. Lupta românilor pentru unitate constituie un fapt remarcabil, marcînd bine roini lor în istoria universală. La rîndul ei, lupta pentru independență își are origini îndepărtate, putînd s-o urmărim de pe vremea lui Burebista, cu 2 050 ani în urmă.

În ultimii 12 ani am luat contact cu bibliografia istorică românească, am studiat istoria daco-geților, am consultat frecvent revistele Dacia și Revue Roumaine d'histoire, ca și lucrări ale unor autori, și consider istoriografia română de un înalt nivel.

România, pot să spun, este pentru mine ca o imensă carte vie din care învăț, luînd prima mea adevărată lecție de cultură românească.

Prof. Celia Freire d'Aquino Fonseca: Interesul pentru istorie este interesul pentru oamenii înșiși, ca și pentru societățile în care trăim. Societăți și sisteme organizate tot de oameni, dar condiționate și transformate odată cu trecerea timpului. În acest sens, o revistă de istorie, bine redactată și gîndită precum Magazin istoric, este o oglindă, în cazul de față, atît a istoriei românești, cît și a aspirațiilor de pace și bunăstare ale popoarelor. Românii își au rolul și locul lor binecunoscut în istorie. Poziția geografică între Occidentul și Orientul continentului situează națiunea română într-un punct de confluență al civilizațiilor; ea are o contribuție de seamă la pacea și progresul popoarelor din ambele regiuni geografice.

Poporul român îmi apare ca un popor viteaz care, de-a lungul istoriei s-a pronunțat împotriva oprimării, atît în timpurile vechi cît și în cele moderne.

I.L.

MAREA UNIRE în Rassegna storica del Risorgimento

Cu opt ani în urmă semnalam în paginile revistei noastre[1] un valoros articol al tînărului istoric italian Francesco Guida consacrat istoriografiei românești a Revoluției din 1821. Același autor, în paginile aceleiași prestigioase reviste, Rassegna storica del Risorgimento, anul LXX, nr. 4 (octombrie-decembrie), din 1983, publică un amplu studiu intitulat Desăvîrșirea statului național român și Italia. Opinie publică și inițiative politico-diplomatice, studiu ce se înscrie în rîndul celor mai valoroase contribuții consacrate de istoricii străini acestui mare eveniment din istoria poporului român.

Cum rezultă și din titlu, deși studiul se referă la ansamblul evenimentelor ce au marcat procesul de desăvîrșire a unității naționale și statale a românilor, autorul și-a concentrat atenția asupra zonelor de interferențe româno-italiene în epoca respectivă. În această privință, studiul pune în circulație o mare cantitate de informații inedite (presă și arhive italiene), îndeosebi referitoare la activitatea unor patrioți români în Italia sau la crearea, sub obîrduirea autorităților italiene, a Legiunii de voluntari formată din prizonieri români proveniți din armata austro-ungară.

Marea Unire din 1918 este tratată în contextul general-european, autorul conturînd și pozițiile diferitelor puteri sau cercuri politice față de evenimentele din România. Subliniind temeiurile istorice și climatul democratic al hotărîrilor plebiscitare ale poporului român din anul 1918, autorul remarcă faptul că România a fost „ultimul stat din Peninsula balcanică care a coborît steagul democrației în preajma celui de-al doilea război mondial". Concluziile și aprecierile istoricului italian se păstrează pe terenul adevărului istoric, comentariul său fiind în general sobru și obiectiv.

Strădania lui Francesco Guida de a prezenta specialiștilor și cititorilor italieni o imagine cît mai veridică a acestui epocal eveniment al istoriei noastre îi situează, prin studiile sale, între istoricii de peste hotare care promovează atît cauza științei cît și raporturile prietenești cu țara și poporul nostru.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1976.

PLANȘELE NOASTRE

① Topkapî Saray — palatul sultanilor — devenit astăzi un celebru muzeu din Istanbul adăpostește și importante mărturii istorice privind trecutul poporului român. Miniatură reprezentînd ceremonia primirii unui ambasador de către sultanul Selim III (1789-1807) la Topkapî Saray (**Cronici otomane despre români**, p. 37)

②-③ Steme și sigilii din secolele XVII și XVIII, sugerînd ideea unității românilor

④ Rytonurile — piese de orfevrărie specifice lumii antice, executate cu multă măiestrie artistică, au avut o îndelungată evoluție în timp și au fost răspîndite pe o întinsă arie geografică, cum o dovedesc și aceste piese hitite din mileniul II î.e.n. descoperite în Anatolia (stînga sus și mijloc); din tezaurul trac de factură elenistică de la Panaghiurište (R.P. Bulgaria) sec. III î.e.n.; în dreapta rytonul geto-dac de la Poroina (jud. Mehedinți) (**Rytonul de la Poroina și semnificația lui**, p. 22)

UNITATEA ROMÂNILOR ÎN SIMBOLURI HERALDICE

1

Românii au avut de timpuriu conştiinţa unităţii lor de neam, izvorîtă din identitatea de origine, de limbă, datini, credinţe şi interese economice, pe care au manifestat-o printr-o diversitate de modalităţi. Printre argumentele unităţii s-a înscris şi simbolurile heraldice. Punînd pe frontispiciul Psaltirii în versuri stema Moldovei, mitropolitul-cărturar Dosoftei explica în 1673 semnificaţia reprezentărilor heraldice de pe această emblemă, văzînd în „capul de bour, de fiară vestită", semn al puterii şi, în acelaşi timp, al dorinţei de pace. În decursul vremii, stemele — reprezentările heraldice de diverse naturi — au avut sensuri adînci, semnificînd, totodată, dragostea de libertate, dorinţa de a trăi în pace şi mîndria de a avea o ţară puternică.

Remarcate de heraldişti de multă vreme, însemnele heraldice au fost însă puţin studiate şi, ca atare, insuficient relevate. Din multitudinea lor am selectat cîteva categorii din cele mai reprezentative apărute în decursul vremurilor, în principatele române.

Semnificaţia acestor însemne constă atît în ceea ce reprezintă ele însele, cît şi în modul lor de alăturare. Cea mai expresivă şi mai frecvent folosită dintre reprezentări o constituie reunirea celor două blazoane ale principatelor (capul de bour al Moldovei şi acvila Ţării Româneşti). Întîia reprezentare pe care apar stemele unite se păstrează pe actul emis la 1 noiembrie 1639, în cancelaria domnului Moldovei, Vasile Lupu (1); cele două însemne ale principatelor, capul de bour şi acvila cruciată, sînt însoţite de soare şi semilună, vechi simboluri dacice (2) — evocarea Daciei fiind, de asemenea, un prilej de subliniere a unităţii patriei; Dacia este evocată şi prin apariţia în reprezentarea heraldică a doi lei care flanchează cele două steme (3), leii fiind, potrivit cronicii lui Nicolae Costin, herbul Daciei.

Din informaţiile transmi-

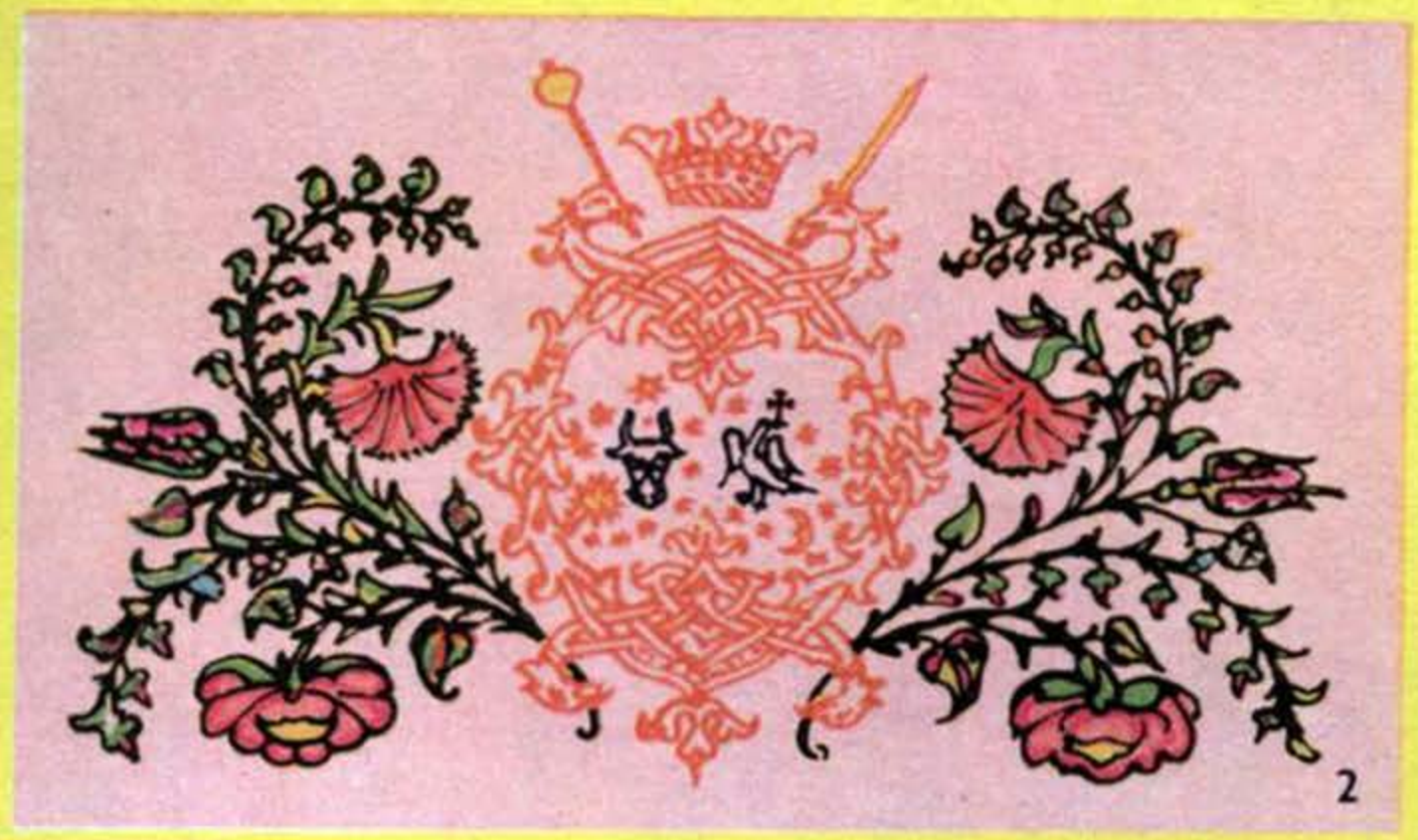

2

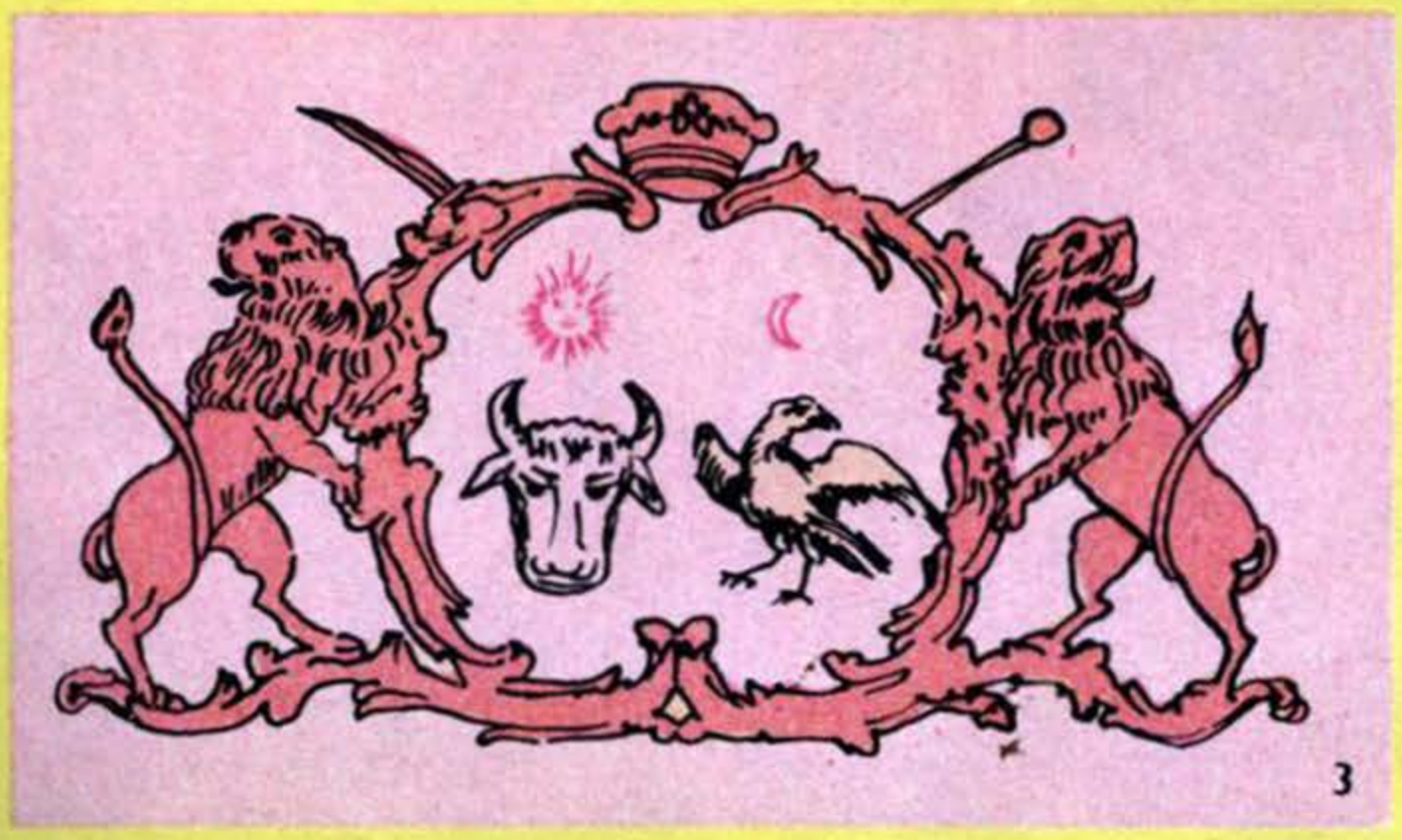

3

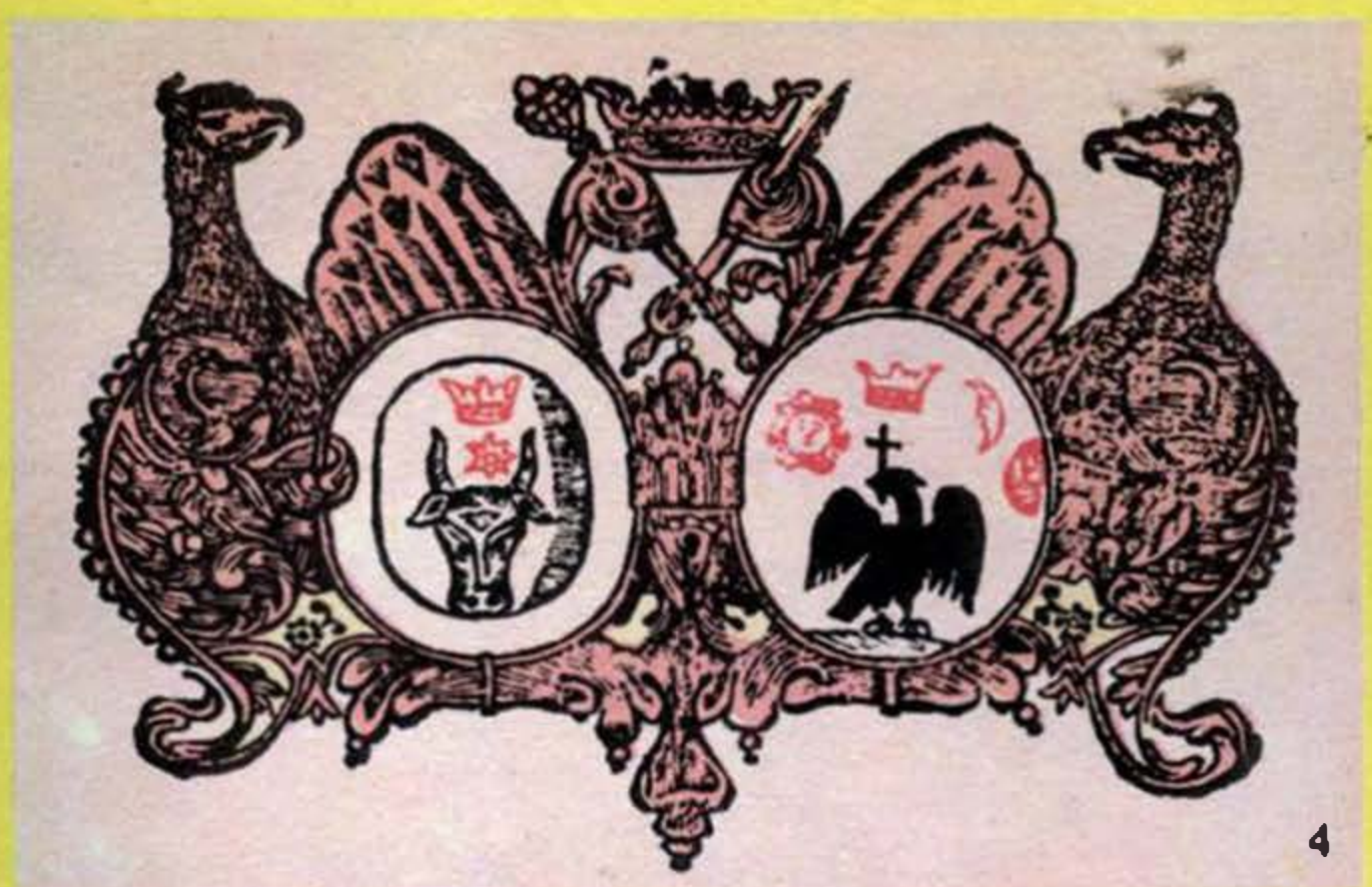

4

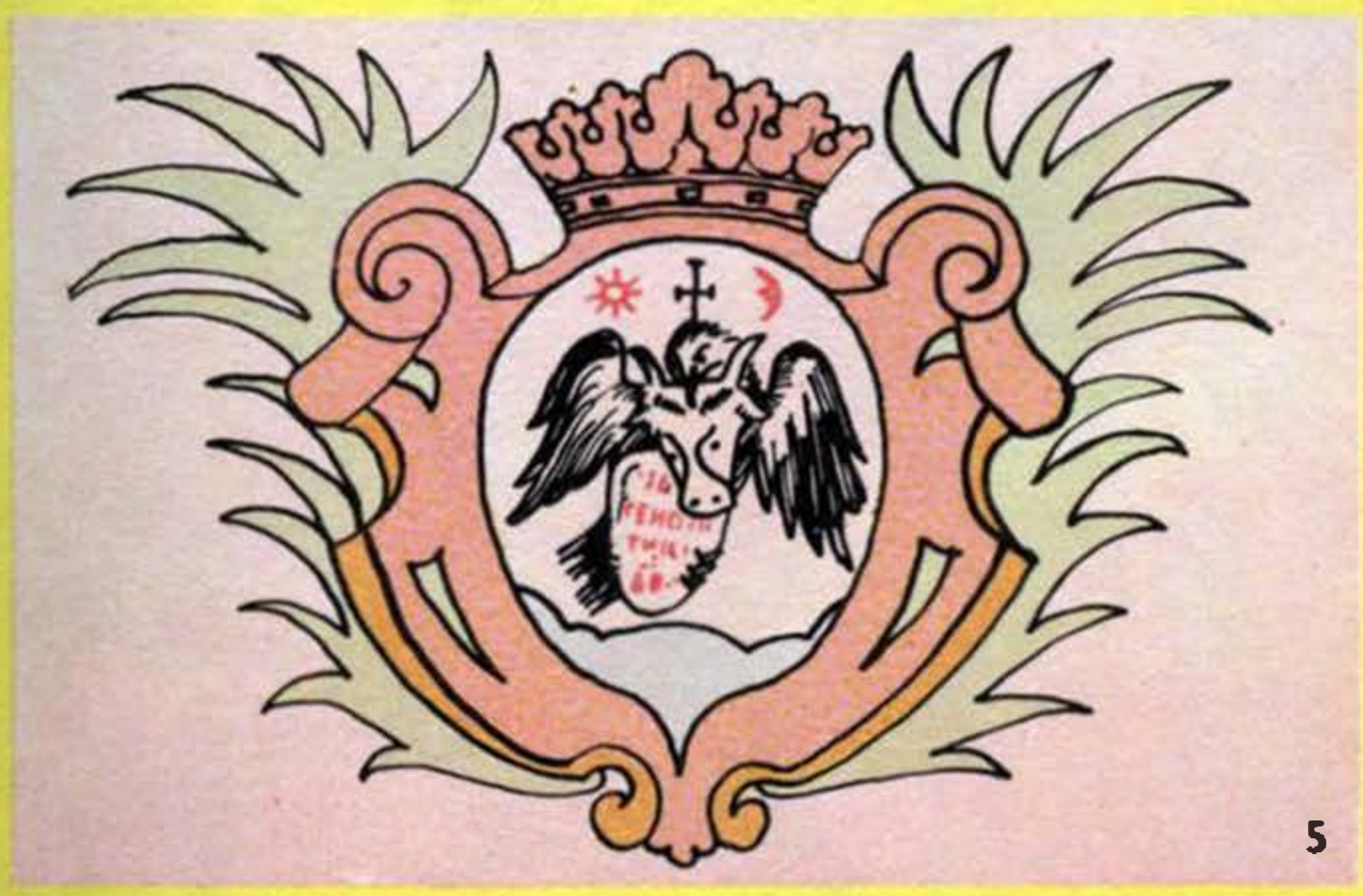

5

6

se la sfîrşitul veacului trecut de V.A. Urechiă, asemenea sigilii cu steme duble trebuie să fi fost folosite în cancelariile mai multor voievozi ce au domnit în ambele ţări[1] în veacul XVII, dar vicisitudinile vremii au făcut ca acestea să nu se poată păstra în zilele noastre. În secolul următor însă paralel cu afirmarea tot mai puternică a conştiinţei naţionale, stemele duble capătă o largă răspîndire, ele fiind întîlnite pe antetul unor documente, pe frontispiciile clădirilor, pe paginile de gardă ale cărţilor ş.a.m.d.

Concomitent, apar şi alte motive heraldice noi, avînd ca scop sublinierea necesităţii unirii. De pildă, pe unele tipărituri din a doua jumătate a sec. XVIII, stemele Moldovei şi Ţării Româneşti sînt încadrate de doi vulturi înjumătăţiţi (4) — sugerînd plastic necesitatea întregirii într-un singur trup a hotarelor ţărilor ale căror herburi le susţin.

O altă originală reprezentare de acest gen a fost realizată pe frontispiciul unor documente emise din cancelaria domnului Moldovei, Grigore III Ghica[2]: acvila cruciată este contopită într-un singur trup cu capul de bour (5) — expresie a ideii că Moldova şi Ţara Românească constituie un tot.

De asemenea, des întîlnite sînt asocierile între stema combinată a Ţării Româneşti (două personaje flancînd un copac, deasupra căruia se află acvila cruciată) şi cea a Moldovei. Pe o astfel de reprezentare din timpul lui Gheorghe Duca (în vremea cînd acesta domnea în Ţara Românească: 1673-1678), capul de bour este înscris pe trunchiul copacului (6). Către sfîrşitul sec: XVIII, se constituie un nou tip de emblemă sigilară: scutul înfăţişînd herburile celor două principate e susţinut de două personaje şi înconjurat de medalionul ce include stemele judeţelor.

Dr. Maria DOGARU

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1979; 12/1975.

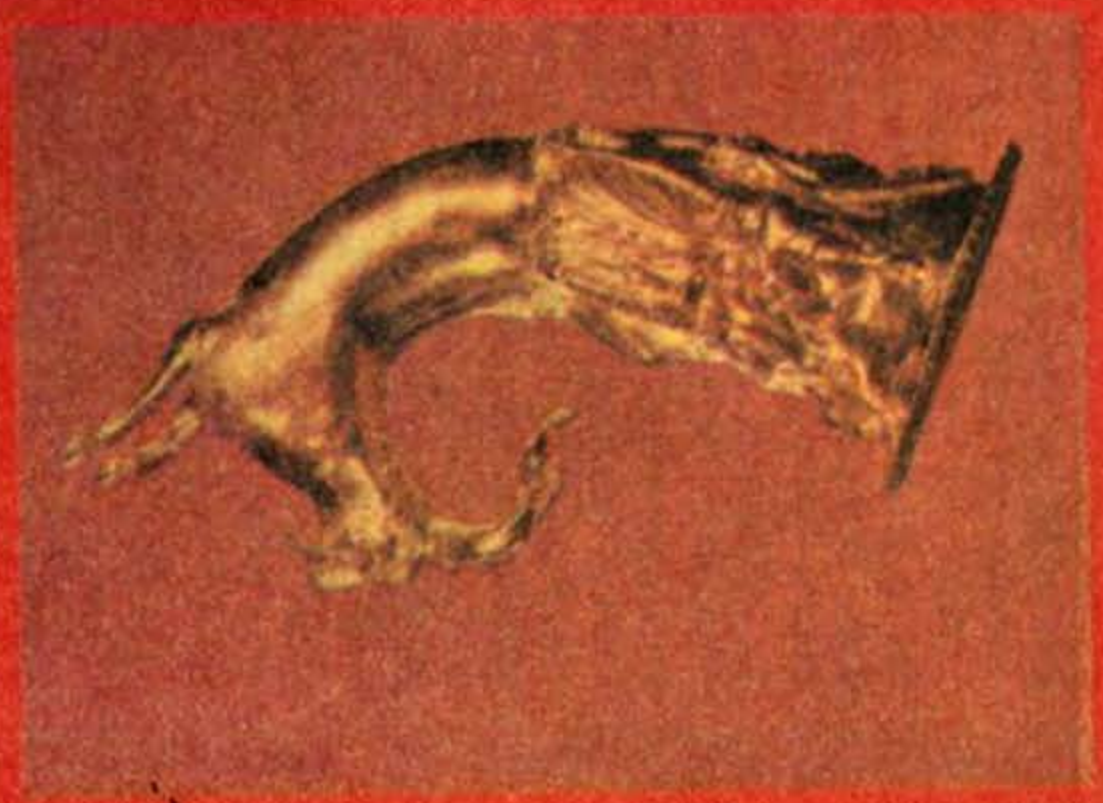

Răspunsuri la întrebări

TOPONIMELE SUBCARPATICE UNGURENI ŞI SEMNIFICAŢIA LOR

Prof. univ. dr. EMIL VRABIE

Între argumentele continuităţii neîntrerupte a românilor în vatra lor strămoşească şi a unităţii lor pe cuprinsul vechii Dacii se înscriu şi dovezile lingvistice. În cele ce urmează analizăm un toponim frecvent întîlnit la sud şi răsărit de Carpaţi — Ungureni; descifrîndu-i originea şi semnificaţia răspundem astfel scrisorilor ce ne-au fost adresate de cititori asupra acestei teme.

De milenii, poporul român, plămădit unitar pe pămîntul vechii Dacii, vieţuieşte statornic în vatra sa de etnogeneză. Dar continuitatea de locuire şi stabilitatea nu înseamnă, neapărat, fixism. Purtaţi de o seamă de îndeletniciri (între care păstoritul transhumant a ocupat un loc principal), dar mai ales determinaţi de exploatarea socială (care, în Transilvania, a fost dublată şi de o opresiune naţională), locuitorii acestui principat au căutat şi şi-au găsit un adăpost peste Carpaţi, la cei de un neam cu ei. Asemenea mişcări de populaţie — locuitori izolaţi sau în grupuri mai mari, care uneori cuprindeau o întreagă comunitate sătească — au fost numeroase în evul mediu românesc. Cei nou veniţi au fost desemnaţi după ţara din care veneau: *ungureni* adică „români originari din Transilvania, aflată sub stăpînire ungară". Astfel, dovezilor de ordin propriu-zis lingvistic ale multiseculare deplasări a românilor dinspre Transilvania li se adaugă, între numeroase altele, unul de ordin toponimic, trecut în mod sistematic sub tăcere de unii istorici străini, care încearcă prin argumente pseudoştiinţifice să conteste prezenţa în Muntenia şi Moldova a unui mare număr de aşezări rurale al căror nume are la bază etnonimul *ungurean*[1]. Încă acum patru decenii, Marra N. Popp a publicat un amplu şi documentat studiu asupra românilor ungureni plecaţi din Transilvania, iar ulterior, Constantin C. Giurescu a descris detaliat o hartă rusă datînd din 1835, cu multe denumiri de sate şi cătune din Muntenia şi Moldova, care arată proveniența transilvăneană sigură a locuitorilor lor (*Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1957).

Pe baza unor surse diverse (istorice, demografice, administrative), am procedat la întocmirea unei evidenţe minimale asupra localităţilor cu denumirea *Ungureni* sau care au în componenţa lor vocabula *Ungureni*, de tipul *Măneci-Ungureni*.

Am găsit 38 asemenea aşezări, deşi numărul lor în ţinuturile ciscarpatice a fost în trecut, cu siguranţă, şi mai mare. Unele denumiri de acest fel nu am reuşit încă a le localiza exact (*Ungurenii lui Ciucurencu* în vechiul judeţ Hîrlău, un *Ungureni* pe Motru ş.a.); altele s-au şters ori au fost schimbate, uneori din considerente socio-lingvistice subiective, ca în cazul satului *Vlădeştii de Sus* (cu corelativul vecin: *Vlădeştii-Pămînteni*, jud. Argeş), unde adaosul „de Sus", care însemna *Ungureni*, a dispărut (C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 113). Vechimea atestată a aşezărilor *Ungureni* este uneori considerabilă: pentru *Ungurenii* din vechiul jud. Romanaţi (actualmente Dolj) se indică anul 1510.

Numărul locuitorilor din satele-cuplu este, de regulă, mai mare cînd e vorba de „pă-

---

[1] Neputînd să escamotez faptul că românii au constituit populaţia preponderentă a Transilvaniei în raport cu toate celelalte naţionalităţi la un loc, unii autori străini continuă să repete, în formulări unilaterale, că precumpănirea numerică a „vlahilor" în arcul intracarpatic s-ar datora unor infiltraţii tîrzii dinspre Muntenia şi Moldova. Printre cei ce au resuscitat această „teză" se află Gy. Zathureczky în lucrarea *Transylvania. Citadel of the West*, publicată de editura Universităţii statului Florida (S.U.A.), în anul 1964; Andrew Haraszti (de la Hamilton, Canada) în lucrarea *Origin of the Romanians*, Arpad Balog (autor al unei lucrări prezumţios intitulate *Histoire démythifiée de la Roumanie*, apărută la Paris în 1979) şi, mai recent, cel ce semnează cu pseudonimul André Du Nay într-un articol publicat în culegerea *Transylvania and the Theory of Duco-Roman-Rumanian Continuity*. Referitor la acest din urmă „învăţat", academicianul Al. Rosetti sublinia în „*Romanitatea*" *limbii române* (volumul *Călătorii şi portrete*, Bucureşti, 1983, pp. 311-312) „lipsa de probă [cel] caracterizează lucrările de acest gen. Pe cînd simpla judecată de bun-simţ, bazată pe experienţa evenimentelor istorice de totdeauna, dovedeşte netemeinicia acestor teze" — *n.a.*

minteni", dar există şi cazuri cînd mai numeroşi sînt „ungurenii": în 1912, de pildă, satul *Brătăşanca-Pămînteni* (jud. Prahova) avea 389 locuitori, iar *Brătăşanca-Ungureni* — 446. Acelaşi lucru la *Novaci-Străini (= Ungureni)* faţă de *Novaci-Pămînteni:* 969 faţă de 730. Potrivit statisticii din anul 1815, numai în Muntenia erau 4 056 familii de ungureni. Este uşor de înţeles că numărul lor se ridica, în realitate, la o cifră mult mai mare, atît la sud, cît şi la est de Carpaţi, fie şi numai pentru motivul că nu toţi cei veniţi de peste munţi reuşeau să înfiinţeze aşezări separate, ci se încadrau, în grupuri mai mari sau mai mici, în sate ale pămîntenilor, gata întemeiate şi avîndu-şi denumire proprie.

Cazul toponimelor *Ungureni* oferă cititorului obiectiv suficiente date pentru a-l pune în situaţia să aprecieze singur cît adevăr şi cîtă probitate conţin ultimele patru cuvinte (pe care le vom sublinia) dintr-un pasaj extras din lucrarea lui Arpad Balog, citată la început. „Aşadar — spunea concluziv publicistul de la Paris, referindu-se la mişcările de populaţie din Muntenia spre Transilvania — Carpaţii... nu au constituit niciodată un obstacol serios pentru invadarea Transilvaniei de către români. Istoricii români — continuă el — nu numai că recunosc ei înşişi acest ultim fapt, ci ni-l şi explică. Dar — scrie mai departe A. Balog — cînd ei [adică istoricii români] zic dintr-o parte într-alta [a Carpaţilor], acest lucru nu poate fi înţeles decît din Muntenia şi din Moldova spre Transilvania, *iar nu şi invers*" („... mais pas inversement", p. 177). Existenţa numeroaselor toponime subcarpatice *Ungureni* este o replică severă acestui indiscutabil „iar nu şi invers" şi constituie în mod indirect o ilustrare a competenţei şi responsabilităţii ştiinţifice scăzute a anumitor autori şi cercuri din străinătate, care abordează probleme de istorie a românilor.

CÎŞTIGĂTORII CONCURSULUI

Din cronicul Unirii

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC, 20 DIN 200

(Continuare din nr. 3/1984)

PREMIILE 121-200 — 80 abonamente pe 6 luni la MAGAZIN ISTORIC

8. GHEORGHE N. RADU, Constanţa
9. CORNELIU COJOCARU, Deva
10. ŞTEFAN D. POPESCU, com. Almăj, jud. Dolj
11. CORNEL DAROLTI, Braşov
12. ŞTEFAN CONSTANTIN, Curtea de Argeş
13. ELENA MARIN, Tîrgovişte
14. MARCEL MUNTEAN, Orăştie
15. VASILE AVRAMOVICI, sat Alioş, com. Maşloc, jud. Timiş
16. DUMITRU HERMAN, Oradea
17. MARIN CÎRJAN, Medgidia
18. CARMEN BEATRICE MILEA, com. Andrăşeşti, jud. Ialomiţa
19. ROBICA POPESCU, com. Medieşu Aurit, jud. Satu Mare
20. MARIN NICOLESCU, sat Grindaşi, com. Valea Măcrişului, jud. Ialomiţa
21. FLORIN LUNGULESCU, com. Ville, jud. Galaţi.
22. VIOREL CRISTIAN NICOLAU, Piteşti
23. THEODOR ANTON, Roman
24. AGLAIA VOLINSCHI, com. Bucecea, jud. Botoşani
25. IANOS ANDRAS FEDAK, Craiova
26. ALEXANDRU C. POPA, com. Tetoiu, jud. Vîlcea
27. HORIA SĂCĂLEANU, Bacău
28. MUGUR ŞERBAN STĂNESCU, Bucureşti
29. MARIA V. AMBROSĂ, com. Ţibucani, jud. Neamţ
30. ISPASA T. VASILE, com. Grădiştie, jud. Olt
31. ŞTEFAN KRIVKA, municipiul Gh. Gheorghiu-Dej
32. CECILIA ECOVOIU, Piteşti
33. ADELA TIGMEANU, com. Leordeni, jud. Argeş
34. ION MĂNESCU, com. Turceni, jud. Gorj
35. TUDORA GEORGESCU, Călăraşi
36. ION GH. CONSTANTINESCU, Craiova
37. CRISTIAN DAN, Braşov
38. GHEORGHI BOGOS, Bucureşti
39. VASILE GH. BORDEIANU, com. Ghirdoveni, jud. Dîmboviţa
40. EUGEN PAGUBĂ, Strehaia, jud. Mehedinţi
41. PETRU MORAR, com. Şepreuş, jud. Arad
42. NICULAE SANDU, Botoşani
43. NICOLAE BERINDEIU, com. Cîmpeni, jud. Alba
44. ANASTASE CEANESCU, Tulcea
45. CĂLIN R. VOICU, Rîmnicu Vîlcea
46. PETRU OPREA, Lugoj
47. VALERIU MOTIŞAN, Satu Mare
48. MIRCEA I. NICULESCU, Bucureşti
49. SMĂRĂNDIŢA ZAMOSTEANU, Suceava
50. PETRE NEGRU, com. Retevoeşti, jud. Argeş
51. GHEORGHE ANTOHI, Mangalia
52. MARIA GH. VITESCU, com. Stroeşti, jud. Argeş
53. NICOLAE RĂDOI, Orăştie, jud. Hunedoara
54. IOAN ANTONIUS PLĂIAN, Baia Mare, jud. Maramureş
55. VIRGINIA CÎMPIAN, Satu Mare
56. MARIA STOICA MAZILU, Piteşti
57. TAKACS BALÁZS, Bucureşti
58. ADRIAN MARIUS FEDIUC, Cluj-Napoca
59. EUGEN SABĂU, Zalău
60. GHEORGHE ILIESCU, Adjud
61. VASILE GR. BĂTĂ, Rădăuţi
62. TIBERIU MÉSZÁROS, com. Şimoneşti, jud. Harghita
63. MARIAN APRODU, Corabia
64. DANIELA I.V. FĂLCOI, com. Almăj, jud. Dolj
65. ALEXANDRU BOLOG, Beclean
66. SZÜSZER ADRIAN, Petroşani
67. GHEORGHE BĂTINAŞ, Aiud
68. EMILIA DĂNILĂ, Bistriţa
69. SPIRIDON LEONTE, Tîrgu Ocna
70. GHEORGHE F. NICHIFOR Vaslui
71. DANIEL BĂLTEANU, Petroşani
72. GHEORGHE CÎRSTICĂ, Urlaţi
73. DAN CRISTIAN OPRIŞAN, Dorohoi
74. FLORICA BORCEA, Bucureşti
75. FRENŢ BLAJ, sat Munceiu de Sus, com. Moşoeşti-Siret, jud. Iaşi
76. MIHAELA ISPAS, com. Mihai Bravu, jud. Giurgiu
77. GAVRIL TULBURE, Fălticeni
78. CORINA PLAI, Alexandria
79. VIORICA STOICA, Focşani
80. IORDACHE VASILESCU, Bucureşti

DIN SCRISORILE LUI JAWAHARLAL NEHRU CĂTRE INDIRA GANDHI

Pentru Jawaharlal Nehru[1], întîiul prim-ministru al Indiei independente, cunoaşterea istoriei ţării sale reprezenta, după cum însuşi a mărturisit-o, „o cheie pentru a-mi înţelege ţara şi poporul, o călăuză în gîndurile şi acţiunile mele". Dar, coborînd tot mai adînc în trecutul Indiei, el şi-a dat seama că vechea civilizaţie a poporului său, a cărui istorie este atît de strîns întreţesută cu mituri, legende şi tradiţii, nu poate fi înţeleasă decît privită în contextul şi în legăturile ei nemijlocite cu celelalte mari civilizaţii contemporane. „Viitorul, aşa cum se înfăţişa înaintea privirii mele interioare — scria el — presupunea o strînsă colaborare politică, economică şi culturală între India şi celelalte ţări ale lumii. Dar înainte de venirea viitorului trebuie să te ocupi de prezent, iar îndărătul prezentului se află un trecut îndelungat şi complex, din care s-a născut acest prezent. De aceea m-am adresat trecutului pentru a găsi răspunsul la întrebările mele".

Cercetarea stăruitoare a epocilor îndepărtate — printr-o prismă în care filozofia sa tradiţională indiană se regăseşte împreună cu punctele de vedere ale marilor curente din gîndirea europeană a secolelor XIX şi XX, inclusiv marxismul, şi cu rezultatele marilor experienţe revoluţionare din lumea contemporană — au făcut din liderul indian şi un mare istoric. Filozoful şi matematicianul englez Bertrand Russell, laureat al premiului Nobel, scria despre Nehru: „Nu cred să mai existe vreun om politic în lumea occidentală care să ştie atît de multă istorie".

Una dintre primele cărţi scrise de Jawaharlal Nehru, publicată în 1932, în Editura Lindsay Drummond Ltd., din Londra, cînd marele om politic indian avea 43 ani, se intitulează Glimpses of World History **(Priviri asupra istoriei universale) şi este dedicată fiicei sale. Concepută sub forma unor scrisori[2] către Indira, cartea urmărea să-i dezvolte tinerei indiene, pe atunci în vîrstă de 15 ani, dragostea pentru** Bharat Mata, **„Mama India" (Bharata fiind vechea denumire sanscrită a ţării, care provine de la numele strămoşului mitic al poporului indian), să-i dezvăluie tainele „unei civilizaţii bogate, care a dat flori minunate în filozofie, literatură, dramă, artă, ştiinţă şi matematică", să-i stimuleze interesul pentru toate marile civilizaţii, în succesiunea lor istorică.**

Din această carte, am ales pentru cititorii noştri cîteva pagini, reproduse într-o formă prescurtată, care prezintă interes din mai multe puncte de vedere. În primul rînd pentru că, fidel concepţiilor sale asupra istoriei, Nehru situează într-o perspectivă demitizatoare imperiul roman, relevînd, pe lîngă civilizaţia lui care şi-a înscris contribuţia creatoare la istoria antichităţii, tendinţele lui de dominaţie mondială şi de exploatare fără limită a popoarelor subjugate; în al doilea rînd, pentru că imperiul roman se regăseşte şi în antichitatea românească: civilizaţia strămoşilor noştri geto-daci avînd complexe relaţii istorice cu Roma, de-a lungul unei întinse perioade, relaţii care încep în secolul II înaintea erei noastre; în sfîrşit, în acest text ca şi în paginile dedicate Greciei antice (Magazin istoric, nr. 3/1983), Nehru, adept al nonviolenţei, abordează istoria umanităţii dintr-o perspectivă universală, în care îşi găsesc loc, ca şi în viziunea istorică a unui filozof al istoriei ca Toynbee, de pildă, toate civilizaţiile care au contribuit la evoluţia omenirii, dînd în felul acesta, o replică severă concepţiilor europocentriste, practicate multe secole de istoriografia occidentală sub influenţa colonialismului european.

Cristian POPIŞTEANU

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1980.
[2] Titlul aparţine redacţiei *Magazin istoric*.

Roma a fost supranumită „Stăpîna Lumii", iar cei din Occident considerau că întreaga lume trăiește în umbra Romei. Faptul era, desigur, inexact și nu dovedea decît necunoașterea geografiei și istoriei. Imperiul roman a fost, în principal, un imperiu mediteranean, iar spre răsărit nu s-a întins niciodată mai departe de Mesopotamia. În perioada lui de maximă înflorire, existau state mai mari, mai puternice și cu o cultură mai avansată, ca, de exemplu, China și India. Cu toate acestea, în ochii lumii occidentale, Roma era simbolul singurului imperiu și reprezenta, ca atare, pentru cei din vechime, imperiul mondial. El se bucura de un imens prestigiu.

Ideea care-i stătea la bază era ideea hegemonismului, tendința de a conduce lumea. Chiar cînd Roma a început să decadă, această idee a apărat-o și i-a dat putere; ea a persistat chiar și după ce a fost complet separată de existența Romei, ajungînd o fantomă istorică.

Îmi vine greu să scriu despre Roma și succesorii ei. Mă tem că în mintea mea coexistă imagini disparate, adunate din cărți vechi, pe care le-am citit mai cu seamă în anii de închisoare. Într-adevăr, una dintre cărțile celebre despre istoria romană probabil că nu aș fi citit-o dacă nu aș fi stat în închisoare. Cartea este atît de mare, încît, în mod normal, prins de alte activități, este greu să găsești timpul necesar pentru a o citi în întregime. Ea se numește *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului roman* și a fost scrisă de un englez, pe nume Edward Gibbon, cu mult timp în urmă[1], pe malurile lacului Leman, în Elveția. Lectura ei este fascinantă chiar și acum. Am constatat că această carte, scrisă într-un limbaj oarecum prețios, dar curgător, este mai pasionantă decît orice roman. Am citit-o în închisoare și, timp de mai bine de o lună, Gibbon mi-a fost tovarăș apropiat, captivîndu-mă cu imaginile trecutului pe care îl evoca. Am fost eliberat pe neașteptate, înainte de a fi terminat întreaga carte. Vraja se rupsese și, mai tîrziu, mi-a fost destul de greu să găsesc timpul și starea de spirit necesare pentru a mă reîntoarce în Roma antică și la Constantinopol și a citi cele vreo sută de pagini cît îmi mai rămăsese.

Imperiul începe cu Caesar Augustus, în pragul erei creștine. Un timp scurt, împărații s-au arătat respectuoși față de Senat, dar, destul de repede, ultimele rămășițe ale republicii dispar, iar împăratul devine atotputernic, un monarh cu totul autocratic, în fapt aproape un zeu. În cursul vieții el este divinizat ca semizeu. După moarte devine zeu pe deplin.

Probabil că după războaiele civile și tulburările care au agitat în continuu perioada tîrzie a republicii, o perioadă de pace și liniște — cînd au înflorit comerțul și civilizația — a însemnat foarte mult.

Dar ce reprezenta în fond această civilizație? Era o civilizație a bogaților, iar aceștia nu semănau nici măcar cu potentații cu înclinații artistice și un spirit subtil din Grecia antică. Ei erau, mai degrabă, o adunătură oarecare, lipsită de interes, a cărei principală îndeletnicire era să se distreze. Mîncăruri și articole de lux le veneau din toată lumea, ei se înconjurau de multă măreție și mult fast. Erau multă pompă și atmosferă festivă, în vremea Imperiului roman; o succesiune de cortegii fastuoase, jocuri în circuri și gladiatori puși să se ucidă între ei. Însă în spatele acestei măreții stătea mizeria maselor. Exista o fiscalitate împovărătoare care apăsa, în special, asupra oamenilor de rînd, iar greul muncii revenea nenumăraților sclavi. Chiar și îndeletnicirile de doctor, filozof sau gînditor erau lăsate de mai-marii Romei în seama sclavilor greci! Se învăța puțin și se făceau tot atît de puține încercări de a afla fapte despre lumea ai cărei stăpîni își ziceau că sînt romanii.

A urmat împărat după împărat; unii dintre ei au fost răi, alții și mai răi. Treptat, armata a devenit atotputernică și a căpătat putința de a numi și revoca împărați. Așa s-a ajuns în situația că bunăvoința armatei era cîștigată la licitații, iar banii storși de la mase sau din teritoriile cucerite erau folosiți pentru a o corupe. Una din marile surse de venit era comerțul cu sclavi și armatele romane organizau regulat vînători de sclavi în Orient. Negustorii de sclavi însoțeau armata, pentru a-și cumpăra „marfa" la fața locului. Insula Delos, loc sacru pentru vechii greci, a devenit un mare tîrg de sclavi, unde se vindeau uneori pînă la 10 000 suflete într-o singură zi! În marele Coliseu al Romei, cîte un împărat mai popular putea să aducă și 1 200 gladiatori dintr-o dată, sclavi meniți să moară pentru a-i amuza pe împărat și pe supușii săi.

Așa arăta civilizația romană în zilele Imperiului. Și totuși prietenul nostru Gibbon scrie că: „Dacă i s-ar cere cuiva să numească o perioadă din istoria lumii cînd specia umană a fost cît se poate de fericită și prosperă, ar denumi-o, fără să ezite, pe cea care a trecut de la moartea lui Domițian pînă la înscăunarea lui Commodus", aceasta însemnînd cei 84 ani de la 96 la 180 e.n. Mă tem că Gibbon, în ciuda vastelor sale cunoștințe, a afirmat un lucru cu care majoritatea oamenilor vor fi cu siguranță în dezacord. El vorbește despre specia umană, înțelegînd prin aceasta, în special, lumea mediteraneană, căci el nu avea decît puține, sau chiar deloc, cunoștințe despre India, China sau Egiptul antic.

În românește de
Sergiu CELAC

[1] Primul volum a fost publicat la Londra în 1776. Cele trei volume ale cărții au apărut și în românește, în 1976, la Editura Minerva: antologie, traducere și prefață de Dan Hurmuzescu — *n.r.*

CRONICI OTOMANE

DESPRE ROMÂNI

MUSTAFA ALI MEHMET

Pentru mai buna cunoaştere a legăturilor tradiţionale româno-otomane, o importanţă deosebită o au izvoarele narative (cronicile)[1] şi documentele emise de Cancelaria Porţii. Ele constituie, totodată, una din sursele principale pentru studierea istoriei poporului român, atît pe plan intern, cît şi în privinţa relaţiilor internaţionale ale ţărilor române în perioada evului mediu.

Istoriografia otomană s-a născut aproape odată cu imperiul însuşi, ale cărui baze au fost puse pe la începutul sec. XIV. Ea a urmat, în dezvoltarea sa, evoluţia Porţii. La începuturile afirmării sale, în sec. XIV-XV, istoriografia otomană a cunoscut o perioadă a aşa-zişilor analişti, autori ale căror scrieri îşi aveau izvoarele în tradiţia poeţilor şi a rapsozilor de la curţile turcilor selgiucizi din Anatolia[2], care prosläveau faptele strămoşilor şi eroilor, între care cel mai vestit a fost Oguz-han, a cărui viaţă este descrisă în epopeea Oguzname[3]. Tot în aceeaşi epocă s-a inaugurat colecţia de scrieri numite Istoriile dinastiei otomane, în care erau consemnate principalele fapte şi evenimente ale curţii otomane, relaţiile sale cu popoarele vecine, între care şi ţările române. În sec. XVI s-au impus scrierile unor cronicari ce, adesea, reluau descrierea evenimentelor de la începuturile fondării statului otoman, prezentîndu-le şi interpretîndu-le pe un plan superior, mai documentat decît predecesorii lor. Cronicarii din sec. XVII se remarcă prin spirit de observaţie şi o mare capacitate de sinteză în relatarea faptelor istorice. La începutul sec. XVIII, odată cu Mustafa Naima[4], activitatea de consemnare a evenimentelor Porţii s-a instituţionalizat, prin înfiinţarea unui post de „cronicar oficial" al imperiului, care se bucura de acces şi la documentele secrete ale Curţii. Acest fapt a conferit istoriografiei otomane noi dimensiuni şi posibilităţi de afirmare.

În ansamblul lor, cronicile otomane oferă un tablou variat de stiluri şi personalităţi ale autorilor. Unii dintre aceştia s-au limitat doar la descrierea faptelor otomanilor, alţii au redactat adevărate istorii universale.

---

[1] De-a lungul anilor. *Magazin istoric* a publicat o bogată suită de articole privind izvoarele narative otomane referitoare la români: nr. 7/1967, 10/1972, 9/1973, 4/1976, 4/1977, 3/1978, 4/1979, 4/1980.

[2-4] *Magazin istoric*, nr. 3/1980; 7/1982; 4/1980.

Cărturarul român și vizirul

Cronicile otomane cuprind și numeroase relatări referitoare la popoarele și teritoriile care au făcut, odinioară, parte din sfera dominației Porții. Între acestea se aflau și țările române, care se bucurau — cum se știe — de un statut special, stipulat prin Capitulațiile încheiate între voievozii români și Poartă[1].

Izvoarele narative abundă în știri referitoare la trecutul poporului român. Ele au fost consultate de istoricii români, dar în traduceri în limbile europene, cum au procedat Nicolae Bălcescu, Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu și alții, pentru cronicile lui Neșri, Naima, Kiatip Celebi, Rustem Paşa sau pentru însemnările de călătorie ale lui Evlia Celebi. Nicolae Iorga scria, în 1928, în studiul său *Cronicile turcești ca izvor pentru istoria românilor:* „Trebuie să avem și noi, stînd la un loc, tot ce ne privește în cronicile osmanilor. Dar pentru aceasta — adăuga el cu regret — ne trebuie orientaliști". Acest deziderat s-a realizat în ultimele două decenii, cînd s-au inițiat o serie de acțiuni și măsuri privind atît pregătirea specialiștilor, cît și publicarea de documente otomane referitoare la români. Sub egida Academiei de științe sociale și politice a R.S.R., a fost inițiată colecția *Izvoare orientale privind istoria României*, formată din două serii; cronici (au apărut trei volume) și documente (au apărut două volume).

Cercetînd corpusul cronicilor otomane, constatăm că știrile, informațiile, datele și mențiunile referitoare la români apar în scrieri de pe la sfîrșitul sec. XIV și pînă la începutul sec. XIX. În acest cadru, figurile și personalitățile reprezentative ale poporului român, ca Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul sînt înfățișate în întreaga lor măreție, chiar dacă relatările poartă amprenta poziției adverse a autorului lor. Astfel, în unele cronici, Mircea cel Bătrîn este apreciat ca un „bei creștin foarte viteaz" și „vestit". Iancu de Hunedoara apare ca un iscusit diplomat și ca un bun cunoscător al tacticii de luptă a turcilor.

Relatînd despre înfruntarea otomanilor cu oștile conduse de Iancu de Hunedoara în bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444), Mehmed Neșri consemnează succesele militare obținute de voievodul român: „Iancu a mers împotriva oștii din Anatolia. Beilerbeiul de Anatolia a murit ca un martir. Au căzut, de asemenea, și mulți sangeacbei. Oastea din Rumelia, retrăgîndu-se, a ieșit într-un loc deschis".

Cu admirație vorbește cronicarul Suzi Celebi despre „vitejii și bravii [oșteni ai] Țării Românești", „ținut și vilaet înfloritor", condus de un ban care „avea oști nenumărate în corturi/Și comori pregătite cu multă trudă". Și mai avea acest ban, notează cronicarul, o fată „care stătea ascunsă ca Mesia între perle". Despre Vlad Țepeș, Kemal-paşa-zade (Ibn Kemal) notează că „era vestit printre cei de o seamă cu el și în privința meșteșugului de a conduce oști" și „el făcea ca pînă și o sută de dușmani să-și întoarcă fețele". Același Kemal-paşa-zade, descriind campania beilerbeiului de Rumelia, Suleiman-paşa, împotriva lui Ștefan cel Mare, dă o serie de detalii în legătură cu bătălia de la Vaslui[2] din ianuarie 1475. El amintește faptul că voievodul de atunci al Țării Românești, Radu cel Frumos, fiind nevoit să participe cu oastea sa la această campanie, a refuzat să lupte alături de turci împotriva moldovenilor, contribuind astfel la înfrîngerea otomanilor. Lui Ștefan cel Mare i-a consacrat versuri admirative și cronicarul Aşikpaşazade: „Chiar și cu Mehmed sultanul — scrie cronicarul — el s-a înfruntat /Oastea i s-a sfărîmat, dar bine s-a luptat.../ Acesta este necredinciosul care multe oști a împrăștiat".

Un loc important acordă cronicile otomane luptei de eliberare a poporului român sub conducerea lui Mihai Viteazul la sfîrșitul sec. XVI. Sînt relevate acțiunile întreprinse de voievodul român pentru consolidarea neatîrnării Țării Românești. Inițiativele și acțiunile diplomatice ale lui Mihai creau derută printre oamenii politici sau cărturarii Porții. De pildă, cronicile relatează pe larg disputa ivită între un vestit istoriograf, Sa'adeddin Hodja Efendi, dascălul sultanului, și şeihul-islamul [șeful clerului musulman] de atunci Bostanzade Mehmed efendi, primul cerînd aplanarea conflictului cu Mihai, celălalt insistînd pentru respingerea oricărei oferte de pace.

Importante știri conțin cronicile otomane și pentru istoria românilor din sec. XVII-XVIII, îndeosebi perioada domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Mustafa Naima, vorbind despre Radu Mihnea îl numește „unul dintre beizadelele [prinții] vestite ale demnitarilor Moldovei", iar despre Miron Barnovschi, notează că „făcuse bravuri". Despre Vasile Lupu, Hasan Vegihi scrie: „Voievodul Lupu era stăpîn în țara Moldovei de mai mult de 20 ani, fără să fi fost înlocuit, pentru că era puternic, atît în ceea ce privește armata, cît și în bani, în așa măsură că dacă ar fi urmat mazilirea sa, cu siguranță că ar fi dat naștere la răscoală și la mari tulburări în acele părți".

Multe relatări din această epocă se referă la războaiele Porții cu puterile vecine, în special Rusia și Austria. Cronicarii descriu cu detalii transformarea Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei în adevărate teatre de război, insistînd asupra situației dezastruoase a țărilor române, ca obiect de dispută între cele trei mari imperii.

Se poate vedea cu ușurință din informațiile cuprinse în cronicile otomane că momentele de încordare și confruntări dintre țările române și Poartă își aveau originea în aspirațiile lor total diferite. Astfel, Poarta Otomană se străduia să realizeze și să mențină, pe cît posibil, un imperiu universal, în numele căruia era în stare de cele mai riscante acțiuni politice sau militare. Românii, la rîndul lor, deși despărțiți în forma-

[1-2] *Magazin istoric*, nr.3/1975; 1/1975, 7/1979.

țiuni politice diferite, au luptat cu sacrificii imense, pentru a-și păstra ființa lor de neam, pentru a-și menține limba, tradițiile și obiceiurile. Cronicarul Miron Costin a exprimat deosebit de sugestiv aceste tendințe și aspirații fundamental opuse, care au determinat adeseori ca cele două popoare să se afle față în față pe cîmpurile de luptă. Cînd Miron Costin s-a aflat în solie la marele vizir Köprüliizade Ahmed pașa, îndată după cucerirea Cameni-

O serie de cronicari otomani (Orudj, Nești, Așikpașazade, Sa'adeddin) realtează cu mîndrie ajutorul acordat de Mircea cel Bătrîn fiului lui Baiazid Ildirîm, numit Musa Celebi, cînd acesta trecuse, pe mare, prin 1409, în Rumelia [Turcia europeană] pentru înlăturarea fratelui său, Suleiman Celebi. Scrie Sa'adeddin: „Cu ajutorul vîntului, el [Musa Celebi] a ajuns în scurt timp în Țara Românească. Domnul Țării Românești, care se numea Mircea

Țării Românești: „Șeihul — se spune aici — a rămas pe țărm cuprins de jale / Necredincioșii, venind, l-au găsit pe șeih; / Ei au aflat, mișcați și cu uimire, despre marea sa faimă; / L-au primit cu dragoste și cu prietenie / Și l-au dus pe șeih cu mare alai în oraș".

Însuși Bedreddin, prins și judecat, a declarat în fața padișahului Mehmed Celebi: „Am nimerit la hotarul Moldovei și în ținuturile Țării Românești, /Zărind, ei [românii] au venit / Și, ajungînd, s-au așezat lîngă schelă/ Și m-au primit la țărm cu bucurie / Iar apoi, luîndu-mă, m-au dus înainte;/ Domnul lor m-a primit timp de cîteva zile".

Istanbulul în sec. XVII; gravură de Jacob Koppmeyer, dintr-o lucrare aflată în colecțiile Bibliotecii centrale universitare din București

ți de către turci în 1672, demnitarul otoman a vrut să afle părerea cărturarului român asupra acestei cuceriri a Porții, iar acesta i-a răspuns: „Sîntem noi moldovenii bucuroși să se lățească [împărăția otomană] în toate părțile cît de mult, dar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească".

Sultanul își întrerupe petrecerea

Trebuie subliniat, totodată, și faptul că, în afara momentelor de confruntări directe, relațiile dintre țările române și Poarta Otomană au rămas, după cum remarca Nicolae Iorga, „în mod constant amicale". Cronicile otomane consemnează multe momente de acest fel, fie în relațiile de la stat la stat, fie în cele particulare, individuale.

ghiaurul, întîmpinîndu-l pe Musa și-a atins scopul, făcîndu-i înalte ceremonii de primire... El l-a trimis [pe Musa] după dorința emirilor islamici din Rumelia în acele părți, dîndu-i în ajutor oști multe". Sprijinul domnitorului român contribuise la lichidarea unor pretendenți la tronul otoman, deschizînd calea spre unificarea politică a statului otoman după înfrîngerea de la Ankara (1402) în fața oștilor lui Timurlenk. Patru ani mai tîrziu, a găsit adăpost, tot în Țara Românească, un adept al lui Musa Celebi, Azeb bei. De aceeași ospitalitate s-a bucurat și vestitul cărturar Șeih-Bedreddin Mahmud, fiul cadiului de Simavna, în drumul său spre Deliormanul din sudul Dobrogei, unde plănuise să organizeze o răscoală. Într-o scriere dedicată lui Bedreddin întîlnim și versuri în care este consemnată ospitalitatea cu care a fost primit la hotarele

Cronicari de seamă otomani (Sa'adeddin, Solakzade) relatează despre participarea unor unități turcești de la Dunăre, sub comanda unei vestite căpetenii, Malkoçoglu Bali Bei, alături de Ștefan cel Mare, la bătălia de la Codrii Cosminului (1497) împotriva regelui Ioan Albert al Poloniei.

Și voievozii țării românești a Transilvaniei se bucurau de multă considerație și respect la Poarta Otomană. Astfel, referindu-se la întîlnirea dintre principele Transilvaniei, Ioan Sigismund, și sultanul Soliman Magnificul, în apropiere de Belgrad, cronicarul

(Continuare în p. 54)

PSEUDOISTORIE

„AUTORUL" ORARULUI DE VARĂ

JEAN RABAUT

Imediat după primul război mondial, a existat în Franţa un ministru al instrucţiunii publice care nu avea nici măcar bacalaureatul[1]. De imaginat ce caz a putut face din asta *Le Canard enchaîné*[2]... Dar statuia acestui ministru, André Honnorat (1868-1950), se află de mult în Centrul universitar al Parisului. Dealtfel, el este cel care l-a fondat, după cum tot el a iniţiat Alianţa naţională pentru creşterea populaţiei, Biblioteca-muzeu despre primul război mondial, Comitetul naţional pentru combaterea tuberculozei şi multe, multe alte instituţii şi organisme. Cînd a murit, Honnorat era „Doctor honoris causa" al universităţilor din Edinburgh şi Teheran. De fel din Barcelonnette — locuitorii acestei localităţi sînt cunoscuţi ca oameni practici şi întreprinzători[3] —, mai întîi senator apoi deputat de Basses-Alpes, republican moderat, dar tenace, André Honnorat a refuzat să colaboreze cu Pétain, în 1940.

Numele lui Honnorat rămîne legat şi de instituirea orarului de vară în Franţa. Se întîmpla în 1916, în plin război! Trebuiau economisite resursele naţionale, mai ales cărbunele. Nu era prima încercare de a modifica orarul, dar cele la care se recursese pînă atunci nu aveau nimic de-a face cu ceea ce intenţiona Honnorat. În Franţa nu exista cu adevărat o oră unică: în Bretagne, situată în vestul ţării, soarele răsare cu 49 minute mai tîrziu decît în Alsacia, aflată în est.

În 1816, ora medie[4] a fost etalonată cu ora reală. A trebuit să se aştepte pînă în 1894, pentru ca ora medie a Parisului să devină „ora legală în Franţa", care a fost şi ultima ţară din Europa care a instituit o oră naţională. Dar existau tot atîtea „ore" cîte naţiuni.

S-a ajuns deci a se institui fusuri orare, stabilite după

[1] Reproducem acest articol din revista franceză *L'histoire* nr. 59 (septembrie 1983).

[2] Revista săptămînală satirică, fondată la Paris, în 1915, de Maurice Maréchal, apărînd pînă la ocuparea Franţei, în 1940, apoi, din nou, din septembrie 1944. Creată iniţial pentru a lupta împotriva propagandei oficiale a guvernului, orientarea revistei *Le Canard enchaîné* a rămas consecvent de stînga, dar independentă de orice partid.

[3] Barcelonnette, capitală de arondisment în departamentul Basses-Alpes, a fost unul dintre centrele tradiţionale ale emigraţiei franceze în Mexic, în secolul trecut.

[4] Ora solară medie sau, pe scurt, ora medie este definită de mişcarea unui astru fictiv (numit „soare mediu"), care ar descrie ecuatorul cu o mişcare uniformă.

Paris, 30 octombrie 1942. „Corectarea ceasurilor publice"

meridianul de la Greenwich[1], fusuri orare față de care Franța s-a arătat un timp refractară, dar pe care, în cele din urmă, în 1911[2], le-a adoptat.

Pentru prima oară au preconizat și au adoptat un orar de vară Anglia și Germania. Unele întreprinderi germane îl instituiseră doar pentru personalul lor. Evident că era mult mai ușor să decretezi că ora 6 dimineața devine 7, că ora 12 devine 13 etc. decît să obligi populația urbană să mănînce masa de prînz la ora 11.30, în loc de 12.30, sau să ia masa de seară la 18, în loc de 19. Această operațiune, care astăzi ni se pare cît se poate de normală, a stîrnit atunci o adevărată furtună în Parlament și în întreaga Franță. Charles Lenormand, un membru al Institutului Franței, a scris că soarele constituie „marele orologiu al Universului", adăugînd: „Orele douăsprezece, cea de la prînz și cea de la miezul nopții, n-ar putea niciodată, fără anumite inconveniente, să-și piardă sensul lor clasic și să înceteze de a reprezenta mijlocul zilei și, respectiv, al nopții". Ce s-ar întîmpla, a continuat el, dacă ceasurile din habitaclele vapoarelor [spații destinate echipajului, călătorilor, bunurilor etc.] ar arăta ora porturilor[3]? Și dacă aceste ceasuri ar arăta ora comercială, în timp ce acei care fac de cărț s-ar orienta după ora de la Greenwich? Fără doar și poate, s-ar ivi un imens risc de confuzii și accidente. Aceeași situație ar fi valabilă pentru calea ferată, în momentul trecerii de la ora de vară la ora de iarnă, și viceversa. „A avut cineva ideea de a coborî cifra zero pe termometru, în timp de iarnă, pentru a le da senzația celor care îl consultă că e mai cald și a determina, în felul acesta, economii de combustibil?"

În Senat, Honnorat a fost acuzat că dorește „să vicieze mecanismele naturii". Un senator a protestat chiar cu violență: „Domnul Honnorat vrea să ne îmbătrînească. Cu toate acestea, toți oamenii doresc să întinerească... Votînd această lege, ne veți acoperi de ridicol". „De ridicol, dar și de rușine, căci — spunea amiralul Bienaimé — ora la care un soldat cade pentru patrie este sacră, nu avem dreptul de a o schimba!"

Locuitorii de la sate au fost și mai vehemenți: Honnorat a primit scrisori de insulte și de amenințare cu moartea. În plus, tuturor li se părea de neconceput ca, în plin război, să dorești să-ți reglezi ceasurile după orologiile din Berlin. Honnorat le-a răspuns calm agricultorilor, citînd numărul mare de vagoane de cărbuni economisite, precum și infinit mai redusele cheltuieli în numeroasele gospodării individuale existente.

Succesul lui Honnorat a fost precar: la început, hotărîrea a fost adoptată doar pe durata ostilităților. Dezbaterile din Parlament s-au reluat în 1921. Un deputat din mediul rural a protestat: „Reduceți iluminatul exagerat al Parisului și lăsați-i pe țărani în pace!"

În 1940, trupele de ocupație și-au impus meridianul lor. Conjugat cu orarul de vară, orarul german era cu două ore în avans față de soare. La 30 octombrie 1942, la Paris s-au „corectat" ceasurile publice, pentru a le potrivi cu orarul de iarnă.

Victoria aliaților nu a schimbat cu nimic situația, dar la orașe s-a putut trece la o distribuire normală a luminii electrice matinale. În ceea ce privește populația rurală, încetul cu încetul ea s-a obișnuit cu ora de vară; a început prin a ține seama că, în perioada cositului, era preferabil să se orienteze după soare, și nu după ceas[4].

În românește de
Dorina TULPAN

---

[1] Localitate în Marea Britanie, pe unde trece meridianul de origine sau primul meridian (stabilit de conferința internațională de astronomie din 1884).

[2] Pămîntul a fost împărțit convențional în 24 fusuri orare (cu o deschidere de 15 grade), fiecare țară, în funcție de poziția sa geografică, fiind legată de unul sau mai multe fusuri orare.

[3] Începînd din 22 martie 1917, în Franța s-a stabilit ca pe toate navele marinei franceze aflate pe mare, timpul să se regleze după sistemul fusurilor orare. Aceeași măsură a fost adoptată și de diverse alte state.

[4] După al doilea război mondial, Franța a hotărît ca „orarul de vară să dureze tot anul", ceea ce a legat-o permanent de fusul orar al Europei Centrale.

IMPORTANT! În nr. 5/1984 al revistei, concursul **Magazin istoric,** ediția 1984, dedicat epocalei victorii a poporului român de la 23 August 1944, luptei sale antifasciste și antihitleriste, înfăptuirii revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, măreților realizări ale prezentului socialist al patriei.

Deci, nu uitați! Asigurați-vă din timp abonamentul la **Magazin istoric** pentru a nu pierde nr. 5/1984 în care vom publica **regulamentul, bibliografia, lista importantelor premii** cu care este prevăzut, precum și **prima serie de întrebări** a concursului **Magazin istoric,** ediția 1984.

ÎNSEMNĂRI DE LA SFÎRŞIT DE VEAC (II)

GHEORGHE D. PALADE

Să urmărim, în continuare, prin intermediul altor fragmente din jurnalul inedit al lui Gh.D. Palade, fruntaş al Partidului Naţional-Liberal, reconstituirea unor momente ale vieţii politice româneşti din ultimul deceniu al secolului XIX. Nu înainte însă de a reaminti cititorilor că în 1888, după o guvernare de 12 ani, Partidul Naţional-Liberal a fost înlocuit de Partidul Conservator. Intraţi în opoziţie, liberalii au căutat, în primul rînd, să refacă unitatea partidului, scindat în 1885-1886 în două mari fracţiuni, una urmîndu-i pe I.C. Brătianu, cealaltă pe fratele acestuia, Dimitrie — al cărui prieten şi colaborator fusese şi Gh. D. Palade. În 1891, cele două grupări au fuzionat şi liberalii au trecut la acţiunea concertată de preluare a puterii.

În 1892, Dimitrie Brătianu s-a stins din viaţă şi în locul său a fost ales ca şef al P.N.L. Dimitrie A. Sturdza, alegere care a stîrnit unele nemulţumiri în sînul fruntaşilor partidului.

În aceşti ani, în care P.N.L. s-a aflat în opoziţie, una dintre principalele sale direcţii de acţiune a constituit-o abordarea problemei naţionale a românilor din Transilvania. Fruntaşi ai P.N.L. (V.A. Urechiă, P.S. Aurelian, B.Şt. Delavrancea etc.) au activat în cadrul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor (înfiinţată în 1891), unde au desfăşurat o susţinută activitate de solidaritate cu lupta fraţilor de peste munţi, în sprijinul revendicărilor lor naţionale şi sociale. În acest context, D.A. Sturdza — după cum observa Traian P. Lungu, în Viaţa politică în România la sfîrşitul secolului al XIX-lea (1888-1899), Bucureşti, 1967 — „şi-a asumat rolul de sprijinitor al năzuinţelor de eliberare naţională şi socială a românilor de peste Carpaţi, folosind popularitatea astfel dobîndită pentru a ajunge iarăşi la putere".

În 1895, P.N.L. a fost chemat la guvernare, la 4 octombrie, formîndu-se cabinetul de sub preşedinţia lui D.A. Sturdza, Gh.D. Palade a intrat în guvern, fiind însărcinat cu treburile Ministerului domeniilor. Tot în 1895, Gh.D. Palade a înfiinţat oficiosul liberal Gazeta poporului, **în paginile căruia erau combătute, cu virulenţă şi, adeseori cu umor şi ironie (prin pana lui Ion Luca Caragiale) acţiunile guvernului conservator.**

În însemnările sale din această perioadă — aflate la Cabinetul de manuscrise al Academiei R.S.R. — Gh.D. Palade consemnează noi fapte şi întîmplări din viaţa politică românească a anilor nouăzeci ai secolului trecut. În transcrierea paginilor care urmează am folosit — ca şi la cele din numărul trecut al revistei — ortografia actuală. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile din text. Titlul, explicaţiile din parantezele drepte, precum şi notele de subsol aparţin redacţiei.

Înainte de a-i da cuvîntul lui Gh.D. Palade, să mai amintim că între 1889 şi 1895 au guvernat cabinetele conservatoare conduse de Th. Rosetti, L. Catargiu, generalul G. Manu, generalul I.Em. Florescu şi iarăşi L. Catargiu. Acum, în 1892, prim-ministru este Lascăr Catargiu, numit la 27 noiembrie 1891.

1892

10-20 mai. La Sibiu, românii au serbat 80 de ani ai lui [George] Bariţ[1]. Am vorbit cu Poni[2] şi Urechiă, care fusese în delegaţia Academiei. Impresiunea produsă a fost adîncă. Spontaneitatea cu care românii din toat unghiurile alergau să salute bătrînul stejar al românismului a emoţionat şi pe cei mai reci. La Viena, delegaţia românilor s-a dus să prezinte memoriul[3] lor împăratului Franz Iosif. Două serbări s-au dat la Prater în onoarea lor. Pînă acum n-au fost primiţi de împărat. Ungurii spumegă.

Dumitru Brătianu e grav bolnav. Schakman [medicul lui Brătianu] părea că i-a dat de leac, totuşi el se simte slăbit de tot.

1-30 iunie. Plec la Iaşi spre a organiza procesiunea la mormîntul lui Kogălniceanu, cu ocazia aniversării morţii. Mă duc la mitropolitul

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1981, 2/1982.

[2] Petru Poni (1841-1925), chimist şi mineralog român, membru al Academiei române, autorul primelor manuale de fizică şi chimie în limba română; *Magazin istoric*, nr. 8-10/1981.

[3] Se referă la *Memorandumul* pe care o delegaţie a românilor transilvăneni urma să-l prezinte împăratului austro-ungar, în care erau formulate revendicările naţionale şi sociale ale populaţiei româneşti; *Magazin istoric*, nr. 7-8/1978.

Moldovei, care primește a oficia în ziua aniversării (20 iunie). În Iași liberalii sînt foarte slabi, și lipsă de conducători și lipsă de masă electorală. Trebuie mari sforțări ca să înjghebăm aici o opoziție puternică.

Întors în București, aflu că Dumitru Brătianu e bolnav. Mă hotărîsem să mă duc seara să-l văd, cînd, fiind la masă, văd pe feciorul de la Brătianu venind la [restaurantul] Colloro și spunîndu-mi că sînt chemat la Brătianu, fiind rău bolnav. Plec imediat, urc treptele și găsesc pe Dan [Brătianu] plîngînd. Intru în antreu unde era patul lui Dumitru și-l găsesc în agonie. Doctorul Schakman lîngă el îi număra pulsațiile. Ochiul drept fix privea în sus, cel stîng era legat cu o bandă de pînză. Doctorul îmi spune că a expirat. Era orele 8 și 15 minute seara. 8 iunie. Nu m-am putut opri de a-l plînge.

Convoc la club imediat Comitetul partidului. Stătescu[1] și Sturdza anunță țării întregi tristul eveniment. Iau măsuri de îmbălsămare, fiindcă înmormîntarea trebuia amînată pînă la sosirea lui Dinu și Stroe [fiii lui D. Brătianu] din Paris.

Seara îl ducem la Sfîntu George [Gheorghe], unde expunem corpul. În tot cursul săptămînii, cetățenii Capitalei au defilat înaintea cosciugului.

Guvernul a pus 10 000 lei la dispoziția familiei și a hotărît să participe la înmormîntare.

14 iunie. Înmormîntarea lui Dumitru Brătianu. Eram zdrobit de fatigu [obosit]. Toată săptămîna nu mai avusesem somn nici liniște. Hotărăsc să mă duc la baie și de acolo la manifestație [a Ligii culturale]. Așa și fac. Cînd ies de la baie și ajung pe bulevard, manifestația tocmai venea. Măreț spectacol. Ca un fluviu imens era lumea în valuri nesfîrșite, care trecea de 12 mii de oameni.

1894

Februarie-martie. Revoltele țărănești. Birul de 4 lei pentru popi[2] și Legea maximului[3] au produs o mare mișcare între săteni. Guvernul prin ordin de la centru dăduse instrucție prefecților ca să comunice prin subprefecturi noile taxe ce consiliile comunale trebuiau să impună sătenilor. Unele consilii comunale s-au opus și, cu sila, ținînd arestați pe consilieri la subprefectură, [aceștia] au fost siliți să iscălească. Sătenii aflase de aceste dări care se pun fără știrea lor și încep să se agite. În Fălciu se începe mișcarea. În Dolj, sătenii se revoltă contra legei popăritului cum numesc ei taxa de 4 lei și vin cu miile la Craiova să ceară suprimarea.

La Academie s-a făcut instalarea lui Kalinderu[4] și Olănescu[5]. Unul a vorbit de Melchisedec[6], altul de Alecsandri.

Meetingul din Oxford[7] organizat de Dimitrie I. Ghica[8] în favoarea cauzei românilor din Transilvania a fost unul din cele mai înțelepte demersuri ce s-a putut face în mișcarea națională.

Aprilie. Cadrilul. În seara de Paști hotărăsc să încep a învăța cadrilul. Eu am promis Cleopatrei[9] să joc cadril la nunta ei și am rugat-o să nu se mărite pînă nu voi învăța cadrilul. A așteptat biata fată destul. Trebuie să încep și eu a învăța vestitul cadril.

Improvizăm un careu. Eu cu Lenuța facem pe cavalerii. Cleopatra cîntă la pian. Leonica[10], Firica[11], Zoe[12] fac pe doamnele. Ce e drept, eu luasem lecțiuni acum vreo trei-

„Acum, d-le Palade, nu mai ești particuler..." (autorul devenise titularul Ministerului de domenii și agricultură — clădirea de pe Bulevardul Academiei, azi Bulevardul Republicii)

sprezece ani, pe cînd eram procuror în București, dar uitasem totul. Am început deci învățarea cadrilului prin a pune să joace figură cu figură înaintea mea ca să văd cum o face, în acest timp notam pe o hîrtie cu A, B, C, D mișcările cavalerilor și după ce-mi fixam bine mișcările, apoi executam figurile. Execuția primei figuri a stîrnit o furtună de veselie. Costică[13] se tăvălea, dădea și din mîini și din picioare. Leonica își pusese

---

[1] Eugen Stătescu (1838-1906), avocat, ministru de mai multe ori; președinte al Senatului.

[2] La 29 mai 1893, guvernul conservator al lui L. Catargiu a adoptat *Legea clerului mirean și a seminariilor*, prin care cheltuielile privind întreținerea bisericilor cădeau în sarcina comunelor, în care scop se instituia o taxă de 4 lei anual „asupra tuturor contribuabililor de rit ortodox din comunele rurale" (art. 41).

[3] La 4 iulie 1893, a fost votată *Legea asupra maximului taxelor și contribuțiilor comunale* (legea maximului), prin care se înăsprea regimul fiscal; a intrat în vigoare la 11 ianuarie 1894 în comunele urbane și la 1 aprilie în comunele rurale.

[4] Ioan Kalinderu (1840-1913), jurist român, membru al Academiei române; în 1884 i s-a încredințat organizarea domeniilor regale.

[5] Dimitrie Olănescu (1849-1909) diplomat și scriitor român, membru al Academiei române.

[6] Melchisedec, Mihai Ștefănescu (1823-1892), episcop, luptător pentru Unirea din 1859, istoric, membru al Academiei române.

[7] Miting de solidaritate cu memorandiștii, organizat în străvechiul orășel universitar englez sub președinția filologului W.R. Morphii, la 5 martie 1894.

[8] Dimitrie I. Ghica (1848-1914), diplomat român, fiul lui Ion Ghica.

[9-13] Membri ai familiei Gh. Palade.

mînile în cap. Fetele țipau... și eu, jucam. Astfel, repetînd fiecare figură, am ajuns să le învăț pe toate spre marea mirare a spectatorilor și mai ales a pianistei.

Mai. Hotărîm a ne aduna la Pherekyde, Comitetul executiv și înainte de a merge acolo avem la Sturdza o întîlnire.

Stătescu a sosit și el de la Paris. Am avut și la el vreo două adunări. În una din ele, Sturdza ne-a citit o lucrare ce face asupra lui 2 mai 1864, spre a servi ca prefață la o carte ce fiul[1] lui Kogălniceanu o scoate asupra acestei date. S-a găsit că prea se aproba loviturile de stat fără nici o rezervă și a trebuit ca Sturdza să mai modifice ceva din lucrare.

Ploieștii biruiesc [în alegerile din 24 aprilie]. Delavrancea iese cu 638 voturi contra 592 ale guvernului. Ploieștenii și conducătorii lui s-au ridicat bărbățește și au repurtat o victorie ce a înveselit întregul partid liberal. Pe Barbu l-am felicitat la Sturdza, unde mă dusesem cu nevasta să ascultăm o lectură a lui Olănescu. El a citit o poezie (satiră).

Brăneanu și un inginer ce practică anonimismul [anonimatul] a făcut oarecare pași înainte în descoperirea direcției balonului. Haret[2] a făcut o conferință la Universitate, arătînd însemnătatea descoperirilor. Se zice însă că [P.P.] Carp [ministru de domenii] i-ar fi refuzat de a acorda fonduri pentru experiențe zicînd: lumea mă face nebun, acum chiar cînd va auzi că mă ocup de balon mă leagă.

Memoriile regelui. De cîtva timp apăruse într-o revistă germană și în urmă s-a publicat în broșură cu titlul de *Memoriile regelui Carol al României* o serie de note zilnice ținute și care după forma și conținutul lor nu par străine regelui.

Iulie. Sinaia. Din cînd în cînd fac plimbări cu trăsura spre Bușteni. Aducerea trăsurii la Sinaia a fost o idee nimerită. Aici citesc *La guerre et la paix* de Tolstoi, *Réviseur* de Gogol, *Pères et enfants* de Turgheniev.

[1] Vasile M. Kogălniceanu (1863-1942), fiul lui Mihail Kogălniceanu a publicat în 1894 lucrarea *Acte relative la 2 mai 1864*; *Magazin istoric*, nr. 7/1977, 4/1981.

[2] Spiru Haret (1851-1912), matematician, sociolog, pedagog și om politic român, membru al Academiei române.

1895

Ianuarie. Ziarul popular. Întors de la Buzău în prima vinere a anului nou, am adunat la mine pe membrii obișnuiți ai adunărilor, pentru a face vărsarea [fondurilor strînse în vederea înființării unui ziar]. Suma vărsată s-a ridicat la 7 000 lei. S-a discutat atunci dacă ziarul trebuie să apară imediat și cu această sumă sau dacă trebuie să temporizăm. A prevalat ideea amînării încă pe o săptămînă a subscrierilor ca în timpul acesta să se poată mări suma, deoarece convenisem să începem cu 20 000 lei. Totuși ca un pas să fie făcut înainte, am ales un comitet al ziarului compus [între alții] din Djuvara[3], Porumbaru[4] și eu.

Februarie și martie. Am văzut și eu ce înseamnă ziar. Credeam, cînd l-am fondat, să mă ocup cel mult două ore pe zi. De fapt însă nu știu dacă în aceste două luni am avut două ore libere pe zi.

Ziarele guvernului și mai ales *Lupta* ne-au primit la început cu oarecare dezinvoltură.

[3] Alexandru Djuvara (1858-1913), avocat și om politic, a întemeiat ziarul *L'Étoile roumaine* (1885).

[4] Emanoil Porumbaru (1845-1921), avocat și om politic, deputat și senator, ministru de mai multe ori; în 1916, ca ministru de externe, a trimis declarația de război Austro-Ungariei.

„*Delavrancea iese cu 638 voturi...*"

Lumea nouă, prin Diamandi[5], a intrat în vorbă cu mine asupra unui armistițiu. Nota articolelor. La început toți se năpusteau asupra regelui, întratît că uitase de tot pe Catargiu. A trebuit să le amintesc

„*Haret a făcut o conferință la Universitate...*"

că noi trebuie să ne mai ocupăm și de alte chestiuni care interesează țara, căci altfel devenim monotoni.

3 mai. Pentru aniversarea a 4-a a morții lui Ion Brătianu, am scos un număr cu portretul lui și diferite episoade din viața lui. M-am dus la Ionel [I.I.C. Brătianu] ca să-mi dea el ceva din perioada adolescenței pentru a putea înțelege mai mult masa cetățenilor. Deși în pripă, am putut culege din memoriile dictate de Ion Brătianu lui Ionel cîteva bucăți destul de interesante. Am luat dispoziție ca numărul aniversar să fie trimis și la Florica spre a fi vîndut la cetățenii ce vor fi acolo adunați. Articolul de fond l-a făcut cu chiu cu vai [Al.] Beldiman. A trebuit să trimit la el de două ori cu trăsura, a trebuit să aștept la redacție pînă în amurgul serii ca să văd sosind mult aștreptatul articol.

La 21 și 22 [mai] au fost serbări la Episcopie în folosul Ligii [pentru unitatea culturală a tuturor românilor]. Corul reuniunii femeilor din Sibiu, condus de Dima[6], a lăsat o adîncă impresie în toți cei ce l-au auzit. A fost o minunată

[5] George Diamandi (1867-1917), om politic și scriitor; socialist la începutul activității sale, a trecut apoi la liberali; deputat și director al Teatrului Național din București.

[6] Gheorghe Dima (1847-1925), compozitor și dirijor român, a înființat o reuniune corală cu diferite secții în orașele transilvănene.

idee de a aduce în Bucureşti acest cor. O dare de seamă apărută în *Tribuna* asupra călătoriei corului sibian la Bucureşti m-a mişcat pînă la lacrimi: „Pămîntul liber" a fost strigătul sibienilor cînd au văzut santinela română. Eu sînt fericit că văd contactul între noi cu românii subjugaţi afirmîndu-se din ce în ce mai mult. Aceasta prepară *ziua mare* a României viitoare, întreagă şi nedespărţită.

Iunie. Starea partidului. În ajunul luptei decisive nici o mişcare nu se vede în partid. Sturdza a plecat. Fleva circulă între Pesta şi Viena. Stolojan[1] se ocupă de latifundii. Delavrancea a plecat la Paris, fiind bolnav.

Iulie. La Buşteni. Aici m-am hotărît să rămîn pînă la 1 august. Lume multă, dar necunoscută. Al. Culoglu[2] îmi aduce la Buşteni nişte relaţii foarte interesante despre un consiliu de miniştri (Catargiu, Lahovari şi Take Ionescu)[3] care s-a ţinut într-o cameră vecină

Emanoil Porumbaru, membru în comitetul de direcţie al Gazetei poporului

de a lui la otelul Josef [în Sinaia]. Pe la 11 ore, noaptea, această treime intră în cameră şi nebănuind că cineva se află alături încep să discute asupra situaţiunei. La început vorbesc de prefectul de Slatina, unde guvernul a fost înfrînt şi Lahovari propune pe Colibăşianu. Catargiu cam mormăie, zicînd că nu ştie de e tocmai sigur, fiindcă l-a

[1] Anastase Stolojan (1836-1901), om politic, primar al Craiovei, ministru în mai multe cabinete liberale.

[2] Alexandru Culoglu, om politic liberal, prieten cu Gh. D. Palade.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1973.

„Al. Culoglu îmi aduce nişte relaţii foarte interesante..."

mai ales odată senator şi a votat contra lui. Totuşi primeşte ca să-l cheme şi să-i propună prefectura. În urmă discută interimatele. Take Ionescu se arată gata să ia două interimate. Îl mai potoleşte Lahovari. Vine vorba apoi de alegeri. [Take Ionescu] iese afară din odaie să întrebe cine stă alături. Subcomisarul ce era la uşă îi spune că acolo stă un domn Colog [Culoglu] după care conversaţia a început încet, fără a mai putea fi auzită de alături.

August. La întîi august am fost în Bucureşti ca să văd pe Sturdza şi să mai regulez şi oarecare afaceri ale gazetei. Din punct de vedere material, gazeta a dat pe iulie un deficit de 2 600 lei. Succesul ei creşte din zi în zi, dovadă tirajul care se menţine aproape la 9 000 [exemplare] pe timpul vacanţei.

M-am dus la Credit să văd pe Sturdza. Mi-a părut sprinten şi vioi. Aceasta m-a bucurat. A rămas ca seara să mă duc cu Gogu[4] la el să mai stăm de vorbă.

Seara cînd ne ducem îl găsim în salon cu Mme. Sturdza şi Dimitrie I. Ghica. Se-nţelege ce conversaţie puteam să avem în acest cerc. Sturdza mi-a părut foarte obosit. El n-a găsit cu cale să se retragă cu noi cîteva minute în bibliotecă căci am fi avut destule de vorbit. Ne-am retras după ora 11 fără să fi putut afla nimic de la el. Toţi eram opăriţi de reaua impresie ce ne-a făcut somnolenţa şefului. Eu care eram hotărît să rămîn în Bucureşti şi să începem o acţiune oarecare, am văzut că mi-aş pierde vremea în Bucureşti. La 3 august am plecat [la Buşteni], mai ales că cele două zile cît am stat [în Bucureşti] fusese prea cald.

Septembrie. Inaugurarea podului peste Dunăre [de la Cernavodă] s-a făcut la 14 septembrie cu o solemnitate excepţională[5]. Regele a invitat pe fratele său Leopold. Ziariştii de la mai multe însemnate organe europene au fost invitaţi, dar s-au eliminat cîteva ziare din ţară şi această onoare a avut-o şi *Gazeta poporului*. S-au organizat trenuri speciale, lumea a fost foarte multă.

S-a făcut apoi o plimbare la Constanţa pe două zile.

3 octombrie. La ora 10, Sturdza e chemat la Palat şi însărcinat de rege să formeze ministerul. El ne convoacă la Stătescu pentru ora 12; vine de anunţă şi voieşte să ştie dacă are completa încredere a partidului. El cere ca primă dovadă să i se lase absoluta libertate în formarea ministerului, avînd a se consulta şi cu Stătescu. Toţi — şi mai ales Fleva care ştia ceva — îi dau completa plenipotenţă.

[După-amiază] Sturdza îmi spune să iau pe Gogu şi să vin la Stătescu. Acolo aflu că Stătescu, care la început se codea ca să intre în minister, s-a hotărît în fine a primi. Sturdza îmi spune în glumă: „Acum, d-le Palade, nu mai eşti particuler, ci ai şi o altă însărcinare". Eu înţeleg lucrul şi-i mulţumesc. Venind Poni şi Stoicescu[6], Sturdza începe a ne spune cele petrecute cu regele. Apoi dă citire următoarei liste: Sturdza externe şi preşedinţia, Stătescu justiţie, Fleva interne, Poni instrucţia publică, general Budişteanu[7] rezbelul, G. [Gogu] Cantacuzino finanţe, eu domeniile şi Stoicescu lucrările publice.

[4] Gheorghe (Gogu) C. Cantacuzino Rifoveanu (1845-1912), om politic, ministru de finanţe (1895-1897) director al ziarului partidului liberal *Voinţa naţională*.

[5] *Magazin istoric*, nr. 1/1976.

[6] Constantin Stoicescu (1852-1911), avocat şi om politic; ministru în guvernările liberale dintre 1895 şi 1901.

[7] Constantin Budişteanu (1838-1911), participant, cu gradul de colonel, la Războiul de Independenţă, rănit la atacul Plevnei.

Gogu declară în mod hotărît că nu poate primi. Că se simte prea obosit şi chiar situaţia financiară nu-i permite. Sturdza şi Stătescu se silesc să-l convingă, dar el rămîne neclintit. Atunci îmi iau eu curajul ca să fac un apel frăţesc la el şi să-l confiez [sfătuiesc] să nu persiste în refuz. Îl asigur că chestia daravelilor sale băneşti ne priveşte pe toţi.

La 8 jumătate Sturdza prezintă regelui lista ministerului şi la 9 jumătate, pe cînd eram cu toţii adunaţi la Sturdza, ne aduce lista confirmată de M[aiestatea] S[a].

Miercuri 4 octombrie, ne adunăm la 11 jumătate la Stătescu şi la 2 mergem la Palat de depunem jurămîntul. Regele, după depunerea jurămîntului, declară că e fericit că poate lucra iar cu Partidul Naţional-Liberal.

Apoi ne-am împrăştiat pe la ministerele noastre.

Joi [5 octombrie]. La 10 jumătate ne ducem la Palat unde avem Consiliu de Miniştri. Aici regele ne întreabă ce am găsit în ministerele noastre şi fiecare-i vorbeşte de demisiuni.

Din cauză că la Palatul justiţiei nu s-au terminat lucrările, Stătescu comunică regelui că e imposibilă inaugurarea pentru duminică şi atunci regele hotărăşte plecarea [la Sinaia] vineri la 3. Ne ducem la gară şi apoi ne întoarcem pe la ministere.

1896.

Martie. Solemnităţi ambetante. Una din cele mai grele sarcini a situaţiunii de ministru au fost pentru mine oficialităţile. Baluri ca acela de la Stoicescu al funcţionarilor, al comercianţilor etc. Cele 6 baluri de la Palat, prînzuri la Palat sau la miniştri străini, toate aceste corvoade erau pentru mine o tortură. Sofica [soţia lui Gh. D. Palade] însă s-a răzbunat de monotonia primilor ani, dar îi era necaz că nu zic şi eu că-mi place şi că prea plecam devreme de la aceste tămbălăuri. În tot cazul, rochiile ce şi le-a făcut la Paris a avut unde să le arate.

Audienţele la rege. În fiecare săptămînă miniştrii au o zi sau două de audienţe în care convorbesc cu regele. Eu am audienţe lunea de la 10 1/2 la 11 1/2. Prima observaţiune este că regele ţine ca punct la oră să vadă pe aghiotant intrînd şi anunţîndu-i prezenţa ministrului. În fiecare zi toate ceasornicele sînt regulate aşa ca, intrînd în cabinetul de lucru al regelui, simţi că aci timpul e destul de preţuit. De obicei cînd sosim îl găsim în dreptul biroului său în picioare şi îndreptîndu-se cu oarecare expansiune întinde mîna şi începe conversaţia cu reflecţii asupra timpului. Imediat intră în materie.

Plin de demnitate regală el nu uită a-ţi arăta o afabilitate atingătoare. Ceea ce are mai puţin e cultul libertăţilor, acestea îl preocupă în planul al doilea. Susceptibil de linguşiri pe care ţine să le recompenseze, mai ales cînd vin de la vechi familii ale ţării. Aşa se explică ţinerea în diplomaţie a familiei Ghica, Bălăceanu, Lahovari etc.

17 martie. Astăzi am simţit o uşurare, ştiind că Camerile sînt în vacanţă. La ora 4 sîntem convocaţi în Consiliu. Se discută fixarea reşedinţelor subprefecturilor. Sturdza ne vorbeşte de numirea lui [Trandafir] Djuvara la Constantinopol, a lui [Ioan] Papiniu la Belgrad şi a lui Al. Ghica Bogdăneşti la Sofia. Stătescu observă cu drept cuvînt că familia Ghica prea a monopolizat legaţiunile. Sturdza lasă a se înţelege că regele-i susţine. Se mai discută chestiunea [construirii] Gării Centrale.

Două monede inedite

În investigaţiile mele arheologice şi numismatice făcute în Dobrogea, am avut ocazia să descopăr şi cîteva monede mai puţin cunoscute sau nesemnalate în literatura de specialitate.

Astfel, la Mangalia (anticul Callatis) am găsit o monedă de bronz (diametru 18 mm, greutate 4,35 g) emisă de regele Ballaios. Acesta, după cum indică studiile de specialitate, a domnit în insula Pharos (azi Lesina) din Marea Adriatică, între anii 168 şi 135 î.e.n. Pe atunci, insula era locuită de tribul ilir Ardiaei. În 135, la moartea lui Ballaios, insula a fost înglobată de romani în provincia Illyricum.

Pe avers, moneda reprezintă capul regelui, cu păr bogat, creţ. Ballaios, care priveşte spre stînga, face impresia unui bărbat în vîrstă. Pe revers este înfăţişată zeiţa Artemis, cu tunică scurtă, cu capul întors tot spre stînga. Stă pe un trunchi sau trepied. În mîna dreaptă ţine o torţă, iar stînga e sprijinită în şold. Se mai observă şi un rest din inscripţia în limba greacă — *Ballaios*.

Este o monedă foarte rară. Ea atestă legăturile dintre Callatis şi triburile ilirice în sec. II-I î.e.n.

Cealaltă monedă inedită pe care am descoperit-o la Rasova (Cernavodă) este tot din bronz (diametru 19 mm, greutate 5,30 g) şi, după investigaţiile mele, este de factură celtică. Pe avers se află reprezentat un cap de bărbat, orientat spre dreapta. Deasupra capului e gravată, în greceşte, inscripţia *LARS*. Se mai distinge un cap de berbec. Pe revers se vede un călăreţ, reprezentat stilizat. Este orientat spre stînga şi cu mîna stîngă pe spatele calului. După cum atestă studiile de specialitate, calul era considerat emblema naţională a celţilor. Din compararea cu alte monede celtice, aceasta pare a fi fost emisă în a doua jumătate a sec. II î.e.n.

Octavian MĂRCULESCU

Ceremonia în amintirea Zilei Z — 40 ani de la debarcarea în Normandia — va face parte dintr-un program de manifestări, ce vor avea loc în Franţa, consacrate eliberării în cel de-al doilea război mondial, care vor dura un an şi vor culmina la Paris, în 8 mai 1985, a declarat ministrul veteranilor din guvernul francez Jean Laurain. Aceste manifestări — desfăşurate la locurile unde s-au petrecut evenimentele de acum patru decenii — vor onora pe luptătorii francezi din Rezistenţă, pe toţi cei care au luptat pentru eliberarea Franţei, vor comemora victimele ocupaţiei naziste.

Conform tradiţiei, pentru ceremonia din 6 iunie, Franţa a invitat pe şefii de stat ai ţărilor ale căror unităţi au participat la debarcare — Statele Unite, Marea Britanie, Canada, Belgia, Olanda, Norvegia. Ministrul J. Laurain a mai declarat că şefii de stat, incluzînd pe preşedinţii François Mitterand şi Ronald Reagan şi regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii, vor fi prezenţi la „plaja Utah", unul din locurile debarcării din 6 iunie 1944, la monumentul eliberării din Bayeux şi la cimitirele militare din Bayeux şi Colleville.

OVERLORD: CAPITOLUL SECRET (II)

STEPHEN E. AMBROSE

„În război, adevărul are nevoie de o cohortă de minciuni", scria W. Churchill, în memoriile sale. Operaţia de înşelare a Germaniei asupra momentului şi locului declanşării Overlord, purtînd denumirea codificată Fortitude (Curajul), la care se referă în continuare S. Ambrose în cartea Spionii lui Ike, **constituie o ilustrare frapantă a amploarei pe care a luat-o în timpul celui de-al doilea război mondial o asemenea cohortă. W. Churchill a folosit desigur noţiunea de cohortă în sensul ei figurat, de mulţime, dar chiar adevărul istoric — precis stabilit — demonstrează că protejarea intenţiilor reale printr-o** escortă de minciuni **a dominat întreaga scenă a marii conflagraţii. Adevărul asupra acestei escorte nu poate fi restabilit în întregime nici azi, numeroase aspecte fiind încă pecetluite „strict secret". Despre Bodyguard, planul elaborat iniţial de britanici, în traducere literală însemnînd gardă personală sau** escortă, **şi al cărui scop, conform unui document accesibil cercetării, era de a** „distrage atenţia germană de la Europa occidentală", **se ştie prea puţin. Pentru a înţelege mai bine acţiunile întreprinse de aliaţi spre a înşela pe adversari, să menţionăm că din cercetarea mai multor surse se obţine următorul tablou al denumirilor codificate, folosite la vremea respectivă:** Overlord **— invazia nord-vestului Europei în 1944;** Neptun **— debarcarea în Ziua Z şi stabilirea capului de pod în Normandia;** Bodyguard **— planul general strategic de camuflare şi înşelare în legătură cu Overlord;** Fortitude **— partea din** Bodyguard **consacrată mascării operaţiei** Neptun; Fortitude-North **— simularea intenţiei de invazie în Scandinavia;** Fortitude-South **— simularea intenţiei atacului în Pas de Calais;** Fortitude-South II **sau** Rosebud **(boboc de trandafir sau de fată) — menţinerea impresiei după Ziua Z că lovitura principală urmează în Pas de Calais. Componente din** Bodyguard **mai erau operaţiile:** Ironside **(marele viteaz) — simularea intenţiei atacării zonei Bordeaux şi a coastei Biscayei, parte a** Fortitude; Vendetta **— operaţie de camuflare şi înşelare privind operaţiile din sudul Franţei;** Zeppelin **— simularea intenţiei unei debarcări în Balcani.**

Conform Bodyguard, **unui dintre obiectivele contactelor prin canalele diplomatice sau ale serviciilor secrete cu reprezentanţii antonescieni sau ai lui Maniu în diferite capitale ale**

țărilor neutre și, mai ales, ale începerii, în martie 1944, a convorbirilor de la Cairo cu prințul Știrbey era sugerarea unui interes deosebit față de România, care să mărească preocuparea germană în Balcani și chiar să forțeze ocuparea țării, pentru a dispersa și mai mult forțele Wehrmachtului și pentru a le mări dificultățile în ajunul invaziei.

Bodyguard cu destinația București

Documente recent devenite accesibile cercetării conțin și o notă revelatoare întocmită de Controlling Officer of deception, la cererea Șefilor de state majore britanici și aprobată de ei, în legătură cu elementele de înșelare și inducere în eroare, pe care trebuiau să le aibă în vedere negociatorii britanici la discuțiile cu Barbu Știrbey, la Cairo. Nota este datată 2 martie 1944:

NEGOTIATIONS WITH ROUMANIA.

In our cover plans for the Mediterranean theatre we wish Germans to believe that the following are our intentions regard to the BALKANS:

(a) During April Anglo-American and Polish forces will be established in GREECE and ALBANIA.

(b) During May Russian forces will be established in BULGARIA.

„TRATATIVELE CU ROMÂNIA

1. În planurile noastre de disimulare pentru teatrul mediteranean, dorim ca germanii să creadă că intențiile noastre privitoare la BALCANI sînt următoarele:

(a) În cursul lunii aprilie, trupele anglo-americane și poloneze se vor stabili în GRECIA și ALBANIA.

(b) În cursul lunii mai, trupele rusești se vor stabili în BULGARIA.

2. Dacă cele de mai sus ar constitui planurile noastre reale, atunci ar rezulta următoarele puncte:

(a) Nici un fel de trupe aliate nu ar putea ajunge în ROMÂNIA înainte de luna iunie.

(b) Trupele rusești sînt singurele care ar putea ajunge acolo pînă la acea dată; oricare alte trupe ar sosi mult mai tîrziu.

(c) Trupele anglo-americane nu ar putea ajunge în ROMÂNIA decît după căderea SALONICULUI, ceea ce nu s-ar putea întîmpla cu mult înaintea lunii august.

3. Dacă operațiile noastre în GRECIA ar fi reale, acestea ar fi puternic sprijinite dacă germanii s-ar găsi în situația de a avea în față o ROMÂNIE ostilă. Se sugerează, prin urmare, că noi am încerca să obținem acordul României asupra următoarelor aranjamente, dacă intențiile noastre reale ar fi cele prezentate în paragraful 1 de mai sus:

(a) Românii să fie gata, începînd cu sfîrșitul lunii martie, să se declare de partea aliaților, de îndată ce va fi anunțată debarcarea în GRECIA.

(b) Românii să se opună singuri germanilor, cu sprijin aerian aliat, pînă la începutul lunii iunie.

(c) Trupele rusești din BULGARIA să vină în ajutorul României, la începutul lunii iunie.

4. Pentru a veni în sprijinul planurilor de disimulare pentru Mediterana, se propune deci să se țină seama de următoarele puncte:

Nu se va sugera în nici un fel faptul că nu vom fi gata să ne folosim de oferta României în această primăvară.

Dacă este necesar să se dezvolte această idee:

(I) Nu se va cere în nici un caz capitularea înainte de sfîrșitul lunii martie.

(II) După acea dată, capitularea se va efectua atunci cînd este cerută de aliați.

(III) Primele forțe care îi vor sprijini pe români trebuie să fie cele rusești, deoarece se află mult mai aproape și numai ele au acces direct la România".

(Arhivele statului, București, Colecția microfilme, Anglia, Rola 405, cadrul 368)[1].

Obiectivele Bodyguard erau ample și unele elemente pot fi reconstituite pe baza cercetărilor istoricilor britanici Robert Lewin, Anthony Cave Brown și Elisabeth Barker. Aceste elemente permit și o mai corespunzătoare înțelegere a descrierii lui S. Ambrose, care se concentrează asupra aspectelor specifice din Bodyguard referitoare la debarcarea în Normandia (Fortitude) și care acopereau întreaga curbă în formă de semilună din nordul Norvegiei și pînă la frontiera franco-spaniolă.

Încă la Conferința de la Teheran, la ultima ședință plenară din 30 noiembrie 1943, Stalin, Roosevelt și Churchill au căzut de acord ca „în legătură cu viitoarele operații în Europa", statele majore „să se concentreze" asupra unui plan de „inducere în eroare și înșelare în privința acestor operații". În decembrie 1943, varianta britanică a acestui plan, coordonată cu americanii, a căpătat denumirea de Bodyguard și ea a fost prezentată generalului Eisenhower, o lună mai tîrziu, imediat ce și-a preluat funcția la Londra. Elementul esențial consta în a se face să se creadă că invazia nu va fi posibilă pînă în luna iulie și să se ascundă locul real unde va fi efectuată. Printre elementele majore se aflau și acreditarea ideii de operații anglo-americane-sovietice în Norvegia, în primăvară, „o debarcare anglo-rusă pe coasta română a Mării Negre pentru a amenința livrările germane cu petrol natural de la Ploiești"[2] și solicitarea ca sovieticii să nu înceapă ofensiva lor de vară pînă la sfîrșitul lunii iunie, „o stratagemă menită să-i facă nesigur pe Hitler asupra prioritățiior sale și să-i împiedice să retragă forțe de pe frontul rus, pentru a le întări pe cele din Franța"[3]. În total, Bodyguard cuprindea șase direcții principale, printre care cele mai sus-menționate, alte 36 planuri subordonate și o mulțime de stratageme asociate. „Planul, în ce privește Europa de Sud-Est, intenționa să-i mențină

[1] La o ședință a Șefilor de state majore, din 29 martie, în legătură cu „negocierile cu România", Șeful statului major imperial, generalul Allan Brooke, „a subliniat — conform procesului verbal — că orice sugestie că nu vom fi în stare să întreprindem acțiuni terestre ar putea avea un efect asupra planurilor noastre de disimulare" (*Ibidem*, cadrul 714).

[2] După unele surse britanice, s-ar fi cerut numai sovieticilor simularea intenției unei debarcări pe litoralul român și bulgar al Mării Negre.

[3] Între 7 februarie și 3 martie 1944, la Moscova au avut loc discuții între reprezentanții militari și ai serviciilor speciale sovieto-anglo-americane asupra colaborării concrete privind aplicarea hotărîrii de la Teheran, la care au participat și ofițerii însărcinați cu Bodyguard.

pe Hitler nervos și neliniștit în legătură cu posibilitatea că unul sau toți cei trei sateliți (România, Bulgaria, Ungaria) ar putea să o rupă cu Germania, astfel ca să-i forțeze să mențină maximum de trupe în această regiune. Nu există nici un dubiu totuși că, din august 1943, Churchill într-adevăr credea în această posibilitate și dorea să facă tot posibilul, prin atacuri aeriene și presiuni politice asupra tuturor potențialelor elemente antigermane, pentru a acționa rapid, pentru a face această (desprindere de Germania) «o realitate»" (E. Barker).

Și din acest caz reiese că „escorta de mînciuni" nu avea doar o misiune împotriva inamicului, o latură a Bodyguard fiind destinată tocmai facilitării „alternativei balcanice", pe care Churchill a promovat-o cît a putut. Dealtfel, în urmărirea intereselor imperiului britanic, Churchill, care impresiona adeseori prin francheța sa, nu a ezitat să încerce intoxicarea aliaților săi. Nu numai că a interzis să se comunice aliaților sovietici existența sistemului Ultra, dar un exemplu, acum notoriu, este că deși datorită sistemului Ultra a cunoscut planurile lui Hitler încă în 1940, inclusiv anularea pregătirii invaziei Angliei, după remarca unui autor britanic, Churchill „păstra aceste informații în cel mai strict secret", pentru „a menține sprijinul și simpatia lui Roosevelt față de «insula asediată», cu toate că nici o amenințare de invazie nu mai plana asupra Angliei" (C. Whitting, The Battle for Twelweland, Londra, 1975, p. 131).

„Escorta de mînciuni" a Overlord se poate spune că a cuprins toate teatrele de operații din perimetrul Europei pe care se aflau anglo-americanii, inclusiv Mediterana, canalele diplomatice — atenție deosebită acordîndu-se capitalelor țărilor neutre —, activitatea serviciilor secrete, ale căror antene, inclusiv în Europa ocupată, radiau semnale false. Dar această „escortă", în multe aspecte, camufla și operații în vederea consolidării unor poziții postbelice în zone care nu aveau vreo legătură cu Overlord. Bineînțeles, sub aspect operativ, maximă importanță prezenta ceea ce se întreprindea în vecinătatea fațadei unde urma să se producă invazia.

Fortitude

În executarea acestei operații, au fost implicați mii de oameni, angajați în zeci de sarcini și avînd roluri distincte. Fortitude a inclus armate fantomă, comunicații radio false, rapoarte de spionaj false și precauțiuni de securitate complicate. A fost o acțiune combinată, în care ofițerii britanici și americani au conlucrat în totală armonie. În privința timpului, resurselor și energiei ce i-au fost consacrate, operația Fortitude a fost unică în istoria ducerii războiului; niciodată un comandant nu mersese atît de departe și nu angajase atîtea cheltuieli, pentru a-și induce în eroare inamicul.

Guvernele britanic și american îi acordaseră lui Ike disponibilități imense. Această uriașă forță avea nevoie de un singur dirijor. Cineva trebuia să o orienteze; cineva trebuia să cuprindă toate informațiile adunate, să le înțeleagă sensul și să le ordoneze; cineva trebuia să stăpînească diferitele subterfugii care se desfășurau în același timp; cineva trebuia să hotărască; cineva trebuia să-și asume răspunderea.

Norvegia sau Normandia?

Toate aceste sarcini i-au revenit lui Eisenhower. Ceea ce l-a ținut sub o tensiune enormă, tensiune ce a crescut, în proporție geometrică, cu fiecare zi ce trecea. „Ike arată consumat și obosit — nota Butcher[1], la 12 mai. Încordarea momentului i se citește pe față. Arată mai bătrîn decît oricînd de cînd lucrez cu el".

Sub povara răspunderilor, numărul țigărilor „Camel", pe care le fuma, a sporit, ajungînd cam la 80 pe zi, în timp ce numărul orelor de somn s-a redus, la nu mai mult de patru ore pe noapte. Dar Ike era în stare să reziste.

Îi făcea plăcere să atace problemele pe care le ridica operația Fortitude. „Îmi plac toate astea", scria pe marginea unui set de propuneri de disimulare. Desigur, el, personal, nu iniția nici măcar o schemă concretă, dar trebuia să le aprobe pe toate, să se asigure de coordonarea lor și să ordone momentul executării.

Generalul Harold R. Bull, șeful Direcției operații (G-3), din cadrul Comandamentului suprem al forțelor expediționare aliate, controla zilnic planul de disimulare. El conlucra îndeaproape cu Secția de control Londra (LCS) și cu omologul el american, Controlul unit de securitate (JSC). LCS și JSC răspundeau în fața șefilor lui Ike, Statele majore reunite, pentru punerea la punct și coordonarea acoperirii strategice și a planurilor de disimulare. Planul pe care l-au prezentat pentru Overlord era complex, cu bătaie lungă și periculos de ambițios.

Așa cum a fost aprobată de Ike, operația Fortitude trebuia să-i facă pe germani să creadă că invazia va începe cu un atac asupra sudului Norvegiei, lansat din porturile scoțiene, pe la mijlocul lui iulie, urmînd ca principalul asalt să se producă mai tîrziu, la Pas de Calais. Lovitura asupra Norvegiei urma să revină unei inexistente „Armate 4" britanice, în timp ce absolut imaginarul Grup de armate 1 al S.U.A. (FUSAG) trebuia să efectueze debarcările la Pas de Calais. Alte elemente ale operației Fortitude erau menite să amenințe coastele golfului Biscaya și regiunea Marsiliei, să mențină îngrijorarea lui Hitler în legătură cu posibile debarcări în Balcani și, în general, să distragă atenția germanilor de la Normandia. Dar marile operații rămîneau Norvegia și Pas de Calais.

Fortitude se baza pe ideile preconcepute ale germanilor. Feldmareșalului Gerd von Rundstedt, comandantul forțelor germane din vest, era de acord cu Hitler că invazia se va face „în partea mai îngustă a Canalului Mînecii", din motive evidente, cum sînt distanța mai scurtă — menită să reducă timpul de traversare pentru nave și avioane —, apropierea de Ruhr și de Rin, inima complexului industrial german, precum și datorită faptului că rampele de lansare ale rachetelor V-1[2] erau amplasate în vecinătate de Pas de Calais. Rundstedt considera că aliații ar putea efectua debarcări de diversiune în altă parte, dar Pas de Calais reprezenta locul sigur al atacului principal.

Pentru a-i face pe germani să privească către nord, spre Norvegia, ca posibil loc al atacului de diversiune, iar nu spre sud, spre Normandia, aliații trebuiau, mainte de toate, să-i convingă pe inamic că

---

[1] Harry Butcher, aghiotant personal al generalului Eisenhower, autorul volumului de memorii *My Three Years with Eisenhower* (Trei ani cu Eisenhower), New York, 1946.

Una din sursele biografice privind activitatea comandantului suprem al Forțelor expediționare aliate în perioada debarcării în Normandia o constituie jurnalul ținut de șoferul său, locotenent Kay Summersby, WAC, din iunie 1944 pînă în aprilie 1945. Domnișoara Kay Summersby (pentru care comandantul-șef nutrea o puternică afecțiune) și-a publicat ulterior memoriile în cartea *Eisenhower Was My Boss* (Eisenhower a fost șeful meu), apărută la New York, în 1948.

[2] V de la Vergeltung — răzbunare, pedeapsă. V-1 era un avion autopropulsat fără pilot, cu o bombă de o tonă (*Magazin istoric*, nr. 6, 7/1980).

dispun de suficiente forţe pentru realizarea unei asemenea diversiuni. Această sarcină prezenta o dublă dificultate, din cauză că Ike ducea o lipsă acută de nave de debarcare, necesare pentru a transporta cinci divizii numai pe ţărmul Normandiei. El fusese obligat să amîne data declanşării operaţiei Overlord de la începutul lui mai la începutul lui iunie, pentru a putea conta, în vederea asaltului, şi pe producţia de nave de debarcare de pe ultima lună, iar Sta ele majore reunite se văzuseră silite să anuleze o debarcare simultană în sudul Franţei, deoarece nu existau destule nave disponibile[1]. Pe scurt, Ike nu dispunea nici de trupe şi nici de nave de debarcare, ca să poată întreprinde o diversiune.

Bucurie în tabăra aliaţilor (Eisenhower, Patton, Bradley, Hodges) şi...

Hitler înghite momeala

Pentru a-i face pe germani să creadă contrariul, aliaţii trebuiau să creeze, pe scară largă, divizii fantomă. Acest lucru s-a realizat, în principal, pe calea mesajelor radio. Există aici un delicios element de ironie. Germanii credeau că, dispunînd de Enigma, au cea mai bună maşină din lume pentru codificarea semnalelor radio. Totodată, şi că sînt cei mai iscuşiţi în interceptarea şi decodificarea mesajelor cifrate ale inamicului. Aveau motive reale de

[1] Navele de debarcare au fost doar una dintre marile probleme ale invaziei. În fapt, ea decurgea din insistenţele britanice de a se continua ofensiva în Italia, iar după ocuparea Romei, de a se deschide perspectiva pătrunderii în Balcani, pledîndu-se, în acest scop, pentru amînarea şi chiar anularea operaţiei Anvil (debarcarea în sudul Franţei). În re etate rînduri, generalul Eisenhower a atras atenţia generalului Marshall asupra acestor probleme, care au constituit şi subiectul unor ascuţite controverse între Roosevelt şi Churchill şi, nu mai puţin, între înalţii comandanţi americani şi britanici.

înfumurare în ambele privinţe, dar concluziile pe care le trăgeau erau greşite. Aceste două fixaţii mentale au contribuit, şi ele, la înfrîngerea Germaniei.

Armata 4 britanică, prevăzută să invadeze Norvegia, la mijlocul lunii iulie, exista numai pe undele radio. Ceea ce nu însemna că alcătuirea ei s-a redus la simpla transmitere a cîtorva mesaje. Aliaţii au trebuit să umple eterul cu o dublură exactă a schimbului de mesaje radio care însoţeşte constituirea unei armate, unele cifrate, altele în clar. La comanda acestei operaţiuni se afla colonelul R.M. MacLeod. Cînd şi-a primit instrucţiunile, i s-a spus: „Germanii sînt ai naibii de buni la interceptare şi radiolocaţie. Îţi vor dibui Cartierul general cu o marjă de eroare de maximum cinci mile. Şi asta în nu mai mult de cîteva ore. În plus, sînt capabili să identifice nivelul comandamentului — armată, divizie, corp de armată sau orice altceva —, după natura comunicaţiilor şi tipul de aparat folosit".

La Cartierul general al armatei, instalat în castelul din Edinburgh, funcţionau 20 ofiţeri mai vîrstnici; comandamentele fantomă de corpuri de armată şi diviziile erau împrăştiate pe tot întinsul Scoţiei. În tot cursul primăverii anului 1944, ele au schimbat mesaje de tipul acesta: „Div. 80 solicită 1 800 perechi crampoane, 1 800 perechi legături de schiuri..."; „Compania Auto, Corpul 2 cere manuale privind funcţionarea motoarelor la temperaturi scăzute şi mare altitudine"; „Corpul 7 cere trimiterea de specialişti pentru demonstrarea metodei Hilger de excaladare a feţelor de stîncă..."

În alte elemente de disimulare intra publicarea de ştiri în ziarele scoţiene, de pildă, comentarea „meciurilor de fotbal ale Armatei 4" sau programe BBC, precum „O zi pe teren cu Corpul de armate 7". Spionii germani din Scoţia, acţionînd sub strictă supraveghere a agenţilor de control britanici, trimiteau mesaje la Hamburg şi Berlin despre traficul feroviar intens, despre noi însemne divizionare, văzute pe stradă, şi zvonuri în rîndul trupelor, privitoare la o deplasare în Norvegia. Pe aeroporturile scoţiene au apărut „bombardiere" bimotoare din placaj. Comandouri britanice au efectuat o serie de raiduri pe coasta Norvegiei, menite să creeze impresia unor acţiuni tactice premergătoare invaziei.

Sistemul Ultra oferea feedbackul, făcîndu-le cunoscut aliaţilor ce înghit şi ce resping germanii. S-a dovedit că Hitler a înghiţit momeala. El nu numai că şi-a menţinut trupele de garnizoană în Norvegia, dar le-a şi întărit. Spre sfîrşitul primăverii, avea acolo 13 divizii ale armatei de uscat, 90 000 militari din marina militară şi 60 000 din aviaţie, plus o divizie de blindate. Era mai mult decît dublul forţelor de care ar fi avut nevoie Germania în Norvegia, pentru a asigura misiunea de ocupaţie. Ceea ce constituia un triumf important al aliaţilor: la o investiţie minimă — un profit maxim.

A doua parte principală a operaţiei Fortitude, crearea Grupului 1 de armate american (FUSAG), a fost şi mai complicată. Ea implica întregul volum de comunicaţii radio al unui grup de armate, nave de debarcare pur decorative, neglijent camuflate, cîmpuri pline de tancuri de carton (autoturisme de teren trăgeau după ele lanţuri, pentru a stîrni praful şi a lăsa urme de şenile), precum şi utilizarea din plin a Sistemului mistificare. Spionii raportau despre desfăşurarea unei activităţi intense — construcţii, mişcări de trupe, sporirea traficului feroviar în zona Midlands[2] şi altele de acest fel —, toate fiind acţiuni care ar fi avut loc în realitate, dacă obiectivul ar fi fost Pas de Calais. Tot ce spuneau spionii trebuia să se potrivească cu ce releva germanilor mesajele radio, punînd accent pe date concrete. După cum avea să scrie Masterman, „speculaţiile, bănuielile sau zvonurile ar fi avut un efect redus sau nici unul asupra gîndirii militare germane, căci un ofiţer german de stat major nu ştie să-şi formeze propriile aprecieri şi deducţii decît pe baza faptelor pe care le are în faţă. El are nevoie de localizarea şi identificarea formaţiilor, unităţilor, comandamentelor, zonelor de concentrare ş.a.m.d.".

Patton caută publicitatea

La Dover, în dreptul lui Pas de Calais, britanicii au construit, de asemenea, un doc petrolier pur decorativ, cu ajutorul unor scenografi de teatru şi cinema. Regele George VI l-a vizitat. Eisenhower a rostit o cuvîntare în faţa „constructorilor", la un dineu oferit la hotelul „White Cliffs" din Dover. Primarul a făcut cîteva declaraţii, exprimîndu-şi satisfacţia pentru „deschiderea unei noi instalaţii" în oraş. Forţele aeriene britanice (RAF) au efectuat patrulări permanente cu aparate de vînătoare; avioanelor de recunoaştere germane li s-a permis să zboare deasupra, dar numai după ce erau silite să urce la 33 000 picioare (10 000 metri), de unde aparatele lor de foto-

[2] Denumirea regiunii din centrul Angliei, în jurul oraşului Birmingham.

grafiat nu erau în stare să surprindă vreo anomalie în aspectul docului. Oraşul Dover se asemăna cu un imens platou de filmare.

Cheia de boltă a operaţiei Fortitude a constituit-o alegerea de către Ike a generalului George S. Patton în funcţia de comandant al Grupului 1 de armate american (FUSAG). Germanii îl considerau pe Patton drept cel mai bun comandant pe care îl aveau aliaţii (Patton era de acord) şi se aşteptau ca el să conducă asaltul. Eisenhower aprecia că Patton este un comandant excelent pentru anumite situaţii speciale, mai ales în urmărirea inamicului aflat în retragere, dar nu omul potrivit pentru Overlord, operaţie care necesita o viziune amplă şi capacitatea de a se înţelege bine cu britanicii (în special cu Montgomery), calităţi pe care Patton nu le poseda. Planul lui Ike era să-i folosească pe Patton abia după ce aliaţii reuşeau să realizeze străpungerea din capul de pod din Normandia. În acel moment, Patton urma să preia comanda Armatei 3 americane, pentru a traversa în luroş teritoriul Franţei. Analiza făcută de Ike asupra lui Patton, aşa cum i-a exprimat-o lui Marshall, merită să fie citată pe larg: „Mulţi generali se gîndesc la luptă mai întîi în sensul concentrării, aprovizionării, întreţinerii, înlocuirilor, iar apoi, după ce sînt asigurate toate cele de mai sus, în sensul unei înaintări conservatoare. Acest tip de persoană este necesar, deoarece te împiedică să faci prostii prea riscante. Apar însă ocazii cînd trebuie să-ţi aminteşti că, uneori, îndrăzneala este de zece ori mai importantă decît efectivele. Forţa lui Patton rezidă în faptul că el gîndeşte numai cum să atace, atîta vreme cît mai există un singur batalion care poate continua să meargă înainte. În plus, omul are o isteţime nativă, care funcţionează în aşa fel, încît trupele sale par a avea întotdeauna destule muniţii şi suficientă hrană, oriunde s-ar afla. Personal, mă îndoiesc că aş lua vreodată în considerare candidatura lui Patton pentru postul de comandant de grup de armate sau pentru oricare altă funcţie mai înaltă. Dar, în calitate de comandant de armată — aflat sub ordinele unui om echilibrat şi solid, care are suficientă minte să folosească bunele calităţi ale lui Patton, fără a se lăsa orbit de pornirea lui de a se da în spectacol şi de a face teatru —, el trebuie să facă treabă bună, aşa cum a dovedit-o în Sicilia".

Pînă atunci, Eisenhower a folosit reputaţia lui Patton şi faptul că aceasta se afla mereu în ochiliumii, pentru a consolida operaţia Fortitude.. Încă o dată, germanii au aflat de sosirea lui Patton în Anglia, înainte ca ea să se fi anunţat public, datorită agenţilor Tate şi Garbo. Mai tîrziu, Patton a fost la teatru la Londra, s-a dus în cîteva baruri, a participat la o recepţie la hotelul „Savoy" şi a folosit şi alte ocazii pentru ca numele său să-i apară în ziare. Mesajele radio transmise de Grupul 1 de armate american (FUSAG) dădeau şi ele germanilor indicii despre venirile şi plecările sale, arătînd, totodată, că el stăpîneşte ferm frîiele noului său post de comandă.

Aceste armate fantomă amestecau divizii, corpuri de armată şi armate reale şi inventate. Dispozitivul de luptă al Grupului 1 de armate american (FUSAG) includea Armata 3 americană, care era reală, dar se afla încă în Statele Unite, Armata 4 britanică, unitate inventată, şi Armata 1 canadiană, care era reală, prevăzută să debarce în Normandia, încă din prima zi. În plus, 50 divizii pentru valul următor (organizate în Armata 14 americană, care era inventată) aşteptau în Statele Unite, pentru a fi transportate la Pas de Calais, după ce Grupul 1 de armate american stabilea capul de pod. Multe dintre diviziile Armatei 14 erau reale şi făceau parte din Armata 1 americană a lui Bradley. Astfel, adevăratul dispozitiv de luptă deţinea ponderea principală a forţelor aliate din vestul, sud-vestul şi zona Midlands a Marii Britanii, în timp ce cel inventat avea ponderea principală în Scoţia, în est şi sud-est.

acum mi-e frică să mai pun băutură în gură". Nimeni nu a scos o vorbă.

Eisenhower nu a mers atît de departe, încît să le dezvăluie ziariştilor secretul operaţiei Fortitude-Overlord, dar le-a spus că îi consideră aproape ofiţeri de stat major şi a indicat comandanţilor de unităţi să colaboreze, pe cît este posibil, cu presa. Într-un ordin general, el arăta că trebuie să li se permită corespondenţilor de război „să discute liber cu ofiţerii şi soldaţii şi să vadă dispozitivul de război în stare de funcţionare, pentru a putea înţelege şi transmite publicului cititor condiţiile în care oştaşii din ţările respective duc războiul împotriva inamicului". Însă orice enţionare a unor operaţii posibile, a unor mişcări de trupe sau a amplasării acestora se cenzura strict. Fortitude era mult prea preţioasă şi mult prea complexă. Specificarea, în necunoştinţă de cauză, de către vreun reporter, a unei divizii sau a unui corp de armată putea nărui întreaga operaţie.

La rîndul lui, Ministerul propagandei, al domnului Goebbels, cenzura mult mai strîns presa germană. Aliaţii nu puteau obţine prea multe informaţii din ziarele franceze (colaboraţioniste) sau germane. Dar prin Ultra, ei aveau o viziune chiar mai bună asupra măsurilor luate de germani. Feedbackul furnizat de Ultra era completat prin recunoaştere aeriană, prin rapoartele spionilor aflaţi în Franţa, prin interogarea prizonierilor de război (multe date despre armata germană s au aflat prin plasarea unor microfoane în celulele în care erau deţinuţi generalii germani capturaţi la Tunis, în Sicilia şi Italia) şi prin alte mijloace tradiţionale de dobîndire a informaţiilor brute. Generalul (britanic) Kenneth Strong, şeful Direcţiei de informaţii (G-2) a lui Eisenhower, avea un efectiv de peste 1 000 lucrători, care cerneau, analizau, verificau şi colaţionau informaţiile primite şi le reduceau la proporţii utilizabile. Pentru ca cititorul să-şi poată face o idee despre amploarea

...vădită îngrijorare pe chipurile căpeteniilor germane aflate în inspecţie de front (Rommel, Speidel, Ruge)

În p. 47: *6 iunie 1944. Primele trupe britanice ajung pe plajă*

200 rapoarte pentru 1 frază

Relaţiile cu presa au constituit o parte importantă a efortului de a menţine secretul operaţiei Overlord. Cu un an înainte, cînd pregătirile pentru invadarea Siciliei erau în plină desfăşurare, Ike era îngrijorat că speculaţiile de presă în jurul următoarei ofensive a aliaţilor le-ar putea da unele indicii germanilor. A folosit atunci o metodă singulară, pentru a preveni asemenea speculaţii. I-a convocat pe toţi corespondenţii de presă acreditaţi pe lîngă Cartierul său general, le-a spus că îi consideră ca fiind aproape membri ai propriului său stat major, le-a explicat că nu ar dori ca ei să scrie articole speculative despre următorul obiectiv şi a încheiat anunţînd că acest obiectiv va fi Sicilia. I-a rugat să nu discute nici măcar între ei despre asta şi a adăugat că mulţi ofiţeri superiori de la propriul său cartier general nu ştiau ceea ce ştiu ei. Un reporter i-a spus atunci lui Butcher: „Doamne,

rețelei de informații aflate sub comanda lui Strong, să menționăm că acesta a notat undeva că un „năvod" de 200 rapoarte „îmi dădea o frază de inclus în raportul meu către generalul Eisenhower".

Strong era un om plăcut, înimos, de obicei zîmbitor, întotdeauna optimist, direct în exprimare; ca om, semăna mult cu Ike, așa că cei doi generali se împăcau de minune. Strong ne dă o bună imagine asupra metodelor folosite de Eisenhower în utilizarea informației: „Am descoperit că cea mai bună cale de a discuta cu el este aceea de a fi sincer total, indiferent de considerentele naționale sau de alți factori controversați, care ar putea fi implicați în materie... Am aflat astfel că Eisenhower are un imens talent de a asculta explicațiile orale și de a le distila esența... Numai cu cîteva prilejuri, atunci cînd era esențial să rămînă o piesă de arhivă, i-am prezentat lui Eisenhower în scris o sinteză a informațiilor. Prefera categoric rapoartele verbale, întrucît acestea îi dădeau posibilitatea să pună întrebări asupra aspectelor neclare și să sondeze dincolo de suprafața și aparențele problemelor în cauză. Am constatat că o vizită la el făcea cît un teanc de note, în special datorită faptului că el privea adesea cu mult înainte față de evenimentele curente. Nu a insistat niciodată să vadă informațiile brute pe care se bizuiau judecățile noastre, cum mi s-a spus că făcea mereu Churchill".

Păcăleală totală

În tot cursul primăverii anului 1944, rapoartele lui Strong au fost cît se poate de încurajatoare. Din datele furnizate de Ultra și de alte surse, rezulta în mod clar că germanii supraestimau forțele de uscat aliate, în proporție de doi la unu, și credeau că Ike dispune de un număr de patru ori mai mare de nave de debarcare decît existau în realitate. În cadrul unei ședințe memorabile, Strong i-a arătat lui Ike o hartă germană, prezentînd dispozitivul de luptă al britanicilor, document capturat în Italia, care arăta cît de total înșelaseră inamicul datele furnizate de acțiunea Fortitude, inclusiv existența mitice Armate 4. O broșură de identificare, distribuită ofițerilor germani aflați pe front și obținută de un agent din Franța, includea schițele în culori ale insemnelor de umăr purtate de ostașii diviziilor imaginare. La 1 iunie, serviciile de informații germane număraseră un total de 89 divizii aliate în Marea Britanie, cînd în realitate nu erau decît 47.

Von Rundstedt și principalul său subaltern, Rommel[1], aveau o imagine profund greșită despre dispozitivul de luptă al aliaților. Datorită sistemului Ultra și altor surse, Eisenhower cunoștea dispozitivul german aproape tot atît de bine ca și Rundstedt și Rommel. Ultra nu numai că îi comunica lui Eisenhower unde se aflau germanii și cu ce efective, dar îi și permitea să tragă cu urechea la dezbaterea dintre Rommel și Rundstedt asupra modalităților de a face față atacului. Simplificînd lucrurile, se poate spune că Rundstedt dorea să-și păstreze cele mai bune unități de blindate retrase mai departe de litoral, să se asigure că invazia este reală, și nu o disimulare, iar apoi — și numai atunci — să contraatace în forță. Rommel era de altă părere. După cum arăta Strong, în sinteza sa din 5 mai, „Rommel și-a dat acum seama că, odată ce zona de debarcare este ferm implantată, superioritatea aliaților în aviație, tancuri și artilerie va face imposibilă eliminarea unei asemenea zone. Prin urmare, el avea în vedere să lovească puternic și de îndată forțele aflate în fața lui". Pentru a putea proceda așa, Rommel dorea ca toate unitățile sale combatante să se afle pe poziții avansate, chiar pe țărm. Rommel avea două armate în Grupul de armate B, Armatele 7 și 15. Unitățile cele mai bine fortificate și cele mai mobile erau cele 18 divizii din cadrul Armatei 15, care includea Divizia de elită 116 tancuri, precum și alte formațiuni de blindate. Rommel concentrase Armata 15 și în jurul lui Pas de Calais, în timp ce Armata 7 asigura acoperirea litoralului francez de la gurile Senei pînă la Brest, incluzînd, desigur, și Normandia.

Echipa lui Strong elaborase tabele exacte asupra capacității germanilor de a deplasa întăriri în Normandia. Concluzia era că, în cazul în care germanii ar aprecia, în mod corect, că operația Overlord reprezenta asaltul principal, ei ar putea concentra, la 25 zile după debarcare, circa 31 divizii în zona Normandiei, inclusiv 9 divizii de blindate. Dacă se întîmpla așa, aliații ar fi fost copleșiți. Ike nu putea egala un asemenea ritm de concentrare de forțe; și chiar dacă ar fi putut, nu era în măsură să aprovizioneze trupele cu suficiente muniții, carburanți și alimente, pentru a putea duce lupta, din cauza capacității insuficiente de descărcare a porturilor artificiale. Pe scurt, dacă acțiunea Fortitude dădea greș, dacă germanii își retrăgeau Armata 15 din Pas de Calais și o aruncau asupra Normandiei, operația Overlord era sortită eșecului.

În mai, Comitetul unit de informații al Cabinetului de război britanic a început să alcătuiască sinteze săptămînale privind „Aprecierea germanilor asupra intențiilor aliaților pe Frontul de vest", buletine de una-două pagini, care răspundeau la întrebările unde, cînd și cu ce efective se așteaptă germanii să aibă loc atacul. Aceste documente purtau ștampila „strict secret" și erau difuzate unui număr foarte limitat de persoane; se trăgeau numai 50 exemplare. În 1979, Arhivele naționale din Statele Unite au pus pentru prima oară aceste sinteze la îndemîna cercetătorilor. Cel ce le citește azi, într-o încăpere plină de praf din clădirea Arhivelor de pe Constitution Avenue din Washington, este impresionat de dramatismul momentului și de miza imensă aflată în joc, dar poate și mai mult de alte două lucruri: cît de total au fost păcăliți germanii și cît de amănunțit cunoșteau aliații nu numai dispozitivul lor de luptă, dar și planurile și intențiile lor.

Sintezele soseau săptămînă de săptămînă, conținînd exact știrile pe care Eisenhower își dorea să le citească. Operația Fortitude era un edificiu clădit cu atîta migală, atît de precis și de complex, încît îndepărtarea unui singur pilon de sprijin ar fi dus la prăbușirea întregii construcții. La 29 mai, cu numai o săptămînă înainte de ziua debarcării, sinteza a inclus o frază cu totul îngrijorătoare: „Tendința recentă de deplasare a trupelor de uscat germane spre zona Cherbourg este de natură să întărească părerea că regiunea Le Havre-Cherbourg este considerată drept punctul probabil, poate chiar principal, al asaltului".

„Transpirase" ceva, pe undeva? Reușiseră oare germanii să pătrundă secretul acțiunii Fortitude? Asta nu se putea ști, decît dacă sistemul Ultra avea norocul să intercepteze o știre; dar între timp comandantul aviației lui Eisenhower[2] dorea să anuleze lansările de parașutiști și planoare, în baza faptului că germanii au aflat secretul și sînt gata să-i măcelărească pe tinerii căzuți din cerul Normandiei. Această cerere i-a produs lui Ike cele mai tensionate momente de pe tot parcursul războiului. Aliații își asumau un risc enorm, iar securitatea operației Overlord avea o însemnătate absolut crucială.

Cuvînt introductiv și notele serialului
dr. Eugen PREDA
Versiunea românească
Sergiu CELAC

---

[1] În noiembrie 1943, mareșalului Erwin Rommel, care deținea o funcție de comandament în nordul Italiei, a fost trimis să inspecteze sistemele de apărare între Dunkerque și Bretagne. El a pus sub semnul întrebării opinia lui Rundstedt și a înaltului comandament al Wehrmachtului că debarcarea va avea loc în Pas de Calais și, în lunile următoare, modul de activitate al forțelor aeriene anglo-americane și absența mînării golfului Senei păreau să-i susțină punctul de vedere. Dar Hitler, datorită intoxicării realizate prin Fortitude, a rămas la părerea că o debarcare în Normandia va fi doar o diversiune, urmată de operații în Pas de Calais. Totuși, insistențele lui Rommel ca forțele de invazie să fie atacate și respinse chiar în momentul debarcării l-au făcut pe Hitler să-i numească la comanda grupului de armate desfășurat de la frontiera Olandei pînă în Bretagne, fără însă a include în subordinea lui directă cea mai mare parte a blindatelor. Din cele 60 divizii aflate în subordinea lui Rundstedt, Rommel dispunea de 43 și, în ajunul invaziei, doar 18 se aflau în Normandia.

[2] *Trafford Leigh-Mallory, mareșal britanic al aerului.*

În numărul viitor, ultima parte din serialul Operația Overlord — capitolul secret: **Y și Y+5 ● În zona pregătirii invaziei ● Privilegiul comunicațiilor diplomatice se suspendă ● Un general american îmbut ● Agentul Garbo transmite ● „Orchestra" continuă „să cînte" ● „Bătălia" căilor ferate.**

Prinţul de Canino — o enigmă elucidată?

În anul 1856, cînd puterile europene — ca urmare a dorinţei manifeste de unire evidenţiată în ambele principate — au decis să ia în discuţie şi problema soluţionării viitorului statut politic al Moldovei şi Munteniei, a început să se vehiculeze tot mai mult ideea unirii lor sub sceptrul unui prinţ străin. Printre propuneri figura şi candidatura prinţului de Canino, susţinută de împăratul Napoleon III — candidatură de care este vorba într-o scrisoare din vara anului 1856 a revoluţionarului paşoptist Ştefan Golescu către vărul său Alexandru G. Golescu-Arăpilă. Acesta îl informa că Napoleon III l-ar vedea pe tronul principatelor pe o rudă a sa „prinţul de Canino sau fiul său".

Pornind de la această afirmaţie, George Fotino, în monumentala sa lucrare *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti* arată că „el [Napoleon III] a şi arătat pe candidatul întrevăzut de cercurile franceze: Lucien Bonaparte, principe de Canino sau fiul acestuia, Pierre Bonaparte". Acestei păreri i se raliază recent Anastasie Iordache *(Goleştii. Locul şi rolul lor în istoria Românie)*, care consideră că propunerea ar fi venit chiar din partea consulului Franţei la Bucureşti, Louis Philippe Béclard: „Béclard a pus problema domnului străin în persoana prinţului de Canino, Luciano Bonaparte sau a fiului acestuia, Pierre Bonaparte". Această variantă rezultă dintr-o scrisoare a lui Nicolae Golescu tot către Al. Golescu-Arăpilă: „guvernul [francez] e mai hotărît ca niciodată în favoarea unirii sub un prinţ străin. Cine este acest prinţ străin nu ştim încă. Am uitat să-ţi spun că în conversaţia lui Filipescu cu Béclard acesta a aruncat în trecere numele de Canino. E un nume de la el sau de la guvernul francez?"

Care este realitatea? Nici Béclard şi cu atît mai puţin Napoleon III nu ar fi putut să propună pentru tronul principatelor pe Lucien Bonaparte — adică o persoană moartă de mai bine de 15 ani!

Într-adevăr, Lucien Bonaparte, fratele mai mic al lui Napoleon I, primul purtător al titlului de prinţ de Canino s-a născut la 1775 şi a murit în 1840. Fiind evident că despre fratele lui Napoleon I nu poate fi vorba, constatăm că această confuzie se datoreşte necunoaşterii familiei imperiale de către Goleşti. Căci, pe de altă parte, nici despre Pierre Bonaparte nu putea fi vorba, acesta fiind cunoscut ca aventurier şi opozant al vărului său, Napoleon III. Este adevărat, Pierre Bonaparte a solicitat el însuşi românilor din emigraţie să-l propună la tron, dar e mai greu de crezut că Napoleon III ar fi susţinut candidatura celui ce a contestat atît de vehement lovitura de stat din 2 decembrie 1851. În afară de aceasta, Pierre nu era prinţ de Canino, doar fraţii săi mai mari Charles-Lucien şi Louis-Lucien purtînd acest titlu.

Dar Charles-Lucien a trăit şi a făcut politică în Italia, fiindu-i admis să se stabilească în Franţa doar după 1850. Rezultă că cel pe care îl sprijinea Napoleon III era Louis-Lucien, distins filolog şi convins susţinător al vărului său (Napoleon III), care în 1852 l-a numit senator, recunoscîndu-i titlul de prinţ şi de alteţă cu rang la curte.

Paula GORNESCU,
Muzeul de istorie al
R.S. România

Şi totuşi...

Şi totuşi, chestiunea identificării prinţului de Canino rămîne în continuare deschisă. Să rememorăm unele date genealogice, legate de familia lui Napoleon I. Întîiul purtător al titlului a fost al doilea frate al lui Napoleon I, *Lucien Bonaparte* (1775-1840). Deşi în unele lucrări *(La grande encyclopedie*, de pildă) toţi fiii lui Lucien sînt intitulaţi prinţi de Canino, titlul (conform tabelelor genealogice) a fost purtat se pare numai de primul născut din această căsnicie: *Charles-Lucien* (1803-1857), participant la revoluţia de la 1848 din Italia, revenit în Franţa după 1850, distins ornitolog — domeniu în

care a lăsat lucrări de valoare ştiinţifică. *Louis-Lucien* (1813-1891) a fost un fervent susţinător al vărului său, a devenit senator şi Napoleon III *i-a acordat titlul de prinţ şi alteţă imperială*. *Pierre Bonaparte* (1815-1881), adversar o vreme al lui Napoleon III a trăit în exil, după 2 decembrie 1851 şi s-a împăcat ulterior cu acesta, primind şi el titlul de prinţ al Franţei şi alteţă imperială. (*The Encyclopaedia Britannica*, ed. 1925, vol. 3, p. 840). În schimb, întîiul născut din căsătoria lui Charles-Lucien cu Zenaïde Bonaparte. *Joseph Lucien* (1824-1865) a devenit şi el purtător al titlului de *prinţ de Canino*.

Iată-ne, aşadar, pe trei piste: una susţinută la vremea ei de George Fotino (şi reluată de Anastasie Iordache) care vede în prinţul de Canino, pe Pierre Bonaparte. (De Lucien, mort în 1840, desigur nu poate fi vorba.)

A doua, cuprinsă în nota de mai sus, considerînd că prinţul de Canino ar fi Louis-Lucien. Dar acesta nu a avut descendenţi, deci Napoleon III nu se putea referi la el sau la fiul său.

Şi, în sfîrşit, o a treia ipoteză în care candidatul lui Napoleon III ar fi fost Charles-Lucien (1803-1857) purtător *în mod cert* al titlului de prinţ de Canino ori *fiul său*, Joseph Lucien (1824-1865), de asemenea prinţ de Canino. În felul acesta n-ar exista nici o contradicţie în afirmaţia lui Ştefan Golescu către Golescu-Arăpilă, anume că Napoleon III ar dori pe tronul principatelor pe „prinţul de Canino, *sau fiul său*" [s.n.]. Este, dealtfel, greu de crezut că, trăind în epocă, activînd atîta vreme la Paris şi înainte de 1848 şi după revoluţie, fraţii Goleşti nu ar fi cunoscut familia imperială. Pentru această ipoteză pledează şi alte date biografice: în 1856, Charles-Lucien se reîntorsese de şase ani în Franţa, iar fiul său, în vîrstă de 32 ani, avea şi el maturitatea necesară pentru a putea fi propus domnitor. Care din ipoteze să fie cea reală? Au cuvîntul specialiştii.

Gh. DAVID

CRONICI OTOMANE DESPRE ROMÂNI

(Urmare din p. 39)

Selaniki scrie că „a ieşit în întîmpinarea acestuia un mare alai", iar la sosirea principelui transilvănean „întinzîndu-se un cort roşu, i s-au făcut onoruri de primire cu cinste":

Tot Soliman Magnificul, după cum notează cronicarul Pecevi, i-ar fi declarat principelui Ioan Zapolya: „Ori de cîte ori vei avea greutăţi, eu nu te voi refuza. Acceptîndute pe tine ca vecin, m-am ridicat împotriva duşmanilor tăi".

Kiatip Celebi, autorul unei vaste opere istorice, reproduce în lucrarea sa *Istoria sinoptică* tratatele *(Ahidname)* Porţii încheiate cu principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, (1613-1629), în care erau stipulate integritatea şi neatîrnarea ţării. „Să nu fie atacate şi călcate hotarele Transilvaniei care au fost prevăzute din timpuri mai vechi în tratatele şi înţelegerile dintre principii din Transilvania şi Viena".

Relatări despre raporturile de încredere reciprocă între conducătorii ţărilor române şi cei ai Porţii se întîlnesc, de asemenea, în cronicile otomane cu prilejul înscăunărilor voievozilor noştri, cînd sînt stabilite şi unele clauze şi obligaţii reciproce. Relaţii multiple îşi creau feciorii sau fraţii de domni ţinuţi ostateci la Poartă. Mihai Viteazul cultivase astfel de legături în timpul şederii la Poartă. La fel Dimitrie Cantemir, a cărui faimă se răspîndise încă din anii tinereţii sale, încît, atunci cînd a fost numit domn în Moldova, sultanul însuşi n-a ezitat să-l primească în audienţă — după cum relatează cronicarul oficial Raşid — chiar în a treia zi de Bayram, deşi nu era în obiceiul sultanilor să acorde audienţă în zilele de sărbătoare.

În spiritul relaţiilor speciale dintre ţările române şi Poartă, scrierile otomane consemnează contribuţiile unor domnitori din Moldova, Ţara Românească sau Transilvania la încheierea unor tratate de pace între Imperiul otoman şi Polonia, Austria sau Rusia. Tot Kiatip Celebi consemnează prezenţa, în 1617, a voievozilor români Radu Mihnea şi Alexandru Iliaş la încheierea păcii cu polonii. În menţinerea păcii cu Polonia un rol activ a avut şi Vasile Lupu. Tot acest domnitor a intervenit şi în medierea conflictului dintre otomani şi cazaci, privind cetatea Azov. Constantin Cantemir, la rîndul său, a înlesnit pacea cu Rusia în războiul Ligii Sfinte cu Poarta, încheiat cu pacea de la Carlovitz (1699).

Nu lipsesc din aceste cronici — cu preţioase mărturii ale trecutului glorios de luptă a românilor pentru păstrarea neatîrnării pămînturilor străbune — nici paginile tragice. Una dintre acestea—Constantin Brîncoveanu, despre a cărui domnie şi sfîrşit scrie cronicarul Silahdar Findiklîli Mehmed Aga, remarcînd marea putere la care ajunsese domnul român: „Fiind 26 ani bei al Ţării Româneşti, se intitula rege şi în numele său bătea monede". Politica sa de independenţă faţă de Poartă, de colaborare, „unire şi înţelegere cu regii creştini", i-a atras mazilirea şi condamnarea la moarte împreună cu întreaga familie în 1714.

Pagini dintr-o istorie zbuciumată, îndelungată, în care românii şi-au apărat, cu vitejie şi dragoste de ţară, dreptul la viaţă liberă, la neatîrnare şi suveranitate, stîrnind admiraţia lumii, fapt atestat şi de mărturiile cronicarilor otomani.

1942-1943:

BERLINUL VĂZUT DE LA AMBASADA ITALIEI

LEONARDO SIMONI

„S-ar spune că sînt doi bolnavi" — îi şopteşte colegului său un membru al suitei lui Mussolini, venit să-i întîlnească pe Hitler la Klessheim, în aprilie 1943, văzîndu-i pe cei doi dictatori. „Vrei să zici mai degrabă două cadavre", îl corectează acesta. Într-adevăr înfrîngerile suferite pe toate fronturile de luptă de puterile Axei, în anii 1942-1943, i-au împins pe Hitler şi Mussolini în pragul agoniei politice.

În Italia, regimul fascist se află în plină şi gravă criză. Eşecurile de pe front şi lipsurile din ţară i-au discreditat în ochii tuturor. Mişcarea de rezistenţă — avîndu-i pe comunişti în primele rînduri — se intensifică; grevele se înmulţesc. Ameninţaţi cu falimentul politic, o parte din „ierarhii" partidului fascist — între care şi ginerele lui Mussolini, G. Ciano — încearcă să se desprindă de Mussolini pentru a nu-i urma pe povîrnişul prăbuşirii sale. În partid se ţes, aşadar, firele unui complot împotriva „Ducelui". La Curtea Regală, de teamă că monarhia ar putea să împărtăşească soarta regimului fascist, dacă nu se desolidarizează faţiş de el, se pun, de asemenea, la cale acţiuni de înlăturare a lui Mussolini. Nici partenerii Axei Berlin-Roma nu rămîn inactivi. De la Bucureşti, Mihai Antonescu încearcă, folosind relaţiile sale cu ministrul Italiei în capitala României, Renato Bova Scoppa, să-i asocieze pe Ciano la ideea realizării unei „Axe latine", formată din Italia, Franţa, Spania, România şi Portugalia, în măsură să se opună politicii Reichului. „Tînărul Antonescu, notează Ciano în Jurnalul[1] său, afirmă net că Germania se găseşte în condiţii tragice şi proclamă curajos necesitatea pentru România, ca şi pentru noi, de a lua contact cu Aliaţii". Informat despre aceasta, ca şi despre alte tentative româneşti de ieşire din Axă, Hitler îl cheamă „la raport" (Klessheim, 12-13 aprilie 1943) pe mareşalul Antonescu, şi-i supune „dosarul Mihai Antonescu", cerîndu-i „capul" ministrului său de externe. Astfel intervenţia brutală a Führerului pune capăt pentru moment acestor demersuri, care vor fi reluate cu mai multă stăruinţă în anul următor.

Mussolini nu mai are nimic din fanfaronada şi alura războinică de altădată: este deprimat şi bolnav, incapabil de a lua o decizie în direcţia separării Italiei de Germania nazistă, aşa cum i-o sugerează unii din anturajul său.

Între timp, situaţia pe front se agravează cu fiecare zi. După declanşarea ofensivei britanice de la El-Alamein (23 octombrie 1942), forţele germano-italiene din Africa de Nord sînt silite să bată în retragere. La 8 noiembrie 1942, are loc debarcarea anglo-americană în Africa de Nord. După o rezistenţă înverşunată în Tunisia, trupele Axei sînt silite să capituleze (12 mai 1943). Războiul se strămută pe teritoriul Italiei: la 11 iunie este ocupată insula Pantelleria[2]; la 9-10 iulie 1943, trupele anglo-americane debarcă în Sicilia[3]; la 19 iulie, în timp ce la Feltre se desfăşoară întîlnirea Hitler-Mussolini, Roma este pentru prima dată bombardată de aviaţia anglo-ameri-

[1] *Magazin istoric*, nr. 5-9/1973; 4/1970; 1/1968.

cană. Violența atacului și marele număr de victime (circa 2 000) provoacă un adevărat șoc în opinia publică: „armura de fier" a Romei — papa — s-a dovedit a nu fi de nici un folos.

La 24 iulie se întrunește Marele consiliu al partidului fascist[1]. Mussolini este atacat de o parte a membrilor forului suprem. Dino Grandi propune o moțiune prin care comandamentul efectiv al forțelor armate, ca și „inițiativa supremă a hotărîrilor" sînt trecute regelui. După o noapte de discuții aprinse, în care acuzațiile cele mai grave de incompetență și corupție se abat asupra responsabililor regimului, „moțiunea Grandi" întrunește 19 voturi pentru, 7 contra, 1 abținere. „Ați provocat criza regimului", le spune Mussolini adversarilor săi, dar refuză să ia vreo măsură împotriva lor. A doua zi, ieșind de la rege, căruia îi comunicase hotărîrea luată de Marele consiliu, „Ducele" este arestat. Regimul fascist care a guvernat Italia peste două decenii se destramă în cîteva ore. Un guvern condus de mareșalul Pietro Badoglio îi ia locul[2], prima sa declarație, destinată să adoarmă vigilența aliatului german, fiindcă războiul continuă. Din primul moment, Hitler s-a decis însă să pună Italia sub controlul său. În timp ce sînt stabilite măsurile militare, au loc tatonări politice; neîncrederea este tot atît de mare de fiecare parte. La 3 septembrie, este semnat în secret armistițiul Italiei cu Națiunile Unite, care devine public la 8 septembrie. Regele și mareșalul Badoglio se refugiază la Brindisi, în timp ce Hitler ordonă trupelor sale să preia controlul Italiei; la 12 septembrie, un comando condus de Otto Skorzeny îl eliberează pe Mussolini, deținut la Gran Sasso. În partea Italiei ocupată de Wehrmacht, el proclamă „Republica socială"[3], care va agoniza pînă în aprilie 1945, cînd dispare o dată cu „părintele" fascismului, executat[4] în ziua de 28.

Diplomatul Michele Lanza [sub pseudonimul Leonardo Simoni] înregistrează în Jurnalul[5] său evenimentele petrecute pînă la 9 septembrie 1943. El surprinde convulsiile regimului fascist cu același spirit lucid și critic, care dă valoare și savoare notațiilor sale. Se conturează imaginea descompunerii unui regim care, lipsit de sprijinul poporului, se îndreaptă spre pieire, în umbra și la adăpostul armelor aliatului german, devenit, de fapt, stăpînul părții de nord a Italiei. O moarte rușinoasă, pe măsura faptelor sale.

Prăbușirea

IUNIE 1942

Miercuri 10. Sevastopolul nu cade. Sevastopolul nu vrea să cadă!"... Bombardată, atacată, această fortăreață, despre care nemții credeau încă din toamna trecută că e ca și cucerită, rezistă încă! Și generalii germani țin cu tot dinadinsul să o ocupe înainte de a declanșa marea ofensivă. Iată deci încă o nereușită, încă o întîrziere. Ele survin în timp ce aviația anglo-saxonă își întețește zilnic bombardamentele asupra Germaniei. Poporul se agită. Soldații sînt neliniștiți. Oamenii încep să aibă îndoieli, și mîrîieli se aud pînă și în cercurile oficiale ale guvernului și statului major. Von R. s-a sinucis. Era un ofițer superior văzut foarte des în cercurile din preajma lui Ribbentrop și pe care militarii de carieră îl disprețuiau, considerîndu-l vîndut naziștilor. În cursul unui banchet, după ce băuse peste măsură, și-a pus capăt zilelor cu un foc de revolver strigînd: „Trăiască bătrîna Germanie! Dacă acum ea trage să moară, atunci să murim odată cu ea!"

NOIEMBRIE

Luni 9. La ora 12 și jumătate, plec împreună cu ambasadorul cu un tren obișnuit spre München, unde ajungem la zece seara. Contele Ciano e acolo de vreo zece minute. Îl găsim, împreună cu suita lui, la hotelul „Vier Jahreszeiten". Atmosferă funebră. La orele 23 plecăm spre Hitler; lunga coloană de mașini negre străbate străzi pustii, cufundate în beznă. În timp ce urcăm scara monumentală, Führerul iese precipitat și gesticulînd din biroul său, venind în întîmpinarea lui Ciano. Începe cu acesta o discuție, sărind de la una la alta, în timp ce Schmidt[7] se străduie să traducă. Întreaga suită înșirată pe scară rămîne înțepenită pînă cînd Hitler și Ciano se îndepărtează. Urmează pentru noi o lungă așteptare în penumbra unui salon. Sîntem informați că premierul Laval a fost chemat și el, dar întîrzie din cauza ceții. La miezul nopții, Dörnberg, șeful protocolului, vine să mă caute. Se deschide o ușă și iată-mă în fața Führerului, a lui Ribbentrop și a gărzii lor obișnuite. Ciano e și el într-un colț, în mijlocul generalilor și al șefilor naziști, dar nimeni nu pare să-i dea vreo atenție. Hitler îmi spune:

— „Cunoașteți bine Tunisia. Cîți italieni trăiesc acolo și în ce regiune?"

Îi indic zonele principalelor colonii italiene și remarc, cu stupoare, că harta pe care Hitler și generalii lui analizează situația, este un plan rudimentar, rupt dintr-un pliant conținînd mersul trenurilor cu vagoane de dormit. Hitler ține în mînă un ziar împăturit, pe marginea căruia au fost trasate cu creionul niște semne marcînd distanțele. Pare obsedat de o idee fixă și, cu ajutorul ziarului, măsoară și tot măsoară distanța dintre

---

[1-7] *Magazin istoric*, nr. 6/1967; 2/1980; 9/1973; 12/1975; 2-3/1984; 2,3/1975; 7-8/1968.

Tunis (capitala Tunisiei) şi Roma. Mă retrag într-un colţ şi observ scena. Toţi par derutaţi şi înfierbîntaţi. Feldmareşalul Keitel tot încearcă să obţină la telefon legătura cu nu ştiu care consulat german din Africa de Nord şi — nereuşind — înjură ca un birjar. Cîţiva militari cu grade inferioare sosesc gîfîind şi nădăjduiţi relatînd zvonuri despre răscoale la Nisa şi Marsilia. Toată lumea se agită, toţi pun întrebări. Führerul, spre care se îndreaptă acum toate privirile, a devenit extrem de gînditor. Cineva mă atinge cu mîna: „Ai să vezi — îmi şopteşte — acuma urmează luarea botărîrii!"

Tăcerea se prelungeşte. Hitler îşi pleacă fruntea şi îşi holbează ochii. Ai impresia că asişti la o şedinţă de spiritism. Ciano se tot sucoşte şi pronunţă cîteva cuvinte cu voce tare. Toţi se întorc spre el iritaţi şi mustrători. Deodată, Führerul ridică fruntea, îşi trage o palmă peste propriul fund şi strigă: „Şi cînd te gîndeşti că toate astea nu s-ar fi întîmplat, dacă Spania ne-ar fi lăsat să atacăm Gibraltarul[1]. Aveam totul pregătit. Totul s-ar fi terminat în 15 zile. Spania a comis un *Unsinn!* (o absurditate).

DECEMBRIE

Joi 17. Am plecat spre Ranstenburg, cartierul general al lui Hitler, ieri seara. Trenul e somptuos. Ciano, feldmareşalul Mackensen, generalul Cavallero, dispun — fiecare — de cîte un vagon-salon. Urmează un vagon pentru „transmisiuni", plin de fire încîlcite şi care nu funcţionează niciodată cînd ai nevoie, şi, după el, vagonul statului major, în care nimeni nu pune piciorul, atît este de rece şi de întunecos. E o greutate moartă, pe care locomotiva pare să o tragă anevoie. În tren, mîncărurile servite sînt rafinate, serviciul impecabil. De fiecare dată cînd ne aşezăm la masă găsim flori proaspete. La opriri, în gările germane, putem comunica în cîteva minute cu Roma. Dar Roma nu are nimic să ne spună şi mă îndoiesc că Ciano ar avea, la rîndul lui, să-i împărtăşească rodul vreunor substanţiale reflecţii. Conversaţia sa, aparent vioaie şi spirituală, este, de fapt, lipsită de conţinut şi plină de anecdote repetate la nesfîrşit. Ţinta preferată a săgeţilor lui o constituie germanii. Se amuză să-i facă de două parale. Mackensen trebuie să se fi obişnuit să fie calificat în fel şi chip. Tace şi trece demn cu vederea toate aluziile dezagreabile la adresa ţării lui. Cavallero nu se arată niciodată. Cînd vorbeşte de el, Ciano îl gratifică cu epitetul de „imbecil cu picioare scurte". „Imbecil"-ici, „imbecil"-colo; „idioţii de nemţi"-ici, „cretinii de nemţi"-colo; „banditul de Ribbentrop", „criminalul de Führer" şi aşa mai departe. În ritmul acestei vorbării, încet-încet, trenul ne transportă, fără ocolişuri sau zguduieli, spre ţintă.

Vineri 18. Rastenburg. Cartierul general al lui Hitler. Aici, delegaţia noastră urmează să aibă întrevederea cu Führerul. Sîntem înghesuiţi într-o anticameră minusculă. Hitler apare aproape imediat, sinistru, încovoiat, îmbătrînit, aruncînd priviri răutăcioase. Strînge mîna fiecăruia dintre noi. Are o mînă de babă: rece şi aspră. Pe germanii care sînt de faţă, de-abia îi salută. Deodată, îl zăreşte pe [generalul Friedrich] Dollman undeva, printre cei din spate. Îl priveşte fix, apoi se duce, îi strînge mîna cu căldură, în timp ce pe faţă îi apare un zîmbet abia schiţat de înţelegere.

Sîmbătă 19. Atmosfera acestui Cartier general e deprimantă. Parcă ar fi un azil de nebuni, izolat într-un loc blestemat. E o umezeală nesănătoasă şi ai tot timpul simţămîntul că vei fi trimis în faţa unui Consiliu de război pentru înaltă trădare. Azi, ziua a fost deosebit de agitată. Întrevederile lui Ciano cu Hitler nu s-au soldat, pare-se, cu nimic deosebit. Hitler le-a declarat lui Alfieri şi lui Ciano că, orice s-ar întîmpla, Armata 6 nu va renunţa la Stalingrad[2]. Keitel a aprobat. Situaţia militară pare gravă în toate sectoarele. Ataşatul militar italian la Berlin, Marras, i-o expune lui Ciano cu o minuţiozitate plină de cruzime. Concluziile lui sînt lucide şi, din această cauză, probabil, Cavallero îl săgetează cu o căutătură veninoasă şi pleacă nervos. Ciano pare să-şi fi pierdut cu totul autocontrolul. Nu poate sta locului. Se ridică, se aşază, face o glumă, apoi se întunecă la faţă, îl apucă subit furia, încearcă să judece logic şi sfîrşeşte trăgînd o înjurătură. Repetă la nesfîrşit acelaşi cîntec: „Nu mai e nimic de făcut; nemţii nu vor să asculte de glasul raţiunii; nemţii au pierdut războiul". Deodată, Alfieri are un acces de curaj şi vorbeşte cu fermitate despre necesitatea ca italienii să încerce să se desprindă de „Axă"[3]. Ciano întoarce spre el o privire obosită; în mod evident se gîndeşte la cu totul altceva. Apoi scapă aceste cuvinte pe care le reproduc textual: „Nu-i nimic de făcut! Nu ne mai rămîne decît să aşteptăm prăbuşirea!"

APRILIE 1943

Joi 29. Salzburg. Merg să-l întîlnesc pe ambasador pentru ca împreună să îl însoţim pe subsecretarul de stat [la externe] Bastianini la o întrevedere cu Ribbentrop. Laval a fost şi el convocat *ad audiendum verbum* [pentru a-şi exprima punctul de vedere]. Întîlnirea are loc la castelul Klessheim, recent amenajat pentru astfel de ocazii. Bastianini îmi explică pe larg că se străduie de cîtva timp să-i convingă pe germani să facă un gest de natură a linişti ţările mici cu privire la soarta lor viitoare. Acest gest ar fi, de fapt, preludiul unei „bărţi a Europei", susceptibilă să devină baza unor eventuale negocieri de pace. Bastianini îşi bate gura de pomană. Germanii, mai intransigenţi ca niciodată, nu vor fi de acord, iar, pe de altă parte, aliaţii sînt acum prea siguri de victorie ca să se oprească la jumătatea drumului.

---

[1] La întrevederea Hitler-Franco (Hendaye, 23 octombrie 1940), dictatorul spaniol, în ciuda promisiunilor lui Hitler (printre care şi aceea că-i va ceda Gibraltarul), a refuzat să intre în război alături de Axă şi să permită intrarea trupelor germane în Spania pentru a ataca sîrîmtoarea (Operaţia „Felix").

[2] *Magazin istoric*, nr. 2/1983; 9/1977.

Bastianini e neliniştit, deoarce Hitler manifestă intenţia de a relua ofensiva în Rusia, în timp ce chiar statul lui major exprimă temeri în legătură cu aceasta. Subsecretarul nostru de stat spune că, în Tunisia, situaţia e disperată. E convins că aliaţii vor încerca o debarcare, probabil în Sardinia. Italia nu e în stare să reziste, dar nu concepe nici să cedeze. Mussolini nu se va decide niciodată să capituleze şi, dealtfel, dacă le-am trezi cea mai mică suspiciune, nemţii s-ar repezi împotriva noastră.

IULIE

Sîmbătă 10. În zori, forţele aliate au debarcat în Sicilia. Cîtă seninătate, azi dimineaţă, în Tiergarten! După atîtea zile de ploaie, soarele şi-a făcut în sfîrşit apariţia. Pe cerul albastru trec din cînd în cînd nori uşori, albi. Ofiţeri severi, care se îndreaptă cu paşi apăsaţi spre statul major, au îmbrăcat uniforma albă de vară. Toţi par calmi. Poate că încă n-au aflat marea ştire. Sau poate că o cunosc, dar nu-i acordă cine ştie ce importanţă. În definitiv, nu e vorba decît de frontul mediteranean!

La ambasadă, strînşi pentru raportul obişnuit, îl ascultăm pe Alfieri încropind cîteva fraze pline de obişnuitul lui optimism care azi e mai insuportabil decît oricînd. Apoi face semn la doi dintre noi să-l urmăm în biroul lui. Acolo se prăbuşeşte într-un fotoliu cu capul în mîini. Din cînd în cînd, se uită la noi de parcă ar vrea să ne spună ceva, dar privirile noastre par să-l intimideze. Obrazul îi devine tot mai palid. În cele din urmă, are loc următorul dialog:

„Va fi posibil să-i aruncăm pe englezi în mare?", întreabă cu glas pierit ambasadorul.

„Avem toate motivele să ne îndoim! Dar, chiar dacă am repurta acum un succes, el n-ar putea fi decît trecător. Mai mult ca sigur, aliaţii ar face o nouă tentativă, punînd la bătaie forţe şi mai mari. Totuşi e sigur că, dacă obţinem acum vreo victorie în Sicilia, avem în mînă o excelentă carte pentru a negocia cu adversarul, cu sau fără asentimentul nemţilor. Nu trebuie să uităm că, în situaţia noastră actuală, desprinderea din Axă este şi trebuie sa fie ţelul principal al politicii noastre".

„E cazul să recunoaşteţi — spune Alfieri — că de ani de zile asta susţin şi eu!"

„Da, dar destul de vag... Trebuia să vă bateţi cu mai multă dîrzenie. În noiembrie, trebuia să-i forţaţi mîna lui Ciano. Redactasem atunci un proiect care putea fi o bază de acţiune".

„Ducele nu asculta de nimeni. Şi apoi, pe atunci, încă speram că nemţii ne vor ajuta mai serios. Rămîn un credincios apărător al Axei Roma-Berlin, dar nu ezit să afirm că nemţii sînt nişte mari canalii".

Marţi 27. Seara, dineu cu un grup de ziarişti italieni. Ceea ce debitează toţi mă stupefiază. În timpul tuturor acestor dramatice zile, noi n-am avut decît o singură şi stăruitoare preocupare: aceea de a vedea Italia retrăgîndu-se, cît mai curînd posibil, din conflict şi punîndu-se la adăpost de contraatacurile germane. Or, pentru toţi aceşti domni, problema războiului (care totuşi trebuie rezolvată cu orice preţ şi cu cît mai puţine necazuri pe plan material, ca şi moral) nu pare să prezinte nici cel mai mic interes. Această problemă este de pe acum depăşită, perimată, clasată. Pentru ei, important e să facă procesul trecutului şi să ipotecheze judecata viitorului. Toţi sînt dezlănţuiţi împotriva fascismului, pe care, cu trei zile în urmă, îl mai slujeau încă; toţi fac apologia noului regim preconizat în fel şi chip. Ei nu par să-şi dea seama că şi ieri şi azi şi mîine, problema a fost, este şi va fi să fii devotat nu unei doctrine, nu unui guvern, ci patriei.

Vineri 30. Cu ce încîntare ne trezim azi în pădure![1]

Soldaţi din Armata 9 a generalului american Patton sînt întîmpinaţi cu bucurie de populaţia unui orăşel din vestul Siciliei

În p. 55: *supusă intenselor bombardamente sistematice ale aviaţiei aliate, capitala Germaniei este transformată în ruine*

[1] Autorul îl însoţise pe Marras la Cartierul general al Führerului de la Rastenburg, unde ataşatul militar italian urma să-i comunice lui Hitler un mesaj din partea succesorului lui Mussolini, mareşalul Badoglio; vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1980.

Cerul e senin, prin frunzișul proaspăt adie zefirul blînd, fluturii dansează și păsărelele ciripesc... Parcă ar fi tabloul idilic al unei bune și pașnice Germanii. Cine ar putea crede că momentul e, dimpotrivă, atît de tragic pentru țara noastră? Cine ar putea crede că, doar la cîțiva pași de noi, trăiesc făpturile cele mai fanatice, care duc cel mai crîncen război? Tocmai liniștea ce domnește în această pădure e ceea ce ne îngrozește. Aici, Führerul și suita lui pierd orice contact cu realitatea, cu suferințele pe care le impun unei părți atît de mari a omenirii. Trăiesc în fantasmele unor nebuloase vise de cucerire care nu mai corespund forțelor reale din subordinea lor. Ei nu aud cum, ca răspuns la fiecare ordin dat de ei, răsună bubuiturile a mii de tunuri și plînsul a milioane de ființe umane. Ei ordonă... Și, în timp ce atîția alții își dau ultima suflare, în jurul lor totul e liniștit, senin și blînd.

Atît eu cît și generalul Marras am telefonat, fără succes unor amici, încercînd să fixăm niște întîlniri. Sîntem izolați. Nu ni se permite nici măcar să coborîm din tren pentru a face cîțiva pași pe jos. La prînz, doi ofițeri vin să ne ia pentru a ne duce la Führer. Stă într-o baracă din lemn de molid. Interiorul e simplu, chiar sumar mobilat. Un vestibul cu o fereastră largă prin care se zărește pădurea și — în zare — cîmpia. La dreapta, un cabinet de lucru. Doi soldați din Regimentul de gardă S.S. îndeplinesc funcția de ordonanțe. Sînt doi coloși blonzi care i-ar fi plăcut și tatălui lui Frederic II. Am remarcat că cei doi ofițeri care ne însoțeau erau tăcuți și deosebit de nervoși. Nu ne slăbeau din ochi nici o secundă. Intrînd în baraca Führerului, Marras și-a desfăcut, cu mișcări ostentative, foarte lente, centironul cu tocul de revolver și l-a întins uneia dintre ordonanțe. Mi s-a părut că cei doi ofițeri care ne supravegheau au scos un suspin de ușurare. Ușa cabinetului lui Hitler s-a deschis și l-am zărit în mijlocul încăperii. Era foarte palid și încovoiat. În spatele lui, dar parcă anume postați în trei puncte diferite ale camerei, se aflau generalul Jodl, generalul Schmundt și ambasadorul Hewel. Toți trei țineau mîna dreaptă în buzunarul hainei și ne țintuiau cu privirile, ca și cum, la primul gest suspect, ar fi fost gata să se repeadă asupra noastră. Primele cuvinte ale Führerului către Marras au fost:

— „Nu știam că vă ocupați de politică". Tonul era ironic și grav. Încet, încet, atmosfera s-a destins.

Potrivit unor informații culese ulterior și conform chiar spuselor lui Hitler, a doua zi după încheierea de către Italia a armistițiului cu aliații [3 septembrie 1943], am înțeles că nemții crezuseră efectiv că Marras și diplomatul care-l însoțea erau însărcinați să comită un atentat contra Führerului. Această teamă a nemților explică supravegherea strictă la care am fost supuși la Cartierul general, pînă în clipa întrevederii.

AUGUST

Vineri 6. O bizară atmosferă de nervozitate și de tensiune domnește în grupul de persoane din jurul trenului cu tabla hiperîncinsă, care a adus delegația italiană la Tarvis [în nord-estul Italiei], unde s-au desfășurat convorbirile Guariglia [noul ministru de externe] — Ribbentrop și Keitel — Ambrosio [șeful Statului major general italian]. În ciuda asigurărilor date de italieni că nu vor negocia cu aliații și că vor rămîne alături de Germania, plutește impresia că s-a ajuns într-un punct mort. Cele două părți au spus ceea ce voiau să spună, dar, în același timp, nu au vorbit despre ceea ce nu au vrut să vorbească, eludînd elementele esențiale ale situației prezente și viitoare. Aceste tăceri, ușor de sesizat, fac să planeze asupra tuturor o senzație stingheritoare. Ribbentrop se întreține cu Keitel. Noi facem cu Guariglia cîțiva pași, iar von Mackensen se alătură grupului. Deodată, un soldat din trupele S.S. vine la ambasadorul von Mackensen și-l întreabă unde se află valizele lui. „De ce?" se interesează ambasadorul.

„Pentru că — răspunde soldatul — am primit ordin să vi le transport în compartimentul rezervat dv., în trenul german". Mackensen pălește. A înțeles. Ribbentrop nu-i mai permite să se întoarcă la Roma. Vrea să-l ia cu el și să-l ducă la Führer. În orice caz, ar fi putut găsi un mijloc mai elegant ca să-i aducă la cunoștință hotărîrea lui. Deodată, fix la ora cinci, Ribbentrop, Keitel și toată suita coboară din tren și se îndreaptă spre ieșirea gării. Auzim uruitul motoarelor unor puternice automobile și rămînem, uluiți, în așteptare. Comisarul de poliție nu știe nici el mai mult decît noi. Ne spune doar că a văzut cîteva automobile venind din Germania. Ribbentrop și ai lui s-au urcat în aceste mașini și au plecat în direcția frontierei, interzicînd gărzii italiene să-i urmeze. Ce s-o fi întîmplat?

Trec minute, trece o jumătate de oră, o oră, o oră și jumătate... Nimeni nu revine. Stăm și așteptăm ca proștii,

12 septembrie 1943. Un commando condus de Otto Skorzeny îl eliberează pe Mussolini, deținut la Gran Sasso

obosiţi să ne tot plimbăm de colo pînă colo, fără nici un ţel, între cele două trenuri, sub privirile de gheaţă ale soldaţilor din S.S. Cum se va termina toată povestea asta? Pe la şapte seara, Ribbentrop, Keitel şi ceilalţi se întorc cu un aer triumfător. Aflăm că au fost la frontieră pentru a aranja intrarea în Italia a unei divizii germane. E un gest nemaiauzit. Nu-l putem informa pe ministrul nostru, deoarece acesta s-a închis imediat cu Ribbentrop pentru o ultimă convorbire. Trebuie dat un comunicat. Dar, în momentul despărţirii, Ribbentrop şi Guariglia sînt vizibil epuizaţi. Îşi iau rămas bun în termeni foarte reci.

Trenul cu nemţi a plecat deja din gară şi noi încă mai batem la maşină comunicatul. N-am să uit niciodată chipul lui Ribbentrop, ca o mască la fereastra vagonului. Avea o expresie rea, glacială, cumplită.

Colegii noştri ne îmbrăţişează şi îşi iau rămas bun de la noi, ca şi cum am fi nişte condamnaţi. Guariglia îmi strînge puternic mîna şi spune: „Fiţi tari! Fiţi cît se poate de tari".

Apoi, pleacă şi trenul nostru. Spre Roma. Toţi sînt la geamuri pentru a ne mai spune o dată la revedere. Pe peron, rămîn doar eu şi însărcinatul nostru cu afaceri. Între timp, pleacă şi forţele de poliţie care fuseseră aduse să păzească gara, precum şi reprezentanţii celorlalte servicii.

Ne întoarcem la hotel, frînţi de oboseală. E nouă. De sus, din munţi, furtuna ameninţă să coboare peste noi. Cerul e brăzdat de fulgere[1].

Introducere şi selecţie de text
dr. Florin CONSTANTINIU
Traducere
Leon SĂRĂŢEANU

[1] Despre evenimentele intervenite ulterior în viaţa diplomatului italian, vezi introducerea la primul episod (*Magazin istoric*, nr. 2/1984).

1884: GAZETA TRANSILVANIEI cotidian

La 4/16 aprilie 1884, în Braşov avea loc un important eveniment pentru presa românească din Transilvania: Gazeta Transilvaniei înceta să mai fie o publicaţie cu apariţie de trei ori pe săptămînă, transformîndu-se în cotidian. Lua fiinţă, astfel, primul ziar românesc cu apariţie zilnică din Transilvania.

Înfiinţată în 1838, publicaţia şi-a asigurat, în scurt timp, un loc de frunte în lupta românilor din această parte de ţară pentru drepturi politice şi naţionale, pentru unitate. În paginile ei au semnat scriitori şi oameni de cultură atît din Transilvania cît şi din Moldova şi Ţara Românească. Gazeta a oglindit, totodată, pe larg, marile evenimente ale vremii — Revoluţia de la 1848, Unirea din 1859, Războiul de Independenţă — în desfăşurarea lor pe întreg spaţiul românesc, contribuind astfel la accentuarea procesului de desăvîrşire a unităţii naţionale.

Transformarea publicaţiei în cotidian în 1884 a avut loc în contextul intensificării acţiunilor în slujba cauzei naţionale a românilor, a confruntării cu campaniile dezlănţuite de presa austro-ungară împotriva militanţilor politici români, a revendicărilor şi drepturilor poporului. Apariţia cotidiană a publicaţiei — se sublinia în paginile ei — era necesară pentru susţinerea deziderateior Partidului Naţional Român, pentru a ţine „neadormit în sufletele româneşti sentimentul naţional".

Schimbarea produsă în frecvenţa apariţiei Gazetei Transilvaniei a fost primită cu deosebită satisfacţie de opinia publică românească de pe ambele versante ale Carpaţilor. Numeroşi cititori, oameni politici, scriitori, intelectuali au trimis cu acel prilej pe adresa Gazetei scrisori de salut, care au fost publicate de-a lungul a 24 numere şi care exprimau interesul deosebit cu care a fost primit acest eveniment. Printre semnatari, Ioan Bianu, Aron şi Nicolae Densuşianu, Vincenţiu Babeş, dr. Ioan Raţiu, Visarion Roman, Ilie Măcelariu, Francisc Hossu-Longin, precum şi studenţi români din Cluj, Viena, Paris şi München.

Apariţia cotidiană a Gazetei Transilvaniei a fost urmată, la zece zile de publicarea primului număr dintr-un nou organ de presă al românilor transilvăneni — Tribuna. Astfel, primăvara anului 1884 a marcat un moment important în istoria publicisticii româneşti transilvănene, aflată în slujba idealurilor înalte ale unităţii naţionale.

Luana POPA,
muzeograf principal,
Muzeul judeţean Braşov

Centenar TRIBUNA

Apariţia, în urmă cu 100 ani, la 14/26 aprilie 1884 la Sibiu, a cotidianului politic şi literar Tribuna[1], cu important rol în susţinerea drepturilor românilor din Transilvania, în pregătirea înfăptuirii unirii acestela cu ţara, a fost iniţiată de un grup de tineri intelectuali transilvăneni, în frunte cu I. Slavici, I. Bechnitz, N. Cristea, Aurel şi Eugen Brote, Manole Diamandi.

Ioan Slavici, primul director al Tribunei, a imprimat publicaţiei linia politică şi culturală, atitudinea fermă în afirmarea poziţiei românilor în problemele vitale ale Transilvaniei. Pentru atitudinea sa, în 1886, Slavici a fost condamnat şi întemniţat la Vácz. Pînă în aprilie 1908, cînd Tribuna şi-a încetat apariţia, la conducerea ei au fost 18 gazetari şi scriitori, printre care G. Coşbuc, Septimiu Albani, Pompiliu Pipoş, T. Păcăţian, C. Scurtu. Frecventele schimbări în conducerea publicaţiei au fost datorate tocmai deselor conflicte cu autorităţile austro-ungare, pentru atitudinea patriotică, dîrză, combativă a Tribunei în urma cărora direcţia ziarului a avut de suferit.

Cotidianul sibian a stabilit, la scurtă vreme după apariţie, legături trainice cu centrele româneşti de dincolo şi de dincoace de Carpaţi: Braşov, Iaşi, Cernăuţi, Cluj, Arad, Caransebeş, Oradea, precum şi cu românii din Viena, Budapesta etc.

Tribuna s-a declarat, de la bun început, adversară a oricărei manifestări şovine, militînd pentru bune raporturi între naţionalităţi. Publicaţia făcea distincţie între poporul maghiar şi clasele sale conducătoare, care semănau vrajba naţională. „Deşi agitate de o adîncă şi legitimă nemulţumire — scria ziarul la 27 octombrie 1885 — masele poporului român nu sînt pătrunse de ură asupra naţiunii maghiare..., ci urgisită le es e numai clasa... din care les executorii legilor şi în general actualii purtători ai puterii publice".

În Transilvania, scria Tribuna, existau toate condiţiile pentru convieţuirea paşnică între români şi celelalte naţionalităţi: „Putem noi şi maghiarii să trăim pe pămîntul acesta în pace, să ne luminăm şi să lucrăm unii lîngă alţii pe întrecute, fiecare după hărnicia sa şi după deosebirile cu care l-a înzestrat firea — putem şi trebuie neapărat şi vom trăi în pace". (16 august 1885)

Tribuna a militat, totodată, pentru popularizarea culturii şi literaturii româneşti, pentru afirmarea valorilor naţionale, sprijinind dezvoltarea învăţămîntului în limba română, susţinînd culegerea şi valorificarea folclorului etc.

Prin întreaga sa activitate politică şi culturală, desfăşurată timp de două decenii, Tribuna a adus o contribuţie importantă la triumful cauzei românilor transilvăneni, la împlinirea idealurilor naţionale ale poporului.

Dr. Mircea REGNEALĂ,
Biblioteca centrală universitară, Bucureşti

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1974.

1834: un proiect de „Republică unită română"

Prima jumătate a veacului XVIII a fost marcată, și în țările române, de o creștere necontenită a valului revoluționar, ce avea să culmineze cu revoluția de la 1848, manifestare ce a cuprins toate provinciile locuite de români și a îmbrăcat un caracter atît național cît și social. Între numeroasele acțiuni inițiate în această perioadă se numără și mișcarea din 1834, din Banat și Transilvania, cu ramificații și obiective ce vizau întreg teritoriul românesc, mișcare puțin cunoscută, dat fiind grabnicul ei eșec.

Inițiatorul ei a fost Adolf David, un tînăr inspector minier din Galiția (parte a Poloniei ce fusese integrată în cuprinsul Imperiului habsburgic), care, pentru activitatea sa de redeșteptare a poporului polonez, fusese mutat de autoritățile austriace la Cluj, ca administrator al exploatărilor miniere din Banat și Transilvania. În contact cu noul mediu social și național, ideile revoluționare ale lui Adolf David au evoluat, el gîndindu-se la perspectiva unei revoluții bazate pe împlinirea deziderateIor etnice ale națiunilor asuprite din Europa, și în special din cuprinsul Imperiului habsburgic. Relativ la români, idealul politico-național ce anima mișcarea inițiată de A. David era unirea Banatului, Transilvaniei și Bucovinei cu Principatele (Moldova și Țara Românească) într-o singură republică, „Republica unită română".

La mișcare au aderat numeroși reprezentanți ai intelectualității române din acea vreme: Zaharia Carcalechi, editorul primei reviste literare românești, *Biblioteca românească*, juristul și istoricul Damaschin Bojincă (în acea vreme la Iași), Ștefan Popovici Neagoe (Niagoe), învățător bihorean din Pesta, învățătorul Maran (Măran) din Caransebeș, Ion Heliade Rădulescu, precum și episcopul ortodox al Bucovinei, Isaia Bălășescu.

Programul mișcării avea la bază principii burghezo-democratice înaintate pentru vremea respectivă: egalitatea în drepturi și obligații a tuturor cetățenilor, posibilitatea fiecăruia dintre ei de a ocupa oricare din funcțiile politice ale statului, vot universal, obligativitatea generală a serviciului militar, desființarea titlurilor de noblețe, emanciparea țăranilor și reforma agrară, libertatea muncii și a învățămîntului.

Pregătirea materială a insurecției care trebuia să conducă în final la unirea celor trei țări române era asigurată de fondurile strînse de „Cassa Centrală", iar pregătirea ideologică urma a fi făcută cu „ajutor valah de peste munți" (Țara Românească). În slujba aceleiași propagande ideologice, în chiar anul declanșării insurecției, Zaharia Carcalechi a publicat lucrarea lui Damaschin Bojincă *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, prințipului Țării Românești*, consacrată autorului primei uniri politice a celor trei țări române — dealtfel, prima lucrare din literatura românească dedicată exclusiv acestuia.

Fără a neglija rolul lui A. David în organizarea acestei acțiuni, se cuvine subliniat că ea continua, într-un cadru național sensibil lărgit, mișcarea desfășurată între anii 1830 și 1834 de Societatea secretă bănățeană „Constituția", în cadrul căreia regăsim, alături de eminentul revoluționar Eftimie Murgu, pe toți cei ce au făcut parte din nucleul conspirației lui A. David (D. Bojincă, Z. Carcalechi, Șt. P. Neagoe ș.a.), precum și aceeași preocupare de așezare a vieții statale pe o bază constituțională. Cîntecul revoluționar pe care membrii „Constituției" îl cîntau la întruniri era tot *Marseieza*; nu ar fi exclus ca mișcarea din 1834 să fi avut drept însemn cocarda tricoloră — aceeași ca a societății secrete bănățene.

Mișcarea conspirativă inițiată de A. David a fost descoperită ca urmare a denunțului unui fost membru al acesteia, învățătorul Maschek din Rusca Montană. A. David a fost arestat și închis la Sibiu, unde, pentru a nu fi silit să dea informații, s-a sinucis (august 1834). Deși a sechestrat toate documentele mișcării, contele Sedlnitzki — șeful poliției austriace — nu a reușit să găsească date care să-i permită să-i aresteze pe ceilalți membri. În această situație, conspiratorii și-au continuat activitatea, conduși de un alt funcționar de origine poloneză H. Müller („Domnul Miller"), centrul mișcării devenind orașul Rusca. Conform planului conspirativ, Miller trebuia să efectueze o călătorie în Galiția, pentru a declanșa în această parte a Imperiului habsburgic o insurecție cu caracter diversionist, care ar fi îngăduit succesul mișcării din Banat și Transilvania. Un al doilea denunț al lui Maschek a făcut însă ca și Miller, împreună cu grupul principal de conspiratori, să fie arestați, acțiunea preconizată nemaiavînd loc.

Mișcarea inițiată de la 1834 constituie astfel una din primele mișcări republicane la început de epocă modernă, găsindu-și ecou în celelalte acțiuni desfășurate pînă în anul revoluției de la 1848 și reflectînd amploarea procesului revoluționar în țările române, necesitatea unor prefaceri în cadrul acestora pe temeiul principiilor cerute de epoca moderna.

Adrian POP

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPERIU, ORAŞ, PALAT?

În calitatea mea de vechc cititoare a Magazinului istoric — ne scrie EDITH WOLFINGER, din Bucureşti — vă rog să mă lămuriţi ce trebuie înţeles sub cuvintul „Poartă" sau „Înalta Poartă" sau „Sublima Poartă" (t rmeni ce apar frecvent în studiile istorice)? E vorba de Imperiul otoman, oraşul Instanbul sau palatul sultanului? Care este originea a estui cuvint şi semnificaţia lui?

În mod obişnuit, Poarta desemna curtea şi cabinetul imperial al sul anuiul otoman. Cum însă, în îndelungata perioadă absolutistă, curtea sultanului a fost locul unde se luau cele mai importante decizii privind politica internă şi externă a imperiului otoman, prin extensie Poarta a devenit sinonimă cu oraşul în care se afla palatul şi chiar cu întregul imperiu. Şi, ca atare, în relaţiile internaţionale Imperiul otoman a fost deseori desemnat prin expresiile Sublima Poartă sau Poarta Otomană.

Cît priveşte originea acestei denumiri, ea este foarte îndepărtată şi, pentru a-i desluşi sensurile, trebuie să ne reîn oarcem la antichitate. În Orient, din cele mai vechi timpuri, porţile oraşelor au jucat întotdeauna un loc foarte important. La adăpostul lor se împărţea dreptatea, tot aici se făceau impor ante tranzacţii comerciale, încît nu e de mirare că, cu timpul, au fost încorporate curţii domnitoare. Apoi, Porţile au jucat un rol important în istoria Romei antice şi ulterior a Bizanţului. În Istanbul mai există încă ruinele Porţii aurite, construită în vremea împăratului Teodosie II (408-450 e.n.). Cucerind Constan inopolul, otomanii au preluat şi rolul tradiţional al porţii în viaţa politică internă. În 1478, sultanul Mahomed II a construit Sublima Poartă (Bab-i-Hümayun), monumentală zidire din marmură albă şi neagră în nişele căreia erau aşezate capetele notabilităţilor executate din ordinul sul anuiul. Situată chiar la intrarea în Vechiul Seraî, cu timpul Sublima Poartă a devenit sinonimă cu însăşi curtea.

SOCIETATE MEDICALĂ GĂLĂŢEANĂ

Dr. GHEORGHE PUCHIU, medic primar chirurg, din Galaţi, abonat şi fidel cititor al revistei, după cum ne destăinuie, ne semnalează faptul că, în noiembrie 1983, s-au împlinit 120 ani de la înfiinţarea Societăţii medi ale din Galaţi, a trcia, în ordinea înfiinţării, după Cercul de citire medicală (Iaşi, 1830) şi Societatea medicală ştiinţifică (Bucureşti, 1857).

Reţinem din însemnările cititorului nostru gălăţean:

În arti olul 1 al Statutului se preciza că Societatea a fost înfiinţată la 24 noiembrie 1863 de către 9 medici din oraş, cu scopul „de a se înţelege asupra tuturor chestiunilor de interes actual, curat ştiinţific, local sau general".

Şedinţele urmau să se ţină lunar, iar biroul, compus din președinte şi secretar (vicepreşedinte) se va alege din 6 în 6 luni. Fiecare membru trebuia să contribuie cu 2 ducaţi pe semestru pentru fondurile societăţii. Între documentele cercetate la Arhivele statului Galaţi există un mare număr de procese verbale de şedinţe, cuprinzînd perioada 1866-1881.

Şedinţele durau în medie 2 ore şi cuprindeau: comunicări verbale sau scrise, prezentări de cazuri, corespondenţe, discuţii. Majoritatea timpului era afectat prezentării principalelor cazuri din activitatea curentă a membrilor, uneori deosebit de ample şi interesante.

Fondurile eran folosite pentru abonamente şi procurări de materiale. Astfel, în edinţa din 15 aprilie 1866 s-a propus procurarea unui microscop, care a fost cumpărat de la Paris şi prezentat în şedinţa din 1 noiembric.

Primul preşedinte al Societăţii a fost dr. Sakellarios, apoi între 1868 şi 1881 dr. Serfioti.

Socictatea a funcţionat, se pare, pînă în anul 1916.

TREI SAU PATRU FII?

IOSIF ŞANDRU, din Orşova, ne scrie: În manuale şcolare mai vechi, am citit că domnul Munteniei, Constantin Brîncoveanu, a fost executat, în ziua de 15 august 1714, împreună cu cei trei fii ai săi. Din articolul **Tragicul sfîrşit al Brîncovenilor (nr. 1/1968) am aflat însă** că alături de voievodul martir s-au găsit cei patru feciori ai săi. Cîţi copii a avut, în realitate, domnitorul?

Adevărul este cel relatat în articolul din revista noastră. În ziua supliciului, alături de Constantin vodă, s-an aflat cei patru fii ai săi: Constantin, Ştefan, Radu şi Matei şi unul dintre dregătorii de cea mai mare încredere, Ianachi Văcărescu. Confuzia porneşte de la numeroasele relatări ce s-au făcut asupra acestui moment, dintre care unele fanteziste, datorate unor persoane ce nu au asistat la această tragică întîmplare.

TREI MEDALII

TANE FILY, din Brăila: În nr. 5/1981, la p. 24, reproduceţi o medalie bătută în 1905, la Iaşi, în amintirea ridicării statuii lui V. Alecsandri. Sînt însă nedumerit: posed şi eu o medalie, din bronz aurit, care însă... nu seamănă cu cea publicată de dv. În revistă este romboidală, a mea este rotundă. Puteţi să mă lămuriţi?

Putem, desigur. Cu ocazia ridicării statuii lui V. Alecsandri, au fost bătute trei medalii: 1) în metal aurit, cu toartă, diametrul 35 milimetri; 2) bronz, diametrul 36 milimetri, în pa rn colţuri; 3) din aramă aurită, 26 × 26 milimetri.

UNIFORMĂ 1855

Cum arătau uniformele elevilor Şcolii mili are din Iaşi, se interesează **VASILE BOGZA,** din Suceava, în urma lecturii articolului Întîia şcoală de ofiţeri din Moldova (nr. 5/1982); există informaţii în acest sens?

Nu numai că există, dar, cu sprijinul autorului articolului, dr. Anghel Popa, din Cîmpulung Moldovenesc, prezentăm o fotografie a unui elev îmbrăcat în uniformă de artilerist a şcolii, imagine păstrată în fondurile Arhivelor statului din Iaşi. Elevul nu este altul decît Teodor Burada (1839-1923), profesor al Conservatorului din Iaşi, membru corespondent al Academiei române şi autor — pe lîngă numeroase scrieri despre muzică — a unor lucrări istorice consacrate istroromânilor, românilor din Macedonia, şi Transilvania. În anii 1855-1856, T. Burada a fost elev al Şcolii mili are din Iaşi, dar, după absolvire, muzele s-au dovedit mai tari decît armele.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

LA CHIOȘCURILE DE DIFUZAREA PRESEI

ION TEODORESCU, din București: ne scrieți în cuvinte frumoase despre promptitudinea și competența în informarea și servirea publicului cu care numeroși gestionari de la punctele de difuzare a presei își desfășoară activitatea, inclusiv pentru difuzarea revistei Magazin istoric. Firește, am cunoscut și noi pe mulți dintre acești prieteni statornici ai Magazinului istoric. Printre ei, Elena Stancu (unitatea din Pasajul Victoria), Gheorghe Mîrșică (Piața Universității), Stela Dorobanțu, Maria Agiu, Maria Pet, Maria Paraschiv (unitatea de la Gara de Nord — peron), Ilie Marinoiu (str. Bărăției nr. 2), Gabriela Mărăcineanu (str. Bitolia nr. 1), Lucreția Enache (b-dul Dimitrov nr. 129), Maria Matei (Piața Mihail Kogălniceanu).

MONUMENT

Prof. DAN IOAN, din Satu Mare, ne scrie despre dezvelirea unui monument în satul Treznea, jud. Sălaj, ridicat în amintirea victimelor masacrului horthyist din 9 septembrie 1940, cărula i-au căzut victime locuitori din această așezare românească.

ATELIER 1912

ELLA SIDOLI, din București: Între mărturiile de epocă rămase de la soțul meu, G.F. Sidoli, directorul circului cu același nume (vezi și nr. 8/1983), se află și această fotografie din 4 august 1912. Ea a fost făcută în atelierul sculptorului Geza Horvath, autorul monumentului lui George Panu din parcul Cișmigiu.

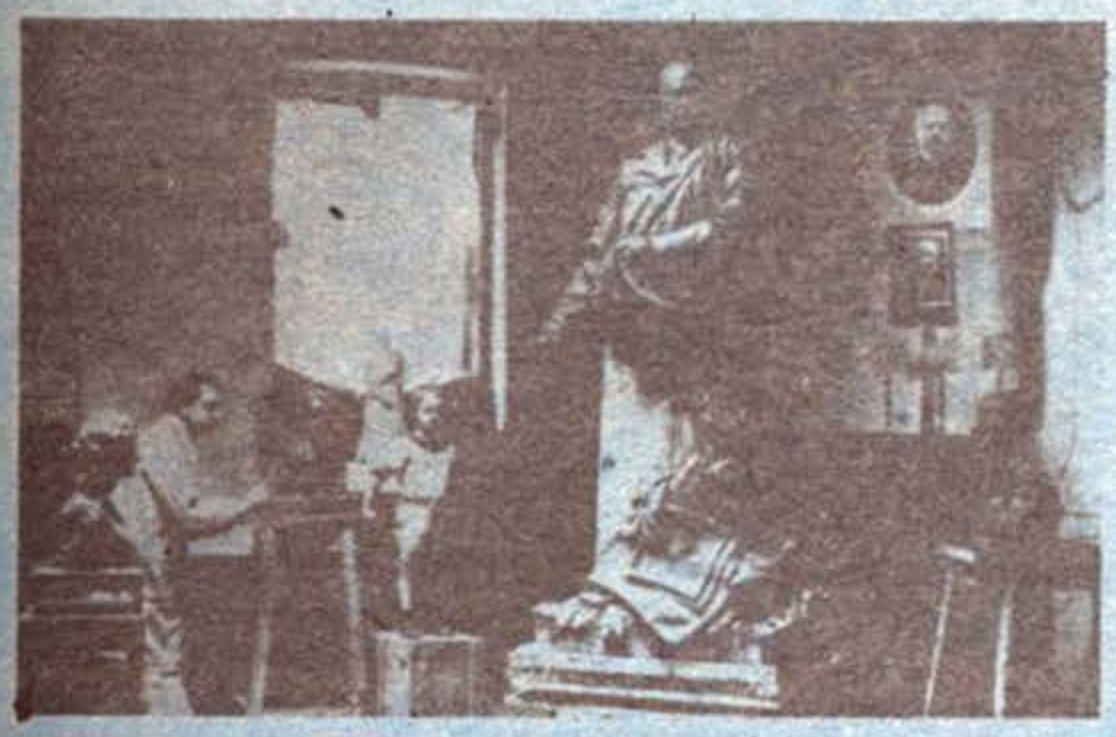

În prim plan se observă, dealtfel, macheta statuii lui G. Panu, în timp ce sculptorul finisează un bust al cărui model stă urcat pe-o ladă.

I SAU IV?

TEODOR COBELEAC, din Orșova, veteran din primul război mondial, ne atrage atenția că în nr. 12/1983, p. 59, este menționat ca succesor al lui Franz Iosif la tronul Austro-Ungariei împăratul Carol I, ceea ce este inexact, pe tronul Habsburgilor urcîndu-se Carol IV.

Observația necesită următoarea precizare. Succesorul la conducerea Imperiului austro-ungar a primit titulatura de Carol I, deoarece pînă atunci pe tronul imperial din Viena nu se mai aflase nici un alt suveran cu acest nume. El a avut și titulatura de Carol IV, însă ca rege doar al Ungariei, știut fiind că aceasta făcea parte din dubla monarhie. Deci, în 1916, unul și același suveran se putea intitula Carol I al Austriei și Carol IV al Ungariei.

Reținem și finalul scrisorii corespondentului nostru, în vîrstă de 85 ani, abonat do la primul număr al Magazinului istoric: Am fost încorporat în primul război mondial ca ostaș în armata austro-ungară, nedorită de noi românii din Transilvania. Întorcîndu-ne acasă de pe front sau unde ne-am aflat, am luat parte la constituirea Gărzilor naționale și, apoi, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

DOCUMENTARE

Am reținut informațiile, completările și materialele documentare trimise de următorii cititori, cărora le mulțumim: MITICĂ F. DIACONU, din Drăgășani; C. BURTEA, din Focșani; prof. DUMITRU LUPAȘCU, din com. Baia de Arieș, jud. Alba; ION MARIN, din Buhuși; ANGHEL T. ANUȚOIU, din București; ION MARINESCU, din Sibiu; dr. TEODOR CUTLIC, din București; prof. CONSTANTIN MINCĂ, din București; ION C. PĂUN-TOIAGA, din București.

PE SCURT

FLORIN MOLDOVAN, din Timișoara, ne-a scris despre Cărturarii bănățeni și unirea Principatelor române din 1859, relevînd contribuțiile lui D. Țichindeal, Eftimie Murgu, Nicolae Tincu Velia, Damaschin Bojincă, Iulian Grozescu.

Prof. VASILE CALESTRU, din Huși, jud. Vaslui: Două note referitoare la Un concert dat de George Enescu la Huși în ianuarie 1916 și, respectiv, Nicolae Iorga la Huși.

N.A. DESPOIU, din com. Băbeni, jud. Vîlcea: O informație preluată din Istoria universală, vol III (București, 1960) — steagul roșu a fost folosit pentru prima dată ca emblemă a unei răscoale populare împotriva asupritorilor în mișcarea țărănească din Gurgnu (califatul arab) în anii 778-779.

Ing. PAVEL GEȚIA, din Timișoara, ne relatează despre cel de-al VIII-lea Simpozion de numismatică, organizat la 23 octombrie 1983 de Societatea numismatică română, secțiunea Timișoara și dedicat aniversării a 65 ani de la Marea Unire din 1918 și a 80 ani de la înființarea Societății numismatice române.

NE-AU SCRIS

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa redacției, am reținut și opiniile, sugestiile și propunerile cuprinse în scrisorile următorilor cititori: NICOLAE CIURCU, din București; TRAIAN BERCEANU, din com. Afumați, jud. Dolj; dr. NICOLAE OPREAN, din Cluj-Napoca; ÂNGHEL GH. SANDA, din com. Priboieni, jud. Argeș; LUCIAN DAN PICU, din Brașov; GLEB STATNIC, din București; NICOLAE BOGLUȚ, din com. Olcea, jud. Bihor.

CERERI ȘI OFERTE

IOSIF VEZOC, str. Gh. Lazăr, nr. 23, ap. 39, Timișoara, solicită colecția pe anii 1967, 1968, 1969, 1980, 1981, 1982, nr. 2,8/1983.

CĂLIN MĂCICĂȘAN, str. Beethoven, nr. 5, et. I, ap. 3, Timișoara, solicită: nr. 5,11/1978; 6/1975; 6/1976; 1,3, 7-9/1977; 1-6/1978; 5,7,9/1979; 6,10/1980; 3, 12/1981; 2,6-9/1982, 1/1983; oferă: nr. 1,2,9/1980; 7,8/1981; 5,10/1982; 7-10/1983.

DANA GETA BOTEZATU, din com. Cismea, of. p. Răchiți, jud. Botoșani, solicită: nr. 1-5/1968; 1,3/1975; 6-12/1982.

CONSTANTIN POPA, str. Silvestru, nr. 47, București, solicită: nr. 4,9/1969; 2,4/1971; 7/1972; 1/1973; 4/1974; 4/1975; 2/1976; oferă: nr. 9/1967; 2,4-6,9,10/1968; 1-3/1969; 5/1983.

NAE TUDOR, com Periș, Brătulești, nr. 83, sectorul Agricol Ilfov, București, solicită: nr. 10/1974; 4-6/1977; 1/1982; oferă: nr. 10/1969; 7/1972; 8/1973; 9/1974; 6,7/1975; 7/1976; 4/1978.

DAN PANȚÂRU, Calea Moșilor, nr. 241, bl. 47, ap. 68, oferă colecția 1967-1982.

DUMITRU STREILEȚI, str. Lenin, nr. 32, Lugoj, jud. Timiș, solicită: nr. 1-8, 10-12/1971; 1-3, 5-12/1972; 1-12/1973; 1-12/1974; 1-12/1975.

IONEL ISAC, str. Vigoniei, nr. 2 B, ap. 17, et. IV, București, solicită: nr. 1-3/1967.

ILIE LUPU, str. Stejarului, nr. 26, Titu, jud. Dîmbovița, solicită: nr. 7/1983; oferă: nr. 1,2,9/1983.

ION VÎLCU, str. Tîncani, nr. 4, bl. F-7, ap. 2, sc. A, București, solicită: nr. 11/1968; 5,6/1974; 3,6/1976; 1/1982; oferă: nr. 8/1975; 5,9/1979.

CONTENTS (Romanian History) M. MUŞAT, G. ZAHARIA 1933-1944: The Struggle for the Allcance of National Anti-Hitlerist Forces ● A. MIHALEA Romanians in the French Resistance ● L. CĂLIN 1941. G. Călinescu and A. Rosetti Defy Antonescu's Dictatorship ● I. POPESCU-PUŢURI The Earth — Our Mother ● M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU The Poroina Treasure ● I.-R. MIRCEA A Document Issued by Radu I (1377-1383) ● D.B. FUNDERBURK 1897. A Romanian Traveler through USA ● The XV-th ICHS: MARIA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brazil) ● M. ALI MEHMET Ottoman Chronicles about the Romanians ● G.D. PALADE Political Notes from the Late 19th Century (II) ● P. GORNESCU, G. DAVID Prince de Canino: A Clarifted Enigma?

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. MUŞAT, GH. ZAHARIA 1933-1944: La Lutte pour la coalition des forces nationales antihitlériennes ● A. MIHALEA Des Roumains dans la Résistance française ● L. CĂLIN 1941. G. Călinescu et Al. Rosetti défient la dictature d'Antonescu ● I. POPESCU-PUŢURI La terre — notre mère ● M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU Le Trésor de Poroina ● I.-R. MIRCEA Un document du temps de Radu I (1377-1383) ● D.B. FUNDERBURK 1897. Un Roumain voyage aux États-Unis ● Le XV-e CISH: MARIA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brésil) ● M. ALI MEHMET Chroniques ottomanes évoquant des Roumains ● GH.D. PALADE Notes politiques de la fin du 19-ème siècle (II) ● P. GORNESCU, GH. DAVID Le Prince de Canino — une énigme éclaircie?

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. МУШАТ, Г. ЗАХАРИЯ 1933-1944 гг: Борьба за создание союза национальных антигитлеровских сил ● А. МИХАЛЯ Румыны во французском движении Сопротивления ● Л. КЭЛИН 1941 г. Г. Калинеску и А. Росетти выступают против диктатуры Антонеску ● И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ Земной шар—наша мать ● М. ГРАМАТОПОЛ, Г. ИЛИЕСКУ Сокровище в Пороине ● И.-Р. МИРЧА Документ времени Раду I (1377-1383) ● Д.Б. ФАНДЕРБЭРК 1897. Румын-путешественник в США ● XV-й МКИН: МАРИА да ГЛОРИА АЛЬБЕС ПОРТАЛ, СЕЛИЯ ФРЕИРЕ Д'АКВИНО ФОНСЕКА (Бразилия) ● М. АЛИ МЕХМЕТ Оттоманские летописи о румынах ● Г.Д. ПАЛАДЕ Политические заметки конца XIX-го века (II) ● П. ГОРНЕСКУ, Г. ДАВИД Принц де Канино — разгаданная тайна?

INHALT (Rumänische Geschichte) M. MUŞAT, GH. ZAHARIA 1933-1944. Der Kampf für den Zusammenschluss der antihitleristischen nationalen Kräfte ● A. MIHALEA Rumänen in der französischen Widerstandsbewegung ● L. CĂLIN 1941. G. Călinescu und Al. Rosetti widersetzen sich der Antonescu-Diktatur ● I. POPESCU-PUŢURI Die Mutter Erde ● M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU Der Schatz von Poroina ● I.-R. MIRCEA Ein Dokument von Radu I (1377-1383) ● D.B. FUNDERBURK 1897. Ein Rumäne bereist die USA ● Der XV. IKGW: MARIA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brasilien) ● M. ALI MEHMET Osmanische Chroniken über Rumänen ● GH. D. PALADE Politische Aufzeichnungen vom Ende des 19. Jahrhunderts (II) ● P. GORNESCU, GH. DAVID Der Prinz von Canino — ein geklärtes Geheimnis?

SUMARIO (Historia rumana) M. MUŞAT, GH. ZAHARIA 1933-1944. La lucha por la coalización de las fuerzas nacionales antihitlerianas ● A. MIHALEA Rumanos en la Resistencia francesa ● L. CĂLIN 1941. G. Călinescu y Al. Rosetti enfrentan la dictadura de Antonescu ● I. POPESCU-PUŢURI La tierra-madre ● M. GRAMATOPOL, G. ILIESCU El tesoro do Poroina ● I.-R. MIRCEA Un documento de Radu I (1377-1383) ● D.B. FUNDERBURK 1897. Un rumano viajero por EE.UU. ● El XV° CICH: MARÍA DA GLORIA ALBES PORTAL, CELIA FREIRE D'AQUINO FONSECA (Brasil) ● M. ALI MEHMET Crónicas otománas sobre rumanos ● GH. D. PALADE Apuntes políticos desde fines del siglo XIX (II) ● P. GORNESCU, GH. DAVID El príncipe de Canino —¿un enigma dclucidado?

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427